

ΤΟ ΠΡΟΤΥΠΟΝ ΤΟΥ «ΖΗΝΩΝΟΣ»

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων διάλυσιν (1204) τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἡ Κρήτη, ὡς γνωστόν, περιῆλθεν εἰς τοὺς Ἑνετοὺς (1211), οἵτινες καὶ παρέμειναν κύριοι τῆς Νήσου ἐπὶ τετρακόσια πενήκοντα περίπου ἔτη (1669)¹.

Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς μακροαίωνος κατοχῆς τῆς Νήσου, διὰ τὴν αὐστηρὰν καὶ λόγῳ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἐπαναστάσεων δεσποτικὴν κυριαρχίαν τῶν Ἑνετῶν, ἔτι δὲ καὶ διὰ τὸν κατὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας θρησκευτικὸν φανατισμὸν των, αἱ ἐκδηλώσεις πνευματικῆς γενικῶς κινήσεως εἶναι περιορισμέναι.

Βραδύτερον ὅμως, ἀπὸ τῆς ΙΕ' ἑκατονταετηρίδος ἐπέρχεται βελτίωσις τῆς πολιτικῆς καταστάσεως, παραλλήλως δὲ καὶ μεγαλυτέρα πνευματικὴ ἀνάπτυξις τῆς λογίας παραδόσεως ἐν τῇ νήσῳ, ὑπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ κοσμικὴν αὐτῆς μορφήν, ὡς καὶ τῆς δημοδεστερας λογοτεχνικῆς παραγωγῆς².

Οὕτω δὲ ὅτε μετὰ τὴν Ἀλωσιν τῆς Βασιλευούσης κατέφυγον ἐν Κρήτῃ Ἕλληνες λόγιοι φυγάδες, εὗρον ἐκεῖ, μάλιστα εἰς τὰ γέμοντα κωδίκων μοναστήρια, ἔδαφος κατάλληλον πρὸς διάδοσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς Ἑλληνικῆς πνευματικῆς παραδόσεως. Ἄς σημειωθῇ μάλιστα, ὅτι ὁ Μ. Μουσοῦρος, ὁ Γ. Τραπεζούντιος, ὁ Φρ. Πόρτος καὶ ἄλλοι Κρηῖτες, οἵτινες διεκρίθησαν εἰς τὴν Δύσιν, εἶχον λογίαν ἐκ Κρήτης παιδευσιν. Ἐνῶ δὲ πλέον τὴν Ἑλλάδα ἐκάλυπτε σκότος ἀπαιδευσίας, ἐν Κρήτῃ καὶ μάλιστα ἐν τῷ Σιναϊτικῷ μετοχίῳ τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης

¹) Ἰδ. γενικῶς: Σ τ ε φ. Ξ α ν θ ο υ δ ῖ δ ο υ «Ἡ Ἑνετοκρατία ἐν Κρήτῃ καὶ οἱ κατὰ τῶν Ἑνετῶν ἀγῶνες τῶν Κρητῶν». Ἐπιμελεία Ἰω. Καλιτσουνάκη. Athen 1939 (Texte und Forschungen zur Byzantinisch - Neugriechischen Philologie, No 34).

²) Ἰδ. Σ τ. Ξ α ν θ ο υ δ ῖ δ ο υ «Ἡ Ἑνετοκρατία ἐν Κρήτῃ...», ἐνθ' ἀν., σελ. 170 κέξ.— Ἀ χ. Κ ύ ρ ο υ «Ἡ πνευματικὴ ἀγμὴ τῆς Κρήτης», περ. «Ἐπετηρὶς Ἑταιρίας Κρητ. Σπουδῶν», Α' (1938), σελ. 302 κέξ.— Ν. Β. Τ ω μ α δ ά κ η «Ὁ Ἰωσήφ Βουένιος καὶ ἡ Κρήτη κατὰ τὸ 1400» ἐν Ἀθήναις 1947, σελ. 84 κέξ.— Τ ο ὕ Α ὕ τ ο ὕ «Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Κρήτης κατὰ τὸν Μεσαίωνα», περ. «Κρητικὴ Ἑστία» Α', τεῦχ. 1 (Ἀπριλ. 1949), σελ. 8 - 10 — Τ ο ὕ Α ὕ τ ο ὕ «Ὁ ἐθνικὸς χαρακτῆρας τῆς Κρητικῆς λογοτεχνίας», περ. «Ἀγγλοελληνικὴ Ἐπιθεώρηση», τόμ. Α', ἀρ. 8 (1945), σελ. 19 - 21 (=«Νεοελληνικά» Δοκίμια καὶ Μελέται. Τόμ. Α', Ἀθήναι 1953, σελ. 76 - 83).

καὶ ἐν ἄλλαις μοναῖς τῆς νήσου ἐκαλλιεργοῦντο τὰ γράμματα καὶ ἐξετρέφοντο ἐκ τῶν κέντρων τούτων λόγιοι, ἐξ ὧν κατόπιν προῆλθον λαμπροὶ κληρικοὶ τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ὡς π. χ. ὁ Μελέτιος Πηγᾶς, ὁ Κύριλλος Λούκαρις κ. ἄ. Ἡ μεγαλόνησος τοῦ Μυρτώου, παρετήρησε χαρακτηριστικῶς ὁ Δ. Θερειανός³, «μετὰ τὴν βυζαντινὴν καταστροφὴν ἀπεδείχθη αὐτόχρομα Ἑλλάδος Ἑλλάς καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἔμπεδος ἀκρόπολις».

Κατὰ τὴν περίοδον τῆς Ἑνετοκρατίας προσέτι Κρήτες, διὰ τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐπικρατοῦσαν πολιτικὴν κατάστασιν, καταφεύγουν χάριν σπουδῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐκεῖθεν δ' ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν Νῆσον ἀποβαίνουν συντελεστικοὶ παράγοντες λογοτεχνικῆς δραστηριότητος, ἣτις κορυφοῦται εἰς ἀνθησιν κατὰ τὸν ΙΣΤ', μάλιστα δὲ τὸν ΙΖ' αἰῶνα, καὶ καθιστᾷ τὴν Κρήτην — ὡς εὐστόχως παρετηρήθη — Toscana τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. «Τὰ σπουδαιότερα λογοτεχνικὰ μνημεῖα τῆς τότε δυστυχισμένης χώρας μας — γράφει ὁ Γ. Ζώρας⁴ — σ' αὐτὴν εἶδαν τὸ φῶς. Καὶ αὐτὰ τὰ ἔργα εἶναι τὰ ἀξιολογώτερα, ὄχι μόνο σχετικὰ, γιατί στὴν λοιπὴ Ἑλλάδα ἢ Τουρκικῆ τυραννία εἶχε ἐξαφανίσει κάθε ἔχνος πολιτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀπόλυτα, γιατί ἔξω ἀπὸ τοπικὰ καὶ χρονικὰ ὄρια, ἀποτελοῦν τρανὰ δείγματα τῆς πνευματικῆς ἱκανότητος ἑνὸς λαοῦ καὶ θὰ ζήσουν καὶ στὸ μέλλον γιὰ νὰ πιστοποιήσουν ὅτι, καὶ μετὰ τὴν ἀπώλεια τῆς μεγάλης βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὴν ὑποδούλωσι τοῦ ἔθνους, τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα ἐξακολούθησε νὰ λάμπη καὶ νὰ παράγῃ ἄξια ἔργα».

Τὰ ποιητικὰ δημιουργήματα τῆς Κρήτης κατὰ μὲν τὸν ΙΕ' καὶ ΙΣΤ' αἰῶνα δὲν διακρίνονται βεβαίως δι' ἰδιαιτέραν λογοτεχνικὴν ἀξίαν. Οἱ συγγραφεῖς τῶν ἔργων τούτων ἐμπνέονται ἐκ θρησκευτικῶν θεμάτων (Χοῦμνος, Φαλιέρος), ἀσχολοῦνται περὶ ζητήματα σχετικὰ πρὸς τὸν θάνατον καὶ τὴν λύτρωσιν τῆς ψυχῆς (Μπεργαδῆς, Πικατόρος), σατιρίζουν τὴν σύγχρονόν των κοινωνικὴν κατάστασιν («Συναξάριον εὐγενικῶν γυναικῶν...»), θρηνοῦν ἐπὶ τῇ συμφορᾷ πόλεων περιγράφοντες ταύτην (Σκλάβος, Ἀχέλης) καὶ στιχουργοῦν τὰ δεινοπαθήματα τῶν ξενιτευομένων («Περὶ Ξενητείας»).

Κατὰ τὸν ἐπόμενον ὅμως, ΙΖ' αἰῶνα, ἡ Κρήτη διὰ τῶν λογοτεχνικῶν αὐτῆς συνθέσεων προσφέρει ἀξιολογώτατα μνημεῖα τῆς νεοελλη-

³) Δ. Θερειανοῦ «Ἀδαμάντιος Κοραῆς». Τόμ. Α', Ἐν Τεργέστη. 1889, σελ. 18.

⁴) Γ. Θ. Ζώρας «Ἐρωτόκριτος καὶ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ», περ. «Ἐπιθεώρησις» (Ρώμης), ἔτ. Β', ἀρ. 6 (Ἰούν. 1939), σελ. 188.—Τοῦ Αὐτοῦ, βιβλιοκρισία τῆς ὑπὸ Γ. Μέγα ἐκδόσεως τῆς «Θυσίας τοῦ Ἀβραάμ», περ. «Νέα Ἔστια», τόμ. 34, τεῦχ 391 (Σ)βριος 1943), σελ. 1156 - 1157.

νικῆς λογοτεχνίας. Ἡ Κρητικὴ ποίησις — διότι κυρίως περὶ ποιήσεως πρόκειται ἐνταῦθα — ἀναπτύσσεται εἰς δύο τομεῖς: τῶν ἐπικῶν καὶ λυρικῶν συνθέσεων καὶ τῶν δραματικῶν δημιουργιῶν. Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν ἀνήκει ὁ «Ἐρωτόκριτος» καὶ ἡ «Βοσκοπούλλα», ἀμφότερα ἔργα ἰδιαιτέρας ποιητικῆς πνοῆς, διαδοθέντα καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα, μάλιστα τὴν Ἐπτανήσον⁶, καὶ συμβαλόντα, μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κρήτης, εἰς ἀναγέννησιν τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας. Εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν ἀνήκουν ἔργα δραματικά, ἤτοι τραγωδία («Ἐρωφίλη», «Βασιλεὺς Ροδολῖνος», «Ζήνων»), κωμῳδία («Στάθης», «Φορτουναῖος», «Κατζοῦρμπος»), καὶ θρησκευτικὰ ἢ ποιμενικὰ δράματα («Θυσία τοῦ Ἀβραάμ» — «Γύπαρις»)⁶.

Τὰ ποιητικὰ ταῦτα δημιουργήματα, ὡς διεπιστώθη ἐκ τῶν εἰδικῶν γενομένων ἐρευνῶν, ἐμφανίζονται ἐπηρεασμένα ἐκ Δυτικῶν προτύπων, εἰς τὰ ὅποια ἀκολουθοῦν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον πιστῶς («Ἐρωτόκριτος» — «Paris et Vienne», «Ἐρωφίλη» — «Orbecche», «Θυσία τοῦ Ἀβραάμ» — «Isach» κλπ.). Παρὰ τὴν τριαύτην ὅμως προέλευσιν αὐτῶν τὰ ἐν λόγῳ ἔργα τῆς Κρητικῆς λογοτεχνίας διατηροῦν γνησίαν ἑλληνικότητα καὶ τόνον καθαρῶς ἐθνικόν, καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐκθεσιν τῶν γεγονότων, μάλιστα διὰ τῆς παρεμβολῆς παροιμιῶν, γνωμικῶν καὶ ἄλλων ἐκφράσεων ἐκ τοῦ λαϊκοῦ βίου, καὶ ὡς πρὸς τὴν μορφήν, διὰ τῆς χρησιμοποίησεως γλώσσης ἀποκεκαθαρμένης ξενισμῶν, ἀμειγῶς δημοτικῆς καὶ καταλλήλου πρὸς χρῆσιν αὐτῆς εἰς λογοτεχνικὰς συνθέσεις.

⁷ Ἀναφορικῶς πρὸς τὰ ἔργα ταῦτα ὁ Ν. Β. Τωμαδάκης⁷ παρατηρεῖ: «Τὸ νὰ ἐμφανίζεται τώρα στὴν Κρήτη ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ «μυστή-

⁶) Ἰδ. Γ. Θ. Ζώρα «Ποίησις καὶ Πεζογραφία τῆς Ἐπτανήσου». Ἀθήναι 1953, σελ. 31 κέξ.

⁶) Ἰδ. Ἐμμ. Κριαρᾶ «Μελετήματα περὶ τὰς πηγὰς τοῦ Ἐρωτοκρίτου». Ἀθήναι 1938. — Τοῦ Ἀύτοῦ «Πηγὰς καὶ ἐπιδράσεις τοῦ Ἐρωτοκρίτου», περ. «Νέα Ἐστία», τόμ. 42, τευχ. 488 (1 Ν) βρίου 1947), σελ. 1297 - 1299. — Γ. Θ. Ζώρα «Περὶ τὰς πηγὰς τῆς Θυσίας τοῦ Ἀβραάμ». Ἐν Ἀθήναις 1945. — G. Morgan «French and Italian Elements in the Erotocritos», περ. «Κρητικὰ Χρονικά», τόμ. Ζ' (1953), σελ. 201 - 228. — Ἡ λ. Π. Βουτιερίδη «Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς λογοτεχνίας», τόμ. Β'. Ἐν Ἀθήναις 1927, σελ. 181 - 188. — Κ. Θ. Δημαρῶ «Σημείωμα γιὰ τὴ Βοσκοπούλα», περ. «Τετράδιο (Δεύτερο)» (1945), σελ. 71 - 81. — Εἰδικώτερον τὴν περὶ τοῦ Κρητικοῦ θεάτρου βιβλιογραφίαν ἰδ. εἰς Μ. Μανούσακα «Κριτικὴ βιβλιογραφία τοῦ Κρητικοῦ Θεάτρου, περ. «Ἑλλην. Δημιουργία», τόμ. ΙΒ', τευχ. 131 (15 Ἰουλίου 1953), σελ. 97 - 107.

⁷) Ν. Β. Τωμαδάκης «Ὁ Ἐθνικὸς χαρακτῆρας τῆς Κρητικῆς λογοτεχνίας», ἐνθ. ἄν., σελ. 78, 82.

ριο» στο θεατρικό του είδος, ὁ Ἐρωτόκριτος ἔπος στοῦ είδος του, ἡ Ἐρωφίλη τραγωδία, ποιμενικές κωμωδίες κι ἀστικές, τὸ νὰ ἔχουμε δηλαδὴ ὠρισμένα εἶδη λόγου, ἐνῶ δὲν ἔχομε ἄλλα (ρητορικοὺς λόγους, ἱστορία π. χ.), αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τυχαῖο κι ἀνεξήγητο. Οἱ λογοτέχνες τῆς ἐποχῆς, ὁ Β.τσέντζος Κορνάρος, ὁ Γ. Χορτάτζης, ἐπωφελήθηκαν ἀπὸ τὰ λογοτεχνικά εἶδη τοῦ καιροῦ τους, πὺ περνοῦσαν τότε στὴν Ἰταλία, στὴ Γαλλία καὶ στὴν ἄλλη πολιτισμένη Εὐρώπη. Ἔτσι δὲν εἶχαν νὰ σκεφθοῦν οἱ ἴδιοι γιὰ τὴν οἰκονομία τοῦ λόγου, δὲ χρειάσθηκε νὰ ἐκφραστοῦν σὲ εἶδος δημιουργημένο ἀπὸ τοὺς ἴδιους.

»Τὸ νὰ γραφῆ πάλι ἡ ὅλη Κρητικὴ λογοτεχνία σὲ ζωντανὴ δημοτικὴ γλῶσσα, ὄχι ὅπως μιλοῦσαν, ἀνάμεικτη μὲ ξένες λέξεις, στὰ ἀστικά κέντρα τῆς Κρήτης, ἀλλὰ καθαρὴ, ὅπως ἦταν κι ἔλαμπε στὰ ἀγροτικά διαμερίσματα τῆς νήσου, τὰ πιὸ ἀπείραχτα ἀπ' τὸ λεβαντινισμό τῶν κέντρων, εἶναι ἓνα ἄλλο φαινόμενο, πὺ δείχνει ὅτι οἱ τεχνῖτες, ὀδηγημένοι ἀπ' τὴν διαίσθησί τους, τὴν εὐρωπαϊκὴ τους μόρφωσι, τὴν ἀγάπη τους πρὸς τὸ λαϊκὸ στοιχεῖο, ἀντὶ νὰ κλείσουν τὰ αἰσθήματά τους καὶ τὴ νοητικὴ τους ἐκφρασι σὲ νεκρὰ καλούπια λόγιας γλώσσας, τὰ ἐντυσαν μὲ τὴ δημοτικώτατη χάρι τοῦ λαϊκοῦ πολιτικοῦ λόγου...

»Γιὰ τοὺς μεγάλους Κρητικοὺς λογοτέχνες ἡ ἐπιλογή τῆς γλώσσας καὶ τῶν λαϊκῶν στοιχείων τῆς δημιουργίας των δὲν ἔγινε τυχαῖα. Βοῆκαν στὴν ἐποχὴ τους διαμορφωμένη μιὰ ἀστικὴ κοινωνία μὲ δικὸ της πολιτιστικὸ περιεχόμενο καὶ δίπλα τὴν ἀγροτικὴ κοινωνία, πὺ συνέχιζε γνησιώτερα τὴν Ἑλληνικὴ παράδοσι σὲ ὅ,τιδὴποτε. Αὐτὰ πὺ ἐσύνθεσαν δὲ δείχνουν δουλικὴ ὑποταγὴ στὴ δεύτερη, δὲ δείχνουν ἐξυπηρέτησι τῆς πρώτης. Οὔτε ἀστικὴ λογοτεχνία εἶναι, οὔτε τέχνη χωρῶν. Βέβαια ὑπάρχει ὁ χαρακτήρας τῆς διασκεδαστικῆς τέχνης, νὰ εὐχαριστηθῆς ἀπὸ τὴ διήγησι πὺ παίρνει μᾶκρος, ἀπὸ τὶς ὠραῖες εἰκόνες, νὰ γελάσης ἀπὸ τὰ, χοντρά κάπως, ἀστεῖα. Ἀλλὰ ὁ συνδυασμὸς τοῦ ἀγροτικοῦ πρὸς τὸ ἀριστοκρατικὸ στοιχεῖο τῆς ἐποχῆς ἔγινε σύμμετρα, ἰσόροπα καὶ ἀριστοτεχνικά, κατὰ τὸν προοδευτικώτερο τρόπο, μ' ἐκμετάλλευσι τῆς δημοτικῆς ἐπικολυρικῆς ποιήσεως (ἐρωτικὰ διηγηματικά τραγούδια, δίστιχα) καὶ σκέψεως (πολλὲς Κρητικὲς παροιμίεις ἔχουν μπῆ σὺτούσιεις ἐκεῖ μέσα) καὶ παράλληλα τῆς σύγχρονης Εὐρωπαϊκῆς λογοτεχνίας. Ἔτσι κι ἡ ἐκλογή τῆς λαϊκῆς γλώσσας (καθαρισμένης ἀπὸ ξένα στοιχεῖα) παίρνει μιὰν ἄλλη σημασία...»⁸.

⁸) Ἰδ. καὶ τὴν μελέτην τοῦ Ἐ μ μ. Κ ρ ι α ρ ᾶ «Ὁ λαϊκότερος χαρακτήρας τῆς Κρητικῆς λογοτεχνίας, οἱ λογοτεχνίεις τῆς Ἀναγέννησης καὶ ἡ βυζαντινὴ δημοτικὴ παράδοσι», περ. «Κρητικὰ Χρονικά», τόμ. Ζ' (1953), σελ. 298 κέξ.

Εἰς τὰ δραματικὰ ἔργα τῆς Κρητικῆς λογοτεχνίας ἀνήκει, ὡς ἤδη ἐλέχθη, καὶ ὁ «Ζήνων», τραγωδία ἀγνώστου ποιητοῦ, ὑπόθεσιν ἔχουσα τὰ κατὰ τὸν Ἰσαυρον αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ ἐν λόγῳ τραγωδία ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Κ. Σάθα ὑποδείξαντος, ὅτι ἔχει ὡς πρότυπον ὁμώνυμον λατινικὸν δράμα τοῦ Ἄγγλου ἰησουίτου Josephi Simonis, ἐκδοθὲν ἐν Ρώμῃ τῷ 1648. «Ἡ ἐν λόγῳ τραγωδία —γράφει εἰς τὰ Προλεγόμενα τοῦ «Κρητικοῦ Θεάτρου» ὁ Κ. Σάθας⁹—οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἢ ψυχρὰ ἀπομίμησις τῆς ἐν ἔτει 1648 ἐκδοθείσης ὁμωνύμου λατινικῆς τοῦ Ἄγγλου Ἰησουίτου Ἰωσήφ Σίμωνος... Ὁ παραβάλλων τὸν Κρητικὸν Ζήωνα πρὸς τὸν τοῦ Σίμωνος εὐκόλως ἀναγνωρίζει, ὅτι ὁ πρῶτος εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐλευθέρως ἀπομίμησις, ἀλλ' οὐχὶ καὶ δουλικὴ μετάφρασις τοῦ δευτέρου καὶ ἐνίοτε μὲν παρατηρεῖται καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο, συνήθως ὅμως ὁ μιμητὴς διαφυλάττει ἀνεξαρτησίαν τινα ἐν τῇ ἐξελληνίσει τοῦ λατινικοῦ δράματος».

Τὴν πληροφορίαν ταύτην, χωρὶς ὅμως τὸ θέμα ἐπιστημονικῶς νὰ μελετηθῇ, ἐπανελάβον ἔκτοτε πάντες οἱ γραμματολογοῦντες χαρακτηρίζοντες τὴν Κρητικὴν τραγωδίαν ἄλλοτε μὲν «ἐλευθέρως μίμησιν» (Hesseling)¹⁰ ἢ «πότε μετάφρασις καὶ πότε παράφρασις» (Βουτιερίδης)¹¹, ἄλλοτε δὲ «ἀπομίμησις» (Καμπάνης)¹² ἢ «διασκευὴ» (Δημαρᾶς)¹³.

Ἦδη τὸ θέμα τῆς ἀκριβοῦς σχέσεως τοῦ λατινικοῦ δράματος πρὸς τὴν Κρητικὴν τραγωδίαν, μετὰ τῶν συναφῶν αὐτῷ προβλημάτων, ἐξετάζεται διὰ τῆς ὡς ἔπεται γενομένης ἡμετέρας ἐρεῦνης.

ΤΑ ΠΕΡΙ ΤΟΝ ΠΟΙΗΤΗΝ ΚΑΙ ΤΟ ΚΡΗΤΙΚΟΝ ΚΕΙΜΕΝΟΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΥΣ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΙΚΟΝ ΙΔΙΩΜΑ ΤΟΥ ΔΡΑΜΑΤΟΣ

Περὶ τοῦ ποιητοῦ τῆς τραγωδίας οὐδεμίαν πληροφορίαν ἔχομεν, δεδομένου ὅτι ἐν τῷ χειρογράφῳ τὸ κείμενον εἶναι ἀνεπίγραφον.

⁹) Κ. Σάθας «Κρητικὸν Θεάτρον», ἡ συλλογὴ ἀνεκδότων καὶ ἀγνώστων δραμάτων. Ἐν Βενετίᾳ. 1879, σελ. ιδ', ιε' - ιστ'.

¹⁰) D. C. Hesseling «Histoire de la litterature grecque moderne» (Traduite du Neerlandais par N. Pernot). Paris 1924, σελ. 24.

¹¹) Ἡλίας Βουτιερίδης «Σύντομη Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας». Ἀθῆναι 1934, σελ. 218.

¹²) Ἀρ. Καμπάνης «Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας». Ἐκδ. Ε'. Ἀθῆναι 1948, σελ. 78.

¹³) Κ. Δημαρᾶς «Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας» Τόμ. Α' Ἀθῆναι 1949, σελ. 80 - 81.

Ὁ Στ. Ξανθουδίδης¹⁴ ἐν τούτοις στηριζόμενος εἰς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ρεθυμνίου Μαρίνου Τζάνε Μπουνιαλῆ συνθέσαντος τὸν «Κρητικὸν Πόλεμον», ἐνθα καταριθμῶν οὗτος τοὺς εἰς τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας διαπρέψαντας ἀναφέρει μεταξύ ἄλλων καὶ τὸν Καλομάτη τὸ Φραγγιά, ὅστις *δίχως δασκάλου μάθησι ἔβγαλε τὴ Τῆνο*¹⁵ καὶ διορθῶν τὸ ἐν τῇ ἐνετικῇ ἐκδόσει «τοιτῆνο», εἰς «τὸ Ζῆνο», εἰκάζει, ὅτι ποιητὴς τῆς Κρητικῆς τραγωδίας εἶναι ὁ ρηθεὶς Ρεθύμνιος Καλομάτης Φραγγιάς¹⁶.

Ὡς ὁμως παρατήρησε καὶ ὁ Μ. Μανούσακας¹⁷, ἐν τῷ αὐτῷ ἔργῳ τοῦ Μπουνιαλῆ εὔρηται καὶ ὁ στίχος :

*ἄς κλάψουν ὅλα τὰ νησιὰ Τσιρίγο μὲ τὴ Τῆνο*¹⁸

ὅστις καλῶς παραδεδομένος ἐν τῇ ἐνετικῇ ἐκδόσει ἀναμφιβόλως ἐνταῦθα ἀναφέρεται εἰς τὴν νῆσον Τῆνον, ὥστε δὲν φαίνεται ἀναγκαία ἡ διόρθωσις τοῦ Ξανθουδίδου πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ποιητοῦ τοῦ Ζήνωνος, ἐφ' ὅσον ὁ Καλομάτης Φραγγιάς ἠδύνατο νὰ εἶχε συνθέσει ἔργον ἀναφερόμενον εἰς τὴν Τῆνον ὑπὸ τὸν αὐτὸν τίτλον.

Ἄλλωστε, καὶ ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι ὁ Κρῆς ποιητὴς συνέταξε τὸ δραματικὸν τοῦ ἔργου κατὰ τὸ λατινικὸν πρότυπον τῆς τραγωδίας τοῦ Simonis, εἶναι ἀδύνατον νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὑπῆρξεν ἄγευστος παιδείας—«*δίχως δασκάλου μάθησι*».

Ἄτυχῶς ἡ γλωσσικὴ μορφή τοῦ «Ζήνωνος» ἐμφανίζουσα ἱκανὰ στοιχεῖα τοῦ Δυτ. Κρητικοῦ ιδιώματος, ἀλλὰ καὶ πολλὰ τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης, δὲν ἐπιτρέπει εἰς ἡμᾶς νὰ προσδιορίσωμεν ἀσφαλῶς τὸν τόπον καταγωγῆς τοῦ συντάκτου αὐτοῦ. Εἰς τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο ἀναφερόμενος ὁ Ξανθουδίδης¹⁹ παραδέχεται μὲν, ὅτι ὑπάρχουν τινὲς

¹⁴) Στ. Ξανθουδίδου «Διορθωτικὰ εἰς τὰ Κρητικὰ δράματα», περ. «Byzantinisch - Neugriechische Jahrbücher», τόμ. Β' (1921), σελ. 67.

¹⁵) «Ὁ Κρητικὸς Πόλεμος», ἔκδ. Ἀγαθ. Ξηροουχάκη. Ἐν Τεργέστη 1908, σελ. 588, στιχ. 23 - 24.

*Τὸν Καλομάτη τὸ Φραγγιά πάλι σοῦ λέγω κεῖνο
δίχως δασκάλου μάθησι πὼς ἔβγαλε τὴ Τῆνο.*

¹⁶) Πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Στ. Ξανθουδίδου φαίνεται ἀποκλίνων καὶ ὁ Στ. Ἀλεξίου, «Κρητικὴ Ἀνθολογία». Ἡράκλειον 1954, σελ. 134.

¹⁷) Μ. Manoussakas «État présent der Études sur le «Théâtre Crétois» au XVII siècle. Athènes 1952 (Extrait de l' «Hellenisme Contemporain»), p. 8.

¹⁸) «Κρητικὸς Πόλεμος», ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 566, στιχ. 7.

¹⁹) Στ. Ξανθουδίδου «Διορθωτικὰ εἰς τὰ Κρητικὰ δράματα», ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 67 - 68.

Ρεθύμνιοι ιδιωτισμοὶ—ἀπαντοῦν πάντως περισσότερα τῶν στοιχείων, ἅτινα οὗτος χαρακτηριστικῶς διαπιστώνει—ἅμα δ' ἐρμηνεύει τὸ φαινόμενον τῆς παρουσίας ἀνατολικῶν ιδιωτισμῶν ἐκ τοῦ λόγου «ὅτι ἢ ἐν Χάνδακι κυκλοφορία τοῦ ποιήματος καὶ αἱ ἀπὸ θεάτρου παραστάσεις ἐν αὐτῷ καὶ αἱ κατόπιν ἀντιγραφαὶ θὰ ἐξηφάνισαν καὶ πολλοὺς ἄλλους ιδιωτισμοὺς τῆς Δ. Κρήτης (εἰς ἣν γλωσσικῶς τάσσεται καὶ τὸ Ρέθυμνον), ὅπως συνέβη καὶ εἰς ἄλλα δράματα καὶ δὴ εἰς τὴν ἀναμφισβητήτως ρεθυμνίαν τραγωδίαν Ἐρωφίλην».

Ἐνταῦθα κρίνω σκόπιμον ὅπως σημειώσω τὰ παραλλήλως ἐν τῷ δράματι ἀπαντῶντα στοιχεῖα τοῦ τε Ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ Δυτικοῦ Κρητικοῦ ιδιώματος.

Ὡς γνωστὸν ²⁰ κύρια γνωρίσματα τοῦ Ἀνατολικοῦ Κρητικοῦ ιδιώματος εἶναι τὰ ἐπόμενα:

α) Ἡ ἀποβολὴ τοῦ ἐκ συνιζήσεως προελθόντος *ι* (ε, ι) κατόπιν τοῦ *ρ*. Τοῦ φαινομένου περιορισμένη ἔκτασις ἀπαντᾷ εἰς τὸ κείμενον: *μακρὰ* (Α. 5, Ε. 214, Ε. 336), *μερὰ* (Α. 250, 270, 312). Ἀντιθέτως πλείονα εἶναι τὰ παραδείγματα, καθ' ἃ τὸ φαινόμενον δὲν παρατηρεῖται (γνώρισμα Δυτικοῦ ιδιώματος): *θωριὰ* (Πρ. 169), *πικριᾶς* (Α. 2), *θεριὰ* (Α. 4, 43, 86, 380, Ε. 228, 234, 240), *θεριὸ* (Α. 102, Δ. 73, 120, Ε. 229), *θωριὰ* (Α. 150).

β) Ἡ ἀπουράνωσις τοῦ *σ*. Τοῦ φαινομένου ἀπαντᾷ εὐρεῖα ἔκτασις: *ἄξο* (Γ. 235, Ε. 84), *ἄξώνεις* (Γ. 257), *ἄξώση* (Β. 295), *ἄξωμένοι - ἄξωμένους* (Πρ. 177, Γ. 46), *ἀδέξα* (Α. 179), *δεξὸ* (Α. 251), *δεξὰ* (Α. 55), *δροσὰ* (Γ. 141), *δροσές* (Α. 77, 79, Γ. 224, Ε. 108, 206), *ἐξουσὰ* (Α. 305, 325, Δ. 222), *ἐξουσαῖς* (Πρ. 70, Β. 372), *ἐξὰ* (Πρ. 170), *ἴσο* (Γ. 33), *ἴσα - ἴσα* (Γ. 120), *περίσσο* (Α. 290, Γ. 345), *περίσσα* (Πρ. 108, Α. 228, Β. 178, 276, 320, 385, Γ. 119, Δ. 35, Ε. 3), *πλήσα* (Πρ. 75, Α. 161, Β. 56, 345, 375, 417, Γ. 355, Ε. 342), *πλούσους* (Γ. 21), *φορεσὰ* (Β. 245). Παραλλήλως ὅμως ἀπαντοῦν καὶ οἱ τύποι τοῦ Δυτ. ιδιώματος: *ἄξιον-ἄξιο* (Πρ. 61, 147, Γ. 135, 304, Ε. 269), *ἄξιος* (Γ. 354, 369), *ἄξιους* (Ε. 48), *ἀξιά* (Α. 55), *ἄξια* (Γ. 2, Δ. 23, 155, Ε. 188), *ἀξιώτατε* (Β. 341), *ἴσιο* (Γ. 29), *πλήσιο* (Δ. 209), *πλούσιος* (Γ. 30, 379), *πλούσιον* (Γ. 29).

γ) Ἡ ἐπίδοσις τῆς χρονικῆς αὐξήσεως. Καὶ ἐνταῦθα ἐπικρατέστερα εἶναι τὰ στοιχεῖα τοῦ Ἀνατολικοῦ ιδιώματος. Οὕτως ἔχομεν τοὺς τύπους: *ἦλεγες* (Πρ. 52), *ἦκαμα* (Πρ. 92, Α. 88, 302, Δ. 213), *ἦκα-*

²⁰) Γ. Π. Ἀναγνωστοπούλου «Περὶ τῆς ἐν Κρήτῃ ὁμιλουμένης καὶ ἰδίως περὶ τοῦ ιδιώματος Ἀγ. Βαρβάρας καὶ περιχώρων», περ. «Ἀθηνᾶ», τόμ. 38 (1926), σελ. 139 κέξ., (ἰδίως σελ. 148 - 149).

μες (E. 171, 245), ἤκαμε (B. 368, E. 68), ἤξερε (Πρ. 170, A. 129), ἤξευρε (Γ. 78), ἤλινα (Πρ. 194), ἤμπαινες (Πρ. 38), ἤπεσα (B. 234), ἤπεφες (Γ. 165), ἤπεψε (Πρ. 117), ἤφηκα (Γ. 152), ἤμνογα (B. 408), ἤμνοξε (Γ. 129), ἤσφαξε (Γ. 183), ἤδεσε (Δ. 152), ἤσκυφτε (Δ. 247), ἤπρεπε (Γ. 319, E. 190), ἤζε (Δ. 385), ἤφερε (Πρ. 160, E. 67). Πα-
ραλλήλως ἀπαντοῦν οἱ Δυτικοὶ τύποι: ἄναψα (Πρ. 123), ἄναψε (Πρ. 129, Γ. 165, E. 328), ἄφηκα (B. 365), ἄκουσες (Δ. 370), ἄνοιξε (E. 351), ἔδωκα (Δ. 212), ἔδωσες (Δ. 211), ἔκαμα (Γ. 162, Δ. 280), ἔμνοξες (E. 100), ἔπεσες (Πρ. 54).

δ) Ὁ τύπος *τως* τῆς Γεν. Πληθ. τῆς τριτοπροσώπου ἀντωνυμίας (ἀντὶ τοῦ τύπου *τωνε* τῆς Δυτ. Κρήτης). Ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ «Ζήνωνος» ἔχομεν πλεῖστα παραδείγματα: ἀκτῖνες *τως* (A. 343), ἀφτιά *τως* (Δ. 323), οἱ δύο *τως* (Γ. 234, E. 38), δοῦκα *τως* (Πρ. 68), γνώμην *τως* (B. 107), τὴν ζωὴν *τως* (B. 308), κεφάλια *τως* (Δ. 395), ὅλοι *τως* (Δ. 261), ὀχθρούς *τως* (Πρ. 87), πόδια *τως* (Πρ. 88, Γ. 264), πλούτη *τως* (Πρ. 16). Τοῦ Δυτικοῦ ιδιώματος ἀπαντιᾷ ἅπαξ ὁ τύπος: παιδιὰ *τωνε* (Δ. 46), παραλλήλως πρὸς τὰ: κάλη *τους* (E. 8), δόξα *τους* (A. 363), στήθια *τους* (B. 405), οἱ δύο *τους* (Δ. 194), ὅλοι *τους* (B. 102).

ε) Τὰ σύνθετα μετὰ τῆς προθέσεως ἀνα- ἀπαντοῦν ὑπὸ τὸν τύπον ἀνε- εἰς τὸ Ἀνατολικὸν Κρητικὸν ἰδίωμα. Παραδείγματα ὅμως δὲν ἔχομεν ἐν τῷ «Ζήνωνι». Ἀντιθέτως ὑπάρχουν οἱ τύποι τοῦ Δυτικοῦ ιδιώματος: ἀναγαλλιάζω - ζει (Γ. 187, A. 357), ἀναγαλλιάση (A. 135), ἀνατριχιῶ (A. 140, Δ. 166), ἀνασπάσω (A. 146), ἀναγελοῦσι (Δ. 214), ἀνακατώματα (B. 108), ἀνακατωμένοι (E. 153), ξαναγιαγέρνει (E. 152), ξαναγιαγέρνα (Δ. 379), ξαναρχίσου (E. 143), ξαναχορεύουσι (Διδασκ., E. 143).

ς) Ἡ κατάληξις -θηκα -θηκες... τοῦ Παθητικοῦ Ἀορίστου τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης εἶναι μᾶλλον περιορισμένη ἐν τῷ «Ζήνωνι», συγκριτικῶς πρὸς τοὺς τύπους τῶν καταλήξεων -θην -θης... τοῦ Δυτικοῦ ιδιώματος. Οὕτως ἔχομεν: ἰφάνηκες (A. 198), ἐχάθηκε (Γ. 134, 176, 181, 295, E. 175), ἐχαθήκανε (B. 194), ἐστάθηκε (B. 375), ἐκατασιάθηκες (B. 362), ἐθυμώθηκε (E. 238), ἐγεννηθῆκα (E. 59), ἐθαμπώθηκε (Δ. 295), ἐτυφλώθηκες (Δ. 308), ἐσωθῆκα (E. 159), ἀναθραφῆκα (E. 60), ἐσβήστηκε (Δ. 9), ἀνέβηκε (Δ. 294), ἐδέκτηκες (B. 197), Ἀλλά: ἐχάθη (B. 50, 204, 235, 356, Γ. 184, Δ. 9, 148), ἐχάθης (Δ. 130, E. 123), ἐχάθησα (E. 192), ἐστάθη (B. 236, 367), ἡμαράθη (B. 368), ἡμαράθης (E. 124), ἐπαινέθης (Γ. 113), ἐδέθης (Γ. 114), ἐθυμώθη (Γ. 129), ἐφανερώθη (E. 23), ἐξερορίζωθη (E. 24), ἐλειώθη (E. 87), ἐσβήστη (Γ. 134, 183, 309).

ζ) Ἡ κατάληξις -ουσι τοῦ γ' πληθ. προσ. τῆς Ὀριστ. Ἐνεστ.

(γνώρισμα τοῦ Δυτικοῦ ἰδιώματος μάλλον) ἐπικρατεῖ τῆς καταλήξεως -ουν (τοῦ Ἀνατολικοῦ ἰδιώματος), κατ' ἀναλογίαν δύο τρίτων. Παρὰ τοὺς τύπους δηλαδή: ὀνοματίζουσι (Πρ. 9), κράζουσι (Α. 11), σκοροποῦσι (Πρ. 12), λέγουσι (Α. 207), τρέμουσι (Β. 138), φέρουσι (Διδασκ. Β. 211), βγαίνουσι (Διδασκ. Γ. 96), γροικοῦσι (Γ. 299), δένουσι (Δ. 55), φυλάγουσι (Δ. 211), φυροῦσι (Ε. 233), σκοιῶνουσι (Διδασκ. Ε. 292)²¹, ἀπαντοῦν οἱ τύποι: ὀνομάζου (Πρ. 5), ξεσπαθῶνον (Διδασκ. Α. 182), λουλουδίζου (Β. 37), πιάνου (Διδασκ. Γ. 96), τρέμου (Γ. 290), παίρου (Διδασκ. Δ. 188), σβήνου (Ε. 259), καρτεροῦ (Ε. 342)²².

η) Εἰς τὸ Δυτικὸν ἰδίωμα ὀφείλονται προσέτι οἱ τύποι: χάμαι (Α. 3, Διδασκ. Α. 178, Γ. 136), δούδη (Β. 28), παρὰ τοὺς τύπους: δίδει (Β. 310, Γ. 321, Δ. 43), δίδεις (Β. 217).

ΜΕΤΡΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ἡ Κρητικὴ τραγωδία κατὰ τὰ διαλογικὰ αὐτῆς μέρη ἔχει γραφῆ εἰς 15σύλλαβον στίχον κατὰ διστίχους ὁμοιοκαταλήκτους στροφάς²³. Ὁ στίχος οὗτος ἀποτελεῖ, ὡς γνωστὸν, χαρακτηριστικὸν γνώρισμα καὶ τῶν δημωδεστέρων κειμένων τῆς βυζαντινῆς γραμματείας τῶν τελευταίων αἰώνων, ἀλλὰ καὶ τῆς Κρητικῆς σχολῆς, ἔνθα μάλιστα διὰ τῆς προσθήκης τῆς ὁμοιοκαταληξίας²⁴ ἀποκτᾷ ἰδιαίτερον τόνον.

Ἐπὶ ἔποψιν τεχνικὴν κρινόμενοι οἱ 15σύλλαβοι ἰαμβικοὶ στίχοι

²¹) Τύποι ρημ. ληγόντων κατὰ τὸ γ' πληθ. πρόσ. ἐνεστ. εἰς -ουσι, ἀπαντοῦν εἰς τοὺς στίχους: Πρ. 15, 19, 73, 74, 109—Α. 33, 63, 64, 65, 73, 74, 119, 133, 157, 158, 165, 166, 200, 207, 230, 239, 265, 266, 277, 278, 286, 320, 359, 360—Β. 3, 4, 40, 102, 104, 136, 139, 140, 248, 251, 269, 297, 325, 351, 352, 361, 415, 419, 420—Γ. 96, 138, 180, 300, 315, 323, 384—Δ. 37, 52, 55, 56, 95, 177, 216, 260, 322, 323, 338, 339, 387, 394—Ε. 50, 158, 186, 198, 233, 234, 262, 305, 306, 373, 374.

²²) Τύποι ρημ. ληγόντων κατὰ τὸ γ' πληθ. πρόσ. ὀριστ. ἐνεστ. εἰς -ουν ἀπαντοῦν εἰς τοὺς στίχους: Πρ. 5, 6, 80, 110, 115, 116—Α. 139, 140, 159, 160, 167, 176, 182, 223, 224, 266, 359—Β. 6, 140, 179, 270, 302, 395, 396, 440.—Γ. 96, 315, 316—Δ. 56, 188, 358, 359.—Ε. 260, 340, 358.

²³) Ἡ λ. Βουτιερίδη «Νεοελληνικὴ Στιχουργικὴ». Ἐν Ἀθήναις 1929, σελ. 172.

²⁴) Περί ὁμοιοκαταληξίας ἰδ. Στ. Ξανθοουδίδου «Βιτσέντζου Κορνάρου: Ἐρωτόκριτος» Ἐκδοσις κριτικὴ. Ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης [1916, σελ. CLXXX (μετὰ βιβλιογραφίας). Ἡ λ. Βουτιερίδη «Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας». Τόμ. Α'. Ἀθήναι 1924, σελ. 53-57.— Ν. Βέη «Παλαμικά», περ. «Νέα Ἐστία», τόμ. ΙΔ', τεύχ. 397 (Χριστούγ. 1943), σελ. 46-48 (μετὰ τῆς αὐτόθι βιβλιογραφίας).

τοῦ «Ζήνωνος»—παρὰ τὰς ἐν αὐτοῖς χασμωδίας²⁵—ἀποδεικνύουν ὅτι ὁ Κρῆς ποιητὴς ἦτο περὶ τὴν στιχουργίαν ἀρκούντως ἱκανός.

Σημειοῦνται βεβαίως ἐν τῷ δράματι τρεῖς ὑπέρομετροι καὶ δύο βραχύτεροι στίχοι :

Ἄλέξανδρος γῆ ὁ Ἡρακλῆς, ποιός εἶχε τὴ δύναμί σου ; (Πρ. 44).

ARM. *Παιδί μου, Βασιλίσκο μου.*

BAS. *ὦ κύρι!*

ARM. *Τρέμουσι μέσα τὰ σωθικά μου* (B. 361).

ΑΣΚΙΑ. *Στὴν ἄβυσσο.*

ΛΟΓΓ. *Ἄβυσσος, ἄνοιξε, δέξου τὸ δουλευτή σου* (E. 285).

ΚΑΣΤ. *Ἄρμάκιος.*

OYPB. *Τοῦ βασιλιοῦ ὁ φθόνος* (Γ. 301).

ΠΕΛ. *Ἰησοῦ Ἰησοῦ, Θεέ μου!* (Δ. 145).

Οἱ πλείονες ὅμως τούτων εἶναι δυνατὸν ν' ἀποκατασταθοῦν. Οὕτω ὁ στίχ. B. 361 ἀποβαίνει ὁμαλὸς ἂν παραλίπωμεν τὰς λέξεις «Βασιλίσκο μου» τοῦ πρώτου ἡμιστιχίου. Ἄλλωστε τοῦτο εἶναι πιστότερον πρὸς τὸ λατ. πρότυπον.

ARM. *O! Nate.*

BAS. *O! Pater.*

ARM. *Tremuere viscera...* (II 356 - 7)

Ὁ στίχ. Γ. 301 ἐθεραπεύθη ἤδη ὑπὸ τοῦ Σάββα ἐπαναλαβόντος ἐν τῷ α'. ἡμιστ. τὴν λέξιν «Ἄρμάκιος». Ἄλλὰ καὶ οἱ στίχοι Πρ. 44 καὶ E. 285 εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποκατασταθοῦν μετρικῶς, ἂν ἐκ τοῦ πρώτου ἐξοβελίσωμεν τὴν λέξιν «ποιός», καὶ ἐκ τοῦ δευτέρου ἀπαλείψωμεν τὸ *s* τῆς λέξεως «ἄβυσσος».

Ὡς πρὸς τὴν ὁμοιοκαταληξίαν πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι γενικῶς ἐπιτυγχάνει ὁ Κρῆς ποιητὴς. Οὕτω, ἂν ἐξαιρέσωμεν τὰ σφάλματα στίχων τινων, ἅτινα εὐκόλως κατωτέρω θεραπεύονται, ὀφειλόμενα πιθανὸν εἰς τὸν ἀντιγραφέα τοῦ δράματος, ὀλίγοι ἀπομένουν ἀτελεῖς τὴν ὁμοιοκαταληξίαν στίχοι²⁶.

²⁵) Ἰδ. Ἡ λ. Βουτιερίδη «Νεοελληνικὴ Στιχουργικὴ», ἐνθ' ἂν., σελ. 141 κέξ.

²⁶) Πρ. 7 - 8, 55 - 56, 111 - 112, 165 - 166 — Α. 17 - 18, 19 - 20, 121 - 122, 135 - 136, 139 - 140, 217 - 218, 251 - 252, 253 - 254, 281 - 282, 337 - 338 — Β. 125 - 126—Γ. 5 - 6, 71 - 72, 189 - 190—Δ. 191 - 192—Ε. 91 - 92, 107 - 108, 241 - 242, 273 - 274, 291 - 292.

Πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ὁμοιοκαταληξίας ἅς ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν αἱ ἐπόμεναι διορθώσεις εἰς τὸ κείμενον τοῦ «Ζήνωνος»:

- Πρ. 103 cod.: κυριεύση—Γραπτ. κυριέψη²⁷.
 Πρ. 123 cod.: καρδιάν του—Γραπτ. καρδιά του²⁸.
 Α. 267 cod.: ἄνθη—Γραπτ. ἄθη²⁹.
 Β. 48 cod.: λογιάσης—Γραπτ. λογιάζης³⁰.
 Δ. 341 cod.: ἀρμάτων—Γραπτ. ἀρμάτω³¹.
 Δ. 396 cod.: πρόσταγμάν του—Γραπτ. πρόσταγμα του³².
 Ε. 146 cod.: ἀνδρειάν του—Γραπτ. ἀνδρειά του³³.
 Ε. 162 cod.: πίκρα—Γραπτ. πρίκα³⁴.
 Ε. 335 cod.: οἶνον—Γραπτ. οἶνο³⁵.
 Ε. 347 cod.: μπόρεσίς μου—Γραπτ. μπόρεσί μου³⁶.

Ἰδιαιτέραν σημασίαν ὑπὸ ἔποψιν μετρικῆς ἔχει τὸ γεγονός, ὅτι ἀντιθέτως πρὸς τὸ κοινῶς λεγόμενον, ὅτι δηλαδή ἡ ποιητικὴ παραγωγὴ τῆς Κρήτης ἔχει γραφῆ εἰς 15σύλλαβον στίχον, ἐξαιρέσει τῆς «Βοσκοπούλλας» καὶ τῶν χορικῶν τῆς «Ἐρωφίλης», συντεθειμένων εἰς

- 27) *Μ' ὄλον ἐτοῦτο, ξεύρετε, ἄλλος θὰ κυριέψη*
καὶ ἡ Πόλις ὀκτὲς ταραχές, πῶχει, νὰ σιγανέψη (Πρ. 103 - 104).
- 28) *Ἐγὼ ἀπὸ μικρὸ παιδί ἄναφα τὴν καρδιά του*
ὡς σκληροκάροδη καὶ ἄπονο καίγω τὰ σωθικά του (Πρ. 123 - 124)
- 29) *Γι' αὐτιος τῆς νιότης μου ἔχασα τὰ πλιὰ καλύτερα ἄθη*
καὶ ἐγέρασα στῆς βασιλειᾶς τὰ βάσανα καὶ πάθη (Α. 267 - 268).
- Ἐπίσης: Β. 39. cod.: ἄνθη — Γραπτ. ἄθη:
μὲ τὰ μυρισμένα τ' ἄθη
 . . . . .
νὰ σοῦ βγάλον αὐτὰ τὰ πάθη (Β. 39, 42).
- 30) *Γιὰ νὰ κλαῖς ν' ἀναστενάξης*
 . . . . .
Πρίκα μπλιό του μὴ λογιάζης (Β. 45, 48).
- 31) *Χαῖρε, ἠγεμῶν ἀξιότατε, χαῖρε, Ἄρη τῶν ἀρμάτω*
ὀπού'σαι φόβος καὶ πληγὴ ὀχθρῶ σου εἰς τὸ φουσσᾶτο (Β. 341 - 342).
- 32) *Ἐπάρετέ τους τὸ λοιπὸ καὶ ὡς εἶν' τὸ πρόσταγμα του*
κόψετε τὰ κεφάλια τως, γιὰ νὰ χαρῆ ἡ καρδιά του (Δ. 396 - 397).
- 33) *Πῶς τὸ κρασι τὸν ἄθρωπο βγάνει ὀκτὰ λογικά του!*
Ὁ Καῖσαρ, βλέπω, ἐμέθυσε, κ' ἔχασε τὴν ἀνδρειά του (Ε. 145-146)
- 34) *Ζήνων σκληρέ, ἐσωθῆκα*
 . . . . .
τῶν ὀρφανῶ τὴν πρίκα (Ε. 159, 162).
- 35) *Ξέρασε, ἄ δὲν ἐξέρασε, ξέρασε τόσον οἶνο,*
γιατὶ μακρὰ ἀπὸ λόγου σου νὰ πάγω δὲ σ' ἀφίνω (Ε. 335 - 336)
- 36) *Οἰμέ, καὶ ποῦ ναι οἱ δόξεις μου καὶ ποῦ ναι ἡ μπόρεσί μου·*
οἱ φίλοι μου μ' ἀφήσασι, μ' ἐπιάσασι οἱ γιοχθροί μου (Ε. 347 - 348).

11συλλάβους στίχους, και ὁ ποιητὴς τοῦ «Ζήνωνος» ἐχρησιμοποίησε και ἄλλους, πλὴν τοῦ 15συλλάβου, στίχους. Ἰδιδικώτερον μάλιστα παρατηροῦμεν, ὅτι, ἐν τῷ Κρητικῷ δράματι, ὁ ἄγνωστος συγγραφεὺς αὐτοῦ εἰσήγαγε τὸν 7σύλλαβον, τὸν 8σύλλαβον και τὸν 11σύλλαβον (εἰς διαφόρους μορφὰς στροφῶν), οἵτινες καλύπτουν τὰ ἄσματα τοῦ Μουσικοῦ (B. 17 - 24, 37 - 54, 61 - 74, 77 - 78), τὸν χορὸν τῶν Παίδων (B. 155 - 160), τὸν χορὸν τῶν Ἀγγέλων (Δ. 75 - 102), και τοὺς λόγους τοῦ Ἀγγέλου (E. 159 - 172).

Ἐνταῦθα πρέπει νὰ σημειωθῆ, ὅτι τὰ ἐν λόγῳ χωρία ἀποτελοῦν τὰ σημεῖα, καθ' ἃ κυρίως ἀφίσταται τοῦ προτύπου του ὁ Κρῆς ποιητὴς. Οὕτω τὰ ἄσματα τοῦ Μουσικοῦ δὲν ἀπαντοῦν ἐν τῷ λατινικῷ προτύπῳ τοῦ Simonis, γράφοντος ἀπλῶς πρὸς ὑπόδειξιν τῆς διδασκαλίας: *canitur, musicus iter laeta canit*. Τὸ ἄσμα τοῦ χοροῦ τῶν Παίδων ἀποτελεῖ ἀνάπτυξιν ὑπὸ τοῦ Κρητὸς ποιητοῦ τῆς ἐν τῷ λατινικῷ δράματι ἱκετευτικῆς ἐπικλήσεως: *Miserere, princeps*. Ὁ χορὸς τῶν Ἀγγέλων εἶναι ἐλευθεριωτάτη ἀνάπτυξις τοῦ ἀντιστοίχου κειμένου τοῦ Ἀγγου Ἰησοῦίτου, παρ' οὗ ὁ Ἑλληὴν συγγραφεὺς ἔλαβε μόνον τὴν κεντρικὴν τοῦ θέματος ιδέα. Οἱ λόγοι τοῦ Ἀγγέλου τέλος, ἐν τῇ E. πράξει τοῦ «Ζήνωνος», ἀποτελοῦν προσθήκην εἰς τὸ δράμα τοῦ Κρητὸς ποιητοῦ.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν δὲν φαίνεται ἀπίθανον, ὅτι ὁ Κρῆς ποιητὴς συνέθεσε τὰ μέρη ταῦτα τῆς τραγωδίας του μιμούμενος ἀντίστοιχα Ἰταλικά ἄσματα τῆς ἐποχῆς του ἢ πάντως ἐπόμενος εἰς τὰ τότε διαδεδομένα Ἰταλικά στιχουργικὰ συστήματα, μάλιστα διὰ τῆς ἐναλλαγῆς τῶν 11συλλάβων και 7συλλάβων στίχων.

Τροχαϊκοὺς ὀκτασυλλάβους³⁷ στίχους ἔχομεν μόνον³⁸ εἰς τὸ ἄσμα τοῦ Μουσικοῦ (B. 37 - 54). Συντίθενται δ' εἰς ἑξαστίχους στροφὰς μὲ τὴν ἀκόλουθον ὁμοιοκαταληξίαν: - - αββα, - - γδδγ, - - εζζε.

Ἐνδεκασύλλαβοι³⁹ στίχοι ἀπαντοῦν κυρίως μὲν εἰς τὸν χορὸν τῶν Ἀγγέλων (Δ. 91 - 102), ἐνθ' ἀπαρτίζουν τετραστίχους στροφὰς μὲ ὁμοιοκαταληκτικὴν μορφήν: αββα⁴⁰.

Ἀκριβῶς δὲ πρὸς ἀπικατάστασιν τοῦ στροφικοῦ τούτου εἴδους πρέπει και ὁ στίχ. Δ. 98:

Τὸ χαῖρε οἱ Ἀγγέλοι νὰ σοῦ ποῦσι

³⁷) Ἰδ. Ἡλ. Βουτιερίδη «Νεοελληνικὴ Στιχουργικὴ», ἐνθ' ἄν., σελ. 216 κέξ.

³⁸) Ὁ στίχος Δ. 83 («*Θυμὸ πολὺ και φοβέρα*») φαίνεται μᾶλλον ὅτι εἶναι ὑπέρμετρος, ἐν τῇ θέσει 7συλλάβου.

³⁹) Ἰδ. Ἡλ. Βουτιερίδη, ἐνθ' ἄν., σελ. 90 κέξ., 223 κέξ.

⁴⁰) Ἡλ. Βουτιερίδη, ἐνθ' ἄν., σελ. 173.

ν' ἀναχθῆ εἰς τὸν «πρῶτον ᾠδὴν Ἄγγελον», διὰ νὰ συμπληρωθῆ τὸ τετραστίχον (στίχ. 95 - 98) ⁴¹.

Οἱ ἑνδεκασύλλαβοι στίχοι τοῦ «Ζήνωνος», εἰς μέτρον ἰαμβικόν, τηροῦν κατὰ κανόνα τὸν τονισμόν τῆς 6 συλλαβῆς (ἢ ἐν ἐναντία περιπτώσει τονίζονται ἐπὶ τῶν : 4 - 8 - 10 συλλαβῶν)· σπανίως δ' ἐμφανίζουν ἀτόνους συλλαβὰς πλείονας τῶν τριῶν :

Εἰς τὸ δικαστήριον θὰ σὲ πάγη. (Δ. 86).

Τοῦ κόσμου τοῦ πολυτρανησμένου (Δ. 100).

Οἱ ἑπτασύλλαβοι ⁴² στίχοι ἀπαντοῦν πάντοτε ἐν συνδυασμῶ πρὸς τοὺς ἠσυχάβους, μὲ διαφόρους ὁμοιοκαταληκτικὰς μορφάς. Οὕτω εἰς τὸ ᾠσμα τοῦ Μουσικοῦ (B. 17 - 24) ἔχομεν τὴν ἐπομένην ὁμοιοκαταληξίαν : αββαγγδδ. Εἰς ἀνάλογον δὲ στροφικὸν σύστημα ἔχουν συντεθῆ καὶ οἱ λόγοι τοῦ ᾠδῆ (E. 159 - 172) : αββαγγ - αββαγγδδ. Ἄλλοτε πάλιν οἱ στίχοι ἀπαρτίζονται διστίχους ὁμοιοκαταληκτικὰς στροφάς : αα - ββ - γγ (B. 77 - 78, B. 157 - 160, Δ. 75 - 82)· ἐνίοτε δὲ ἡ ὁμοιοκαταληξία αὐτῶν εἶναι ἐλεύθερα (B. 61 - 74).

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΙΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

Ἀντιθέτως πρὸς τὸν ποιητὴν τῆς Κρητικῆς τραγωδίας, ὁ χρόνος συνθέσεως ταύτης δύναται ἀκριβέστερον καὶ ἀσφαλέστερον νὰ προσδιορισθῆ.

Τὸ λατινικὸν κείμενον τῆς τραγωδίας τοῦ Simonis, ὅπερ ἀποτελεῖ καὶ τὸ πρότυπον τοῦ «Ζήνωνος», ἐξεδόθη ἐν Ρώμῃ τῷ 1648. Ἄρα τὸ ἔτος τοῦτο πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς terminus post quem εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ ἑλληνικοῦ δράματος.

Διὰ τοῦ προλόγου τῆς πρώτης ἐκδόσεως ⁴³ τοῦ λατινικοῦ ἔργου καθ-

⁴¹) Στὸν ἔμπυρον οὐρανὸν σὲ καρτεροῦσι
οἱ μάρτυρες, ἀπίεις μαρτυρήσης,
γιὰ τὸ Χριστὸ τὸ αἷμα σου νὰ χύσης.
Τὸ χαῖρε οἱ Ἄγγελοι νὰ σοῦ ποῦσι. (Δ. 95 - 98).

⁴²) Ἰδ. Ἡλ. Βουτιερίδης, ἐνθ. ἀν., σελ. 214.

Οἱ στίχοι B. 61 - 63 τῆς ἐκδ. Σάθα :

ᾠ Τύχη ἀσβολωμένη

ὅπου σηκώνεις

τὸν ἄνθρωπον σὲ δόξεις

ἐν τῷ χγφ. φέρονται ὡς δύο — μὲ τὸν πρῶτον ἠσυχάβον, καὶ τὸν δεύτερον ἠσυχάβον. Ὅπωςδήποτε ὁ ἐπόμενος εἰς αὐτοὺς στίχος (B. 64) :

καὶ σὰ θεὸς πάλι

εἶναι ἑπτασύλλαβος.

⁴³) Ἰδ. κατωτέρω.

ίσταται γνωστόν, ὅτι ὁ «Zenon» ὑπῆρξε τραγωδία «Romae, Neapoli, Hispali, Audomari et alibi saepius cum plausu exhibita». Δὲν γνωρίζομεν λοιπὸν κατὰ πόσον τὸ ἐν λόγῳ ἔργον ἐδιδάχθη πρὸ τῆς ἐκδόσεώς του καὶ ἐν Κρήτῃ. Πιθανώτερον εἶναι, ὅτι ὁ Κρήτης ποιητῆς ἐδραματούργησε τὸ ἰέλος τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος κατὰ τὴν ἔντυπον ἔκδοσιν τοῦ λατινικοῦ κειμένου, τοῦλάχιστον ἂν κρίνωμεν ἐκ τῶν σημειώσεων «διδασκαλίας», αἵτινες πολλαχοῦ σχεδὸν κατὰ λέξιν μετεφράσθησαν ἐν τῇ ἑλληνικῇ τραγωδίᾳ⁴⁴. Π. χ. :

α) *Lugubre sonat tuba. Conversa scena omnia nigrescunt*
(I. 30, 32).

Τότες σημαίνουν τὰ ὄργανα θλιβερὰ καὶ μαυρίζει ἡ σένα (Α. 37).

β) *Redit ad magum* (I. 164).

Τότες γυρίζει πρὸς τὸ μάγο (Α. 147).

γ) *Exiit regis ornamentis Basiliscus et induitur veste clericali* (I. 284).

Τότες τοῦ βγάνουσι τὴν στολὴν καὶ τοῦ φέρουσιν τὸ ράσο (Α. 287).

δ) *Pelagius manet in extasi* (IV. 132).

Τότες ἔμεινε ὁ Πελάγιος εἰς ἔκστασι... (Δ. 102).

Εἰς τὸν πρόλογον τοῦ «Ζήνωνος», ὁ Ἄρης ἐπαιρόμενος ἐπὶ τῇ δυνάμει του μνημονεύει τοῦ ἠρωϊκῶς πεσόντος ὑπερασπιστοῦ τοῦ Χάνδακος Κατερῆ Κορνάρου, ὃν καὶ ἐξυμνεῖ διὰ τῶν στίχων (Πρ. στίχ. 35 κ. ἔξ.):

Ποῦ ἴσαι τῆς Κρήτης καύχημα, ἄμοχε ἠγεμόνα,
πὸν στολισμένος βροίσκεσαι τῆς Κύπρος τὴν κορώννα;
Ποῦ ἴσαι, Κορνήλιε Κατερῆν, τῶν πολεμάρχῳ ἡ δόξα,
πὸν ἤμπαινες ἀντήρητα εἰς τῶν Τουρκῶν τὰ τόξα
καὶ ἐβάστας τὸ κοντάρι μου, κ' ἐπλήγωνες τς' ὀχθρούς σου
καὶ τὴν παιρίδα τοῦ Διὸς πάντα ἔβανες ἴς τὸ νοῦ σου
νὰ βγάλης ὄκ τς' Ἄγαρηνοῦς, τὸ αἷμα σου νὰ χύσης,
τῶν Κρητικῶν τὴ λευτεριά νὰ δώσης, νὰ χαρίσης;

Ἐπόθανες, ἀθάνατε, καὶ πάλι ἀποθαμένος
δὲν ἔπεσες, μόνο ἴστεκες, ὡς ἦσον ἀρματομένος.

⁴⁴ Ὁ Κατερῆς Κορνάρου ἐφονεύθη τὴν 1 Μαΐου 1669, δηλαδὴ ὀλί-

⁴⁴) Περιπτώσεις ἀπλουστεύσεως σκηνικοῦ διακόσμου, πιθανώτατα διὰ λόγους τεχνικούς, ἴδ. κατωτέρω, ἐν ᾧ κεφ. ἐξετάζεται ἡ Ἑλλην. διασκευὴ ὑπὸ ἔποψιν λογοτεχνικήν.

γους μῆνας πρὸ τῆς παραδόσεως τοῦ Χάνδακος εἰς τοὺς Τούρκους. Ἐπομένως ἡ ἡμερομηνία αὕτη ἠδύνατο νὰ τεθῆ ὡς *terminus post quem* εἰς τὴν χρονολόγησιν τοῦ δράματος.

Ἐπειδὴ ὁμως δὲν εἶναι πιθανὸν ὅτι ὁ Συγγραφεὺς κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ἀγωνίας θὰ εἶχε τὴν ἀνεσιν καὶ διάθεσιν νὰ συνθέτῃ δράματα, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τὸ μὲν δράμα εἶχε στιχογραφήθῃ πρότερον, ὁ δὲ πρόλογος διεσκευάσθη μᾶλλον ἢ καθ' ὀλοκληρίαν τότε τὸ πρῶτον συνετέθη, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἠρωϊκοῦ στρατηγοῦ, ἅμα τῇ ἀγγελίᾳ τοῦ θλιβεροῦ συμβάντος, τοῦθ' ὅπερ μαρτυρεῖ καὶ ἡ θερμότης τῶν λόγων, δι' ὧν ἐξυμνεῖται ὁ γενναῖος πρόμαχος ⁴⁵.

Ἄλλωστε ἡ μετὰ τὴν παρέκβασιν τῶν εἰς τὸν Κατερῆν Κορνᾶρον ἀναφερομένων στίχων δήλωσις τοῦ Ἄρεως περὶ ἐπανόδου εἰς τὴν ἔξαρσιν τῆς δυνάμεώς του (Πρ. στιχ. 81 - 82):

*Μὰ ἄς γυρίσω ὡς ἄρχισα νὰ πῶ τὴ δύναμί μου,
νὰ δῆτε, νὰ γροικήσετε πόσ' εἶναι ἡ μπόρεσί μου,*

ἐνισχύει τὴν ὑπόθεσιν ὅτι οἱ εἰς τὸν ἠρωϊκῶς πεσόντα μαχητὴν ἀναφερόμενοι στίχοι εἶναι μεταγενεστέρα προσθήκη, «κατὰ τινὰ τῶν ἀπὸ θεάτρου τοῦ Χάνδακος παραστάσεων».

Συμφώνως πρὸς τ' ἀνωτέρω καὶ μὴ ἔχοντες ἄλλα στοιχεῖα, ἵνα προσδιορίσωμεν ἀκριβέστερον τὸ *terminus ante quem*, κατ' ἀνάγκην θέτομεν τοῦτο εἰς τὸν χρόνον τῆς ἀλώσεως τοῦ Χάνδακος, ἥτοι τῷ 1669.

Τὸ χρονικὸν ὁμως πεδῖον (1648 - 1669) συνθέσεως τοῦ ἔργου δύναται νὰ περιορισθῆ πως, ἂν δεχθῶμεν ὅτι μέχρις οὗτο ὁ «Ζενο», ἐκ τῆς ἐντύπου ἐκδόσεώς του, γενομένης τῷ 1648, διαδοθῆ ἐν Κρήτῃ παρῆλθε χρονικόν τι διάστημα, ὅπερ καὶ δι' ἄλλα ἔργα τῆς Κρητικῆς λογοτεχνίας παρετηρήθη ⁴⁶.

ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Τὸ κείμενον τοῦ Κρητικοῦ δράματος σώζεται εἰς ἓν μόνον χειρόγραφον ἀνήκον εἰς τὴν Μαρκιανὴν βιβλιοθήκην. Ἀποτελεῖ τμῆμα τοῦ γνωστοῦ Νανιανοῦ κώδικος (Marc. gr. cl. XI cod. XIX <=collocazione 1394> φύλλ. 117 - 145) τοῦ περιέχοντος καὶ ἄλλα ἔργα τῆς

⁴⁵ Ἰδ. καὶ Στ. Ξανθοῦ διδου «Διορθωτικὰ εἰς τὰ Κρητικὰ δράματα», ἐνθ' ἀν., σελ. 67.

⁴⁶ Ἰδ. Γ. Θ. Ζώρα «Περὶ τὰς πηγὰς τῆς Θουσίας τοῦ Ἀβραάμ», ἐνθ' ἀν., σελ. 108.

Κρητικῆς λογοτεχνίας, περιγραφέντος δὲ παλαιότερον ὑπὸ τοῦ Mingarelli⁴⁷ καὶ προσφάτως ὑπὸ τοῦ Morgan⁴⁸.

Ἐκ τοῦ Νανιανοῦ κώδικος ἐξεδόθη ἡ τραγωδία ὑπὸ τοῦ Σάθα ἐν Βενετίᾳ τὸ πρῶτον (1878)⁴⁹, περιελήφθη δ' εἶτα ἐν τῇ ὑπὸ τίτλον «Κρητικὸν Θέατρον»⁵⁰ συλλογῇ ἀνεκδότων καὶ ἀγνώστων δραμάτων.

Τὸ περιέχον ὅμως τὸν «Ζήνωνα» χειρόγραφον, ἀντίγραφον πιθανώτατα ἄλλου παλαιότερου, παρουσιάζει πολλὰ χωρία νοσοῦντα, ὧν τινων τὴν θεραπείαν ἐπεχείρησεν ἤδη ὁ Ἐκδότης εἰσαγαγὼν ἐπιτυχεῖς διορθώσεις, κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἔργου, καίτοι παρέλιπε νὰ μνημονεύσῃ τὰς ἐκάστοτε παρατηρουμένας παραλλαγὰς τοῦ χγφ., μὴ ἀποβλέπων εἰς «κριτικὴν» ἔκδοσιν καὶ ἀποκατάστασιν τῆς τραγωδίας.

Ἴδου χαρακτηριστικὰ παραδείγματα διορθώσεων τοῦ Σάθα:

A. 229 cod: ὄντας σὲ δοῦσι—Σάθ: ὄντας ἐδοῦσι⁵¹.

B 379 cod: νοὺς ὁκ τὸ οὐρανοῦ τὸ χέρι—Σάθ: νοὺς τοῦ οὐρανοῦ τὸ χέρι⁵².

Δ. 115 cod: ὁ λύκος τς ἀναστεναγμοὺς δὲν παύει οὐδὲ μοῦ τὰ σου
Σάθ: ὁ λύκος τς ἀναστεναγμοὺς δὲν παύει οὐδὲ μ' αὐτὰ σου

E. 223 cod: Γιατὶ τ' ἀστροπελέκια του δὲ ρίχνεις νὰ μὲ κάψῃ.
(ὁ Λογγῖνος μονολογῶν ἐννοεῖ τὸν οὐρανόν).

Σάθ: Γιατὶ τ' ἀστροπελέκια του δὲ ρίχνει νὰ μὲ κάψῃ

ὅπερ συμφωνεῖ καὶ πρὸς τὸν ἐπόμενον στίχον:

Κι ἀπείτις στάκτη κάμη με τὴ μάνιτα νὰ πάψῃ;

Ἐν τούτοις ὑπάρχουν καὶ εὐάριθμα χωρία κακῶς ἐκδεδομένα, εἴτε

⁴⁷) A. Mingarelli «Graeci codices manuscripti apud Nanios Patricios Venetos asservati». Bononiae 1784, σελ. 176 - 177. Ἰδ. καὶ Κ. Σάθα «Κρητικὸν Θέατρον», ἐνθ' ἀν., σελ. ιβ' - ιδ'.

⁴⁸) G. Morgan «Three Cretan manuscripts», περ. «Κρητικὸ Χρονικόν», τόμ. Η' (1954), σελ. 61 κέξ.

⁴⁹) «Ὁ Ζήνων, παλαιὰ τραγωδία, νῦν πρῶτον ἐκδιδομένη ἐκ χειρογράφου τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης» ὑπὸ Κ. Ν. Σάθα. Ἐν Βενετίᾳ (τύποις Φοίνικος) 1878 [Σχ. 8ον, σελ. 102].

⁵⁰) Κ. Ν. Σάθα «Κρητικὸν Θέατρον», ἐνθ' ἀν., σελ. 1 - 102. Τὸ κείμενον τῆς πρώτης ἐκδόσεως εἶναι ἀπολύτως ὅμοιον πρὸς τὸ τῆς δευτέρας.

⁵¹) Ὁ Στ. Ξανθοῦδίδης («Διορθωτικά...» ἐνθ' ἀν., σελ. 68) διορθώνει:
ὄντα σὲ δοῦσι... <᾽κ> τὸ πρόσωπό σου.

Τὸ ἀντικείμενον ὅμως ὑπάρχει: «Τὸ πρόσωπό σου». Ἐπομένως τὸ σὲ περιττόν, ὡς καὶ ἡ πρόθεσις ᾽κ (ὁκ).

⁵²) Ἡ διόρθωσις αὕτη ἐνισχύεται περισσότερο καὶ ἐκ τοῦ ἀντιστοίχου λατινικοῦ χωρίου τοῦ προτύπου τῆς τραγωδίας (II, 363): Dura Zenonis manus.

λόγῳ ἐσφαλμένης ἀναγνώσεως τοῦ χγφ. ὑπὸ τοῦ Σάθα⁵³, εἴτε λόγῳ ἀνεπιτυχοῦς διορθώσεως αὐτοῦ. Ἡ αἰτία ἄλλωστε τῆς ἐνιαχοῦ παρατηρουμένης διαφορᾶς τοῦ κειμένου τῆς ἐκδόσεως Σάθα ἀπὸ τοῦ χγφ. τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εὐρεθῇ, ἐφ' ὅσον ἡ ἐκδοσις Σάθα στερεῖται κριτικοῦ ὑπομνήματος⁵⁴.

Καταχωρίζω χαρακτηριστικῶς κατωτέρω χωρία τοῦ χγφ. κακῶς ὑπὸ τοῦ Σάθα ἐκδεδωμένα, ἅτινα δὲν ἔλαβον ὑπ' ὄψιν οἱ κατὰ καιροὺς προτείναντες διορθώσεις εἰς τὴν ἐκδοσιν Σάθα:

Πρ. 162. cod: *ποῦθε ὁδεύγει* — Σάθ: *ποῦ ὁδεύγει*.

B. 69. cod: *καὶ ὄντα* — Σάθ: *ἢ ὄντα*.

B. 233. cod: *καὶ αὐτόνο πρόπει σου* — Σάθ: *καὶ αὐτὸ ναὶ πρόπει σου*⁵⁵.

Γ. 33. cod: *τὸν ἴσο πάλι κ' εὐλαβῆ* — Σάθ: *τὸν ἴσο πάλι κὶ ἀβλαβῆ*.

Γ. 100. cod: *τὲς πονηριὲς* — Σάθ: *τὲς πανουργιὲς*.

Δ. 365. cod: *πρίχου ἀπὸ μᾶς* — Σάθ: *πρίν ἀπὸ μᾶς*.

Δ. 388. cod: *ὦ πολλὰ κακορρίζικοι πολῖτες*. Σάθ: *ὦ πολλὰ καλορρίζικοι*.

Δ. 395. cod: *τὰ κεφάλια τως* — Σάθ: *τὰ κεφάλια τους*.

Ε. 171. cod: *ἦκαμες* — Σάθ: *ἔκαμες*.

Εἰς τὴν ἐν λόγῳ ἐκδοσιν τοῦ Σάθα ἀναφέρονται ἱκανοὶ διορθώσεις δημοσιευθεῖσαι ὑπὸ τῶν Κρητῶν ἐπιστημόνων Στ. Ξανθουδίδου, Στ. Δεινάκη, Ἐμμ. Κριαρᾶ, Γ. Κουρμούλη⁵⁶, τελευταίως δὲ καὶ ὑπὸ

⁵³) Ὁ Ξανθουδίδης («Διορθωτικά...» ἐνθ' ἀν., σελ. 70) παρατηρεῖ, ὅτι «πολλαχοῦ τῶν δραμάτων ὁ Σάθας ὅπου δὲν ἐνόει τὸ κείμενον ἐθεράπευε τὸ χωρίον διὰ προσθήκης ἀποσιωπητικῶν...».

⁵⁴) Ἴδε κρίσιν δι' ἀνάλογον τρόπον ἐργασίας ἐπὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Σάθα ἐκδόσεως τοῦ ποιμενικοῦ δράματος ὁ «Γύπαρις», εἰς: Ἐμμ. Κριαρᾶ «Γύπαρις», Athen 1940, (Texte und Forschungen zur Byzantinisch - Neugriechischen Philologie, No 39), σελ. 134.

⁵⁵) Ὁ Στ. Ἀλεξίου («Κρητικὴ Ἀνθολογία», Ἡράκλειον 1954, σελ. 175) διορθώνει:

Καὶ αὐτό ναὶ πρόπει σου...

μὴ ἔχων ὑπ' ὄψιν τὸ κείμενον τοῦ χγφ. Ἄλλωστε ὁ τύπος τῆς ἀντωνυμίας «αὐτόνο» ἀπαντᾷ πολλάκις ἐν τῷ «Ζήνωνι» (Πρ. 111, Α. 37, Β. 56, 88, 90, 217, Γ. 75, 97, Δ. 159, 184, Ε. 201 κ. ἄλλ.).

⁵⁶) Στ. Ξανθουδίδου «Διορθωτικά εἰς τὰ Κρητικὰ Δράματα», ἐνθ' ἀν., σελ. 66 κέξ.— Στ. Δεινάκη [Ἀλακοίνωσις εἰς Ἐπιστημ. Ἐταιρείαν-συνεδρία 295 τῆς 17)12)1922]. Περ. «Ἀθηνᾶ», τόμ. 35 (1923), σελ. 243-244.— Ἐμμ. Κριαρᾶ «Κριτικὰ καὶ Γραμματικὰ εἰς τὸ Κρητικὸν Θέατρον», περ.

τοῦ Στ. Ἀλεξίου⁵⁷. Πρέπει δὲ νὰ ὁμολογηθῆ ὅτι αἱ πλείονες εἶναι ἐπιτυχεῖς, συμφωνοῦσαι μάλιστα ἐνίοτε καὶ πρὸς τὰ κακῶς ὑπὸ τοῦ ἐκδότου ἀναγνωσθέντα χωρία τοῦ χγφ.

Τοιαῦται εἶναι αἱ προταθεῖσαι διορθώσεις τοῦ Στ. Ξανθουδίδου εἰς τὸν στίχ. Ε. 126: «στέκει καὶ μ' ἀνιμένει»⁵⁸, τοῦ Ἐμμ. Κριαρᾶ εἰς τὸν στίχ. Ε. 76: «καίγεις τὰ σωθικά μου»⁵⁹, καὶ τοῦ Γ. Κουρμούλη εἰς τοὺς στίχ. Α. 57: «Μὰ δῖμέ, γροικῶ πὼς ἡ ψυχὴ μου»⁶⁰, Α. 85: «πάντα νὰ σοῦ βάνη»⁶¹ καὶ Γ. 131: «Τώρα ἄμε μνόγε»⁶².

Ἄλλα πάλιν νοσοῦντα χωρία τοῦ κειμένου, καὶ ὧν προϋτάθησαν ὑπὸ τῶν εἰρημένων ἐρευνητῶν διορθώσεις, δυνάμεθα πλέον νὰ θεραπεύσωμεν ἐπὶ τῇ βάσει ἀντιστοιχῶν χωρίων τοῦ λατινικοῦ προτύπου:

Α. 227. cod: Ἦλιε ξαθέ, πὸν μὲ χαρὲς ἀκτῖνες στολισμένος.

Ὁ Στ. Ξανθουδίδης προτείνει: χαρᾶς ἀκτῖνες ἢ χαρὲς ἀκτινοστολισμένος.

Ὁ Γ. Κουρμούλης διορθώνει: χρυσὲς ἀκτῖνες. Ἡ πρώτη ὁμῶς τῶν διορθώσεων τοῦ Στ. Ξανθουδίδου ἐνισχύεται καὶ ὑπὸ τῶν ἀντιστοιχῶν λατινικῶν στίχων (I. 215-216):

..... *radiorum indue
foeliciose jubare.*

Ὁ Λογγῖνος ζητεῖ ἐνταῦθα νὰ περιβληθῆ διὰ τῶν εὐτυχῶν ἀκτίνων διασκορπιζομένης πάσης «σκοτεινῆς νεφέλης».

Α. 293. cod: Ἔτσι ἡ τύχη τὰ φτερὰ τοῦ νοῦ μας πὼς σιμῶνει.

Ὁ Γ. Κουρμούλης διορθώνει: σηκώνει καὶ ὀρθῶς. Διότι, παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ Ἐμμ. Κριαρᾶ, θεωροῦντος τὸ ρῆμα ἐνταῦθα μεταβατικόν, ἡ διόρθωσις τοῦ Κουρμούλη συμφωνεῖ καὶ πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀντιστοιχοῦ λατινικοῦ χωρίου (I. 291-292): *Fortuna pennas . . . .
levarat.*

«Byzantinisch - Neugriechische Jahrbücher», τόμ. ΙΒ' (1936), σελ. 57-60.— Γ. Κουρμούλης «Διορθωτικὰ εἰς τὸ Κρητικὸν Θέατρον», περ. «Κρητικαὶ Μελέται», τόμ. Α' (1933), σελ. 225-226.

⁵⁷) Στ. Ἀλεξίου «Κρητικὴ Ἀνθολογία», ἐνθ' ἰν., σελ. 175.— Τοῦ αὐτοῦ «Φιλολογικαὶ Παρατηρήσεις εἰς Κρητικὰ κείμενα», περ. «Κρητικὰ Χρονικά», τόμ. Η' (1954), σελ. 264-266.

⁵⁸) Σάθ: στέκει καὶ μανισμένη.

⁵⁹) Σάθ: Καίγει 'ς τὰ σωθικά μου.

⁶⁰) Σάθ: Μὰ δῖμέ γροικῶ ἡ ψυχὴ μου.

⁶¹) Σάθ: Νὰ ποῦ βάνη.

⁶²) Σάθ: Τώρα ἄμμ' ἔμνογε (ὁ Ξανθουδίδης προέτεινε: ἄμε ἄμνογε).

Δ. 268 - 269. cod :

*Ποῦ εἶναι τ' ἄξιο μέτωπο τοῦ Χάωνος καὶ ἡ γλῶσσα,
τὸ νέκταρ τοῦ Κικέρωνος, πὺν τόσο σ' ἐψηλῶσα.*

Ὁ Στ. Ξανθουδίδης προέτεινε νὰ διορθωθοῦν τὰ κύρια ὀνόματα : *Χείρωνος* καὶ *Κικέρωνος*. Ὁ Στ. Δεινάκης διώρθωσε τὸ πρῶτον τῶν ὀνομάτων εἰς *Κάτωνος*. Ἡ διόρθωσις εἶναι ἐπιτυχεστάτη. Τὸ λατινικὸν κείμενον ἀντιστοιχεῖ ἐνταῦθα ἀκριβῶς (V. 37 - 38) :

*... Hoc morum rigor
plusquam Catonis?*

Ὁ Στ. Ἀλεξίου⁶³ τὸ α' ἡμιστίχιον τοῦ στίχου Γ. 299 « Ἀρμάκιος . . . », θεωρεῖ ὡς Ἰταλισμὸν ἢ σφάλμα τοῦ χγφ., ἐφ' ὅσον τὸ « Ἀρμάκιος » εἶναι ἀντικείμενον τοῦ « ἀφάνισε » (στίχ. 302). Κανονικῶς λοιπὸν θὰ ἐτίθετο αἰτιατική, καὶ οἱ λόγοι τοῦ Οὐρβικίου θὰ ἤρχιζον διὰ τοῦ « Ἀρμάκιον ».

Νομίζω, ὅτι καλῶς ἔχει τὸ χγφ., κατὰ τὸ λατινικὸν πρότυπον. Πρόκειται περὶ τοῦ σημείου τοῦ δράματος, ἔνθα ὁ Οὐρβίκιος ἀναγγέλλει εἰς τοὺς Κάστορας, ταρασσομένους ἐπὶ τῷ γεγονότι, τὸν θάνατον τοῦ Ἀρμακίου. Ὁ Κρῆς δὲ ποιητής, ἀφοῦ ἀπεμακρύνθη τοῦ λατινικοῦ προτύπου κατὰ τοὺς στίχους 293 - 298, περιέχοντας καὶ γνωμολογικὸν στοιχεῖον, ἐπανέρχεται διὰ τοῦ στίχ. 299 εἰς τὸ ξένον κείμενον :

III. 345. *URB. Harmatius.*

CAST. Horret animus....

346. *URB. Regum peremptus aere, deposuit caput.*

347. *CAST. Harmatius? Orbis terror.....*

Γ. 299. *OYPB. Ἀρμάκιος.*

*ΚΑΣΤ. Ἀρμάκιος! Ὁϊμὲ καὶ τὶ γροικοῦσι
τ' ἀφτιά μου I...*

301. *Ἀρμάκιος! < Ἀρμάκιος! >*

*OYPB. Τοῦ βασιλειοῦ ὁ φθόνος
ἀφάνισε... κλπ.*

Ὁ αὐτὸς Κρῆς ἐπιστήμων διορθώνει⁶⁴ τὸ χωρίον τοῦ στίχ. Ε. 115 : « ἡ βάρκα τοῦ Ἀκερόντε » εἰς : « βάρκα τοῦ Καρόντε », προφανῶς κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἀναφερομένου ἐν τῇ ἀμέσως ἐπομένῃ διδασκαλίᾳ τοῦ δράματος : « Τότες περνᾷ ἡ βάρκα τοῦ Καρόντε ».

⁶³) Στ. Ἀλεξίου « Φιλολογικαὶ Παρατηρήσεις εἰς Κρητικὰ κείμενα », ἐνθ' ἄν., σελ. 264 - 265.

⁶⁴) Στ. Ἀλεξίου « Κρητικὴ Ἀνθολογία », ἐνθ' ἄν., σελ. 175.

Νομίζω, ὅτι ἡ διορθῶσις δὲν εἶναι ἀναγκαία. Ὁ ἑλληνικὸς στίχος ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν τοῦ λατινικοῦ προτύπου (V. 283) : I, pete Acherontis vada. Ἄλλ' ἐν τῷ «Ζήνωνι» ὑπάρχει προσέτι (A. 26) καὶ ἡ φράσις «σιτὴ βάρκα τοῦ Ἀχέρωντος», καὶ μάλιστα ὑπὸ τὸν ἑλληνικὸν τύπον τῆς λέξεως.

Ἄς σημειωθῶν καὶ αἱ ἐπόμεναι διορθώσεις νοσοῦντων χωρίων τοῦ κειμένου, ἅτινα διέλαθον τοὺς μελετήσαντας τοῦτο :

Πρ. 50. cod: τὲς φωτιές — Γραπ: < 'ς > τὲς φωτιές⁶⁵.

A. 222. cod: καὶ μετὰ μένα — Γραπ: καὶ μετὰ σένα⁶⁶.

A. 247. cod: πλιὰ μεγαλύτερη — Γραπ: ποιὰ μεγαλύτερη⁶⁷.

Γ. 273. cod: σιοῦ λόγου μου — Γραπ: τοῦ λόγου μου⁶⁸.

Δ. 15. cod: τὸ δόλος ἐνικήσασι — Γραπ: τὰ δόλη ἐνικήσασι⁶⁹.

Προβλ. καὶ τὸν στίχον Δ. 119 :

Καῖσαρ, τί στέκεις μοναχὸς τὰ δόλη νὰ διοδινιάσῃς ;

Δ. 372. cod: *Αὐτεῖνοι οἱ ψευδομάρτυρες* — Γραπ: *αὐτεῖνοι ψευδομάρτυρες*⁷⁰.

Ο ΣΥΓΓΡΑΦΕΥΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΛΑΤΙΝΙΚΟΥ ΠΡΟΤΥΠΟΥ

Ο ΣΥΓΓΡΑΦΕΥΣ

Ὁ Συγγραφεὺς τοῦ λατινικοῦ προτύπου τῆς Κρητικῆς τραγωδίας Ἰωσήφ Simonis ἢ Simeonis (ὑπὸ κοσμικὸν ὄνομα Emmanuel Lobb), ὑπῆρξε διακεκριμένη προσωπικότης τῶν χρόνων του. Γεννηθεὶς τῷ 1595 ἢ 1596 ἐν Portsmouth ἠκολούθησε φιλοσοφικὰς μὲν σπουδὰς ἐν Saint-Omer, θεολογικὰ δὲ μαθήματα ἐν Λιέγη. Τῷ 1619

⁶⁵) Πὸν δὲν ἐπήφας < 'ς > τὲς φωτιές καὶ μίνες νὰ προβοίηνς.

⁶⁶) Ἄδερφι μου ἀκριβώτατο, χάρισμα σοῦ τυχαίνει
ὄχι ἢ ἀγκάλῃ μοναχά, μὰ κ' ἢ καρδιά μου ὀμάδι
καὶ μετὰ σένα εἰς τὴ γῆ νὰ στέκη κ' εἰς τὸν ἄδη.

⁶⁷) Ποιὰ μεγαλύτερη χαρὰ ἄθροπος μπορεῖ νὰ ᾄχη;

Πιθανὸν τὸ χειρόγραφον νὰ εἶχε πλιὰ, ὅπερ ὁ ἀντιγραφεὺς μετέβαλεν εἰς πλιὰ.

⁶⁸) Δίας εἶμαι τοῦ λόγου μου καὶ ὡς Δίας μοῦ βασταίνει
τ' ἀστροπελέκια ὁ ἀετὸς ὀμπρὸς μου καὶ παγαίνει.

⁶⁹) Τὰ δόλη ἐνικήσασι πᾶσα λογῆς λευκότη.

⁷⁰) Αὐτοῖνοι [οἱ] ψευδομάρτυρες ἦσανε, καὶ αὐτόνο σώνει.

Τὸ ἄρθρον ἐνταῦθα εἶναι περιττόν.

εἰσῆλθεν εἰς τὸ τάγμα τῶν Ἰησουϊτῶν (Societas Jesu), ὑπὲρ τοῦ ὁποίου καθ' ὅλον τὸν βίον του μετ' ἐνθέου ζήλου εἰργάσθη, μάλιστα ὡς διευθυντῆς κολλεγίων ἐν Λιέγη, Ρώμῃ καὶ Λονδίῳ, ἔνθα καὶ ἀπέθανε τῷ 1671, ἐπιτυχὼν νὰ πείσῃ τὸν βασιλέα Ἰάκωβον τὸν Β', ὅπως ἀσπασθῇ τὸ καθολικὸν δόγμα, γεγονὸς ὅπερ — ὡς γνωστὸν — κατέστησε τὸν ἐν λόγῳ ἔστευμένον μισητὸν ἐν Ἀγγλίᾳ.

Τὸ συγγραφικὸν ἔργον τοῦ Simonis⁷¹ περιλαμβάνει πέντε τραγωδίας⁷² ἐπανειλημμένως ἐκδοθείσας⁷³, περιληφθείσας δὲ συνολικῶς εἰς τόμον ἐκδοθέντα τῷ 1697 ὑπὸ τίτλον: *Josephi Simonis, Angli e Societate Jesu, Tragoediae quinque, quarum duae postremae nunc tertio lucem vident. Editio novissima. Cum permissu Superiorum et Privilegio S. C. M. Coloniae Agrippinae, Sumptibus et Typis Wilhelmi Metternich, Bibliop. 1697* (σχ. 12ον, σελ. 466).

Εἶναι δ' αἱ ἐν λόγῳ τραγωδίαὶ αἱ ἀκόλουθοι: α) *Zeno, sive ambitio infelix. Tragoedia Roma, Napoli, Bononiae, Hispali, Audomari, et alibi saepius cum plausu exhibita.* — β) *Mercia, seu Pietas Coronata. Tragoedia, acta feriis Bacchanalibus, anno 1648, in Collegio Anglorum de Urbe: sexies data, semper placuit.* — γ) *Theoctistus, sive Constans in Aula Virtus. Tragoedia Romae sub ferias Bacchanales, anni 1654. A Nobilissima Inventute Italica Seminarii Romani saepius cum plausu data.* — δ) *Vitus, sive Christiana fortitudo. Tragoedia.* — ε) *Leo Armenius, seu Impietas Punita. Tragoedia - Anno MDCXLV. Romae, in Collegio Anglorum per ferias Bacchanales semel, iterum, ac saepius exhibita, semperque approbata.*

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω τραγωδιῶν πάντως ὁ «Zeno» ἐξεδόθη τὸ πρῶτον, ζῶντος τοῦ Simonis, τῷ 1648 ὑπὸ τὸν τίτλον: «*Zeno*», *tragoedia Josephi Simonis, Angli, e Societate Jesu. Typis*

⁷¹) Ἰδ. περὶ τοῦ Συγγραφέως καὶ τῶν ἔργων του: *Carlos Sommervogel «Bibliothèque de la Compagnie de Jesus», τόμ. Ζ'. Bruxelles - Paris 1896, στήλ. 1214 - 1215.* Ὁ αὐτὸς συγγραφεύς, ἐνθ. ἀν., στήλ. 107, μνημονεύει παραστάσεως τοῦ ἔργου «Zeno», ἐν τῷ Κολλεγίῳ τῶν Ἰησουϊτῶν τῆς Ρώμης, τῷ 1634.

⁷²) Ἀνάλυσις τῶν τραγωδιῶν τοῦ Simonis περιέχεται εἰς τὸ ἔργον τοῦ *Jacob Zeidler «Studien und Beiträge zur Geschichte der Jesuiten-Komödie und des Kloster-Dramas». Τόμ. Α'. Hambourg 1891, σελ. 34 - 119.*

⁷³) Ὁ *Carlos Sommervogel*, ἐνθ' ἀν., στήλ. 1214 - 1215, μνημονεύει τῶν ἐπομένων ἐκδόσεων: «Zeno» (1648, 1649), «Mercia» (1648), «Theoctistus» (1653;). Ἀπασῶν δὲ τῶν τραγωδιῶν μνημονεύονται αἱ ἐξῆς ἐκδόσεις: 1656, 1657, 1680, 1697.

Haeredum Francisci Corbelleti 1648 <Superiorum permissu> (σχ. 8ον, σελ. 104).

Περὶ τοῦ δράματος τούτου ὁ Σάθας ἀποφαίνεται γενικῶς⁷⁴: «Ὁ γιννώσκων τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν παρατηρεῖ ὅτι ὁ Ἕλληνας δραματικός ἐφρόντισε νὰ ἐξεικονίσῃ ὀπωσοῦν πιστῶς τὴν ὠμότητα τοῦ Ζήνωνος, τὴν κακοήθειαν τοῦ Λογγίνου, τὴν πονηρίαν τοῦ Ἀναστασίου, τὴν δολιότητα τῶν αὐλικῶν καὶ τὴν ἀπιστίαν τῶν ἀργυρωνήτων στρατηγῶν, οἱ δὲ χαρακτῆρες οὗτοι ἐλήφθησαν ἐξ αὐτῆς τῆς ἱστορίας, τὴν ὁποίαν ὁ Σιμεώνης καλῶς ἐμελέτησε καὶ κατενόησε, μὴ μιμηθεὶς τοὺς συγχρόνους δραματικούς, οἵτινες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἰδιοτρόπως παραχαράττουσι τὴν ἀλήθειαν».

ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΤΟΥ ΛΑΤΙΝΙΚΟΥ ΠΡΟΤΥΠΟΥ

Ἡ λατινικὴ τραγωδία τοῦ Simonis σύγκεται ἐκ πέντε πράξεων διηρημένων εἰς σκηνὰς συνολικοῦ ὁρισμοῦ 2039 στίχων. Ἡ ὑπόθεσις τοῦ ὅλου ἔργου ἔχει ὡς ἑξῆς:

ΠΡΑΞΙΣ ΠΡΩΤΗ (Στίχ. 440)

Σ κ η ν ἢ Α' (Στίχ. 45)

Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ δράματος ἐμφανίζεται ἡ σκιά τοῦ Βασιλίσκου, ζητοῦντες νὰ παύσουν τὰ ἄσματα, νὰ σιγήσῃ ἡ σάλπιγξ, ν' ἀπομακρυνθοῦν τὰ κακῶς καθιερωμένα ἐμβλήματα τοῦ ἀνοσίου βασιλείου, πρὸς ὃ ἤχθη διὰ σωρείας ἐγκλημάτων, ὧν ἕνεκα καὶ ἐβυθίσθη εἰς τὸν ἔσχατον Ἄδην, ἔνθα φέρεται οἴσοσδήποτε φλέγεται διὰ τὸ κόσμημα τῆς αὐτοκρατορίας, ἔνθα ἄγεται καταπίπτων δι' ἀσυνήθους ἀτραποῦ καὶ ὁ Λογγίνος. Τὸ πνεῦμα ὅμως τῆς ἐκδικήσεως θ' ἀποστείλῃ τὰς Εὐμενίδας. Αἵματηρὰ γεγονότα θὰ συμβοῦν καὶ ἀμέτρητα πτώματα θὰ ὀδεύσουν πρὸς τὸν Ἄδην.

Μεταλλαγείσης τῆς σκηνῆς, τὰ πάντα ἀμαυροῦνται καὶ τάφοι μετὰ πενθίμων συμβόλων ἐμφανίζονται, ἐνῶ διὰ λανθάνοντος βηματισμοῦ προχωρεῖ εἰς τὴν σκηνὴν ὁ Ζήνων. Πρὸς τοῦτον ἀπευθύνεται ἤδη ἡ σκιά προτρέπουσα νὰ ἴδῃ τοὺς κενοὺς τάφους, οὓς διὰ τῶν θυμάτων θὰ πληρώσῃ ἡ σκληρότης του, καὶ νὰ ζητήσῃ πληροφορίας περὶ τοῦ πεπρωμένου, ἐφ' ὅσον τὸ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ θ' ἀποδοθῇ.

Σ κ η ν ἢ Β' (Στίχ. 132)

Ἐντρομος ὁ Ζήνων ἐνώπιον τοιαύτης ὀπτασίας σπεύδει νὰ κατα-

⁷⁴) Κ. Σάθας «Κρητικὸν Θέατρον», ἐνθ' ἀν., σελ. 10'.

κλήση τὰ πνεύματα τοῦ Ἄδου διὰ τῆς μαγικῆς τέχνης καὶ μεταβαλὼν ἀμφίεσιν προσέρχεται εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ ὑψίστου κριτοῦ τῶν ἄστρον Εὐφημιανοῦ, πρὸς ὃν ἀποτεινόμενος ζητεῖ νὰ πληροφορηθῇ τὰ θέσφατα.

Ὁ Ἀστρολόγος εὕρισκει τολμηρὰν τὴν ἐρώτησιν καὶ προτείνει νὰ προείπη τρόπους ἐπιτυχίας βίου τρυφηλοῦ, ἀπορριπτομένους ὁμως ὑπὸ τοῦ Ζήνωνος, ἐπιμένοντος νὰ γνωρίσῃ ἐνδείξεις σαφεστέρας περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς.

Τὰ πνεύματα ἔχουν κλεισθῆ εἰς δακτυλίους, οὓς ὁ Μάγος ἐξαγαγὼν ἐκ τοῦ βάθους κυτίου προσφέρει εἰς τὸν Ζήωνα ἀνυπομονοῦντα νὰ μάθῃ περὶ τῆς ἐναλλαγῆς τῆς τύχης· τέλος ὁ Εὐφημιανὸς ἐπὶ τῇ βάσει χάριτος ὠροσκοπικοῦ ἀποκαλύπτει εἰς τὸν βασιλέα, ὅτι θὰ ταφῇ ζῶν ἐντὸς μνήματος.

Ἡ πρόρρησις αὕτη ἐξοργίζει τὸν Ζήωνα, ὅστις ἐπιτιθέμενος κατὰ τοῦ Μάγου καταστρέφει τὸ ὠροσκόπιον καί, ἀφοῦ ἀπειλήσει ἀνατροπὴν τῶν πάντων, ὑποβάλλει ἐρωτήσεις περὶ τοῦ μέλλοντος δράστου τοιαύτης ἐγκληματικῆς πράξεως.

Ὁ Ἀστρολόγος ἀδυνατεῖ νὰ δώσῃ σαφεῖς πληροφορίες, γεγονὸς ὅπερ προκαλεῖ τὸν ἤδη ἐξημμένον Ζήωνα, ὅστις φονεύει τέλος ἐπὶ σκηνῆς τὸν Εὐφημιανόν.

Σ κ η ν ἢ Γ' (Στίχ. 36)

Ἀκολουθεῖ ὑπὸ τὸ ἡμίφως τῆς ἀπερχομένης νυκτὸς μονομαχία μεταξὺ τοῦ ἀποχωροῦντος Ζήωνος καὶ τοῦ Λογγίνου, καθ' ἣν σύντομοι διάλογοι, πλήρεις πάθους, ἄγουν εἰς ἀναγνώρισιν τῶν δύο ἀδελφῶν, ὑποσχομένων πλέον πρὸς ἀλλήλους εὐσεβῆ ἀγάπην καὶ βοήθειαν πρὸς ἐξόντωσιν τῶν ἐχθρῶν των. Ὁ Ζήων μετὰ ταῦτα ἀποσύρεται.

Σ κ η ν ἢ Δ' (Στίχ. 45)

Ὁ Λογγῖνος, μόνος ἤδη ἐπὶ τῆς σκηνῆς, εἰς ἓνα διεξοδικὸν μόνολογον ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν ἀνατέλλοντα ἥλιον ἐκφράζει τὴν αἰσιοδοξίαν του καὶ τὴν πίστιν του ἐπὶ τὴν τελικὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἀναλαμβανομένου ἀγῶνος. Ἀναγνωρίζων, ὅτι τὸν κυβερνῶντα κατέχει ἡ μανία, ὅτι τὸ σκῆπτρον ὑποσκάπτει τὴν καρδίαν, καὶ ὅτι τρεφόμενος ὑπὸ κενῆς ἐλπίδος κινδυνεύει νὰ δεχθῇ τὸν κεραυνὸν τοῦ οὐρανοῦ, ἀμφιβάλλει διὰ τὴν εἰλικρίνειαν τοῦ ἀδελφοῦ. Θεωρεῖ, ὅτι μόνος τρόπος νὰ κυριαρχήσῃ εἶναι ν' ἀνταγωνισθῇ πρὸς τὸν Ζήωνα, ὥστε, εἰς ἀποβῆ νικητῆς, νὰ κοσμήσῃ τὸ ὄνομά του διὰ τῶν βασιλικῶν τίτλων.

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ μονολόγου του ὁ Λογγῖνος ἔχει φθάσει πλησίον τῆς αἰθούσης τοῦ συμβουλίου, κρυπτόμενος δ' ὀπισθεν τοῦ παραπε-

τάσματος παρακολουθεῖ ἐντεῦθεν τὰς διαπραγματεύσεις μεταξύ αὐτοκράτορος καὶ συγκλητικῶν, συνοδεύων ταύτας διὰ τῶν παρατηρήσεών του.

Σ κ η ν ἢ Ε' (Στίχ. 116)

Ἄο Ζήνων προφασιζόμενος, ὅτι ὁ ὑπὸ τῆς τύχης μέχρι τοῦ θρόνου ἀρθεὶς Βασιλίσκος καταπονεῖ τὴν Αὐλήν, ἀπαιτεῖ τὴν καθαίρεσιν καὶ ἀπομόνωσίν του καὶ ζητεῖ παρὰ τῶν ἡγεμόνων νὰ δώσουν τὸ στέμμα εἰς τὸν Λογγῖνον.

Ἄο Βασιλίσκος ἀναγκαστικῶς ἀποδεχόμενος τὸν μοναχικὸν βίον προλέγει, ὅτι ὁ διευθύνων τοὺς χαλινοὺς τῆς Οἰκουμένης Θεὸς θὰ τιμωρήσῃ τὸν Ζήωνα διὰ τὸς ἀδίκους πράξεις του, ἐνῶ αἱ συζητήσεις μετὰ τῶν μελῶν τοῦ συμβουλίου διεξάγονται εἰς τόνον ὄξυν. Οἱ Οὐρβίκιος, Σεβαστιανὸς καὶ Φίλαργος τίθενται ὑπὲρ τοῦ Λογγίνου, ὑποστηρίζοντες, ὅτι τὸ εὐγενὲς αἷμα ἐνισχύεται διὰ τῆς βασιλείας. Ἄντιθέτως ὁ πατριάρχης Εὐφρήμιος, παρατηρῶν ὅτι ὑπὸ τῆς ἐκραγείσης καταιγίδος ἡ σχεδία τοῦ Χριστοῦ κλυδωνίζεται, ἰσχυρίζεται, ὅτι τὸ καταρρέον καθεστῶς τῆς αὐτοκρατορίας καλεῖ εἰς τὸ σκῆπτρον ἓνα μόνον, γενναιόψυχον ἄνδρα. Τελευταῖος ὁμιλεῖ ὁ Πελάγιος ἐναντιούμενος πρὸς τὸν Λογγῖνον καὶ ὑποστηρίζων, ὅτι τοὺς βασιλεῖς ἀναδεικνύει οὐχὶ ἡ καταγωγή, ἀλλ' ἡ προσωπικὴ ἀρετὴ καὶ ἀνδρεία.

Ἄο Λογγῖνος ἀσυγκράτητος πλέον ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ τελευταίου τούτου πατρικίου, ἀπειλῶν ἐκδίκησιν δι' ὅσα ἐναντίον του διετύπωσε, καὶ μετὰ σύντομον, ἀλλ' ἐντονον λογομαχίαν, ὠργισμένος ἀποχωρεῖ. Ἄο Ζήνων ὑπερασπιζόμενος τὸν ἀδελφὸν δηλοῖ, ὅτι θὰ δώσῃ ὅπωςδὴ ποτε εἰς τοῦτον τὴν διαδοχὴν, στηριζόμενος εἰς τὴν ἀρχήν, ὅτι τὸ δίκαιον ὀδηγεῖ τοὺς ιδιώτας, ἐνῶ τοὺς βασιλεῖς διευθύνει ἡ ἐπιθυμία. Ἄπερχόμενος δὲ ρίπτει τὸ σκῆπτρον εἰς τοὺς πόδας τοῦ Πελαγίου, ὅστις καὶ ἀποθέτει τοῦτο μετὰ σεβασμοῦ ἐπὶ τοῦ θρόνου.

Σ κ η ν ἢ ΣΤ' (Στίχ. 66)

Ἄο Πελάγιος διεκτραγωδεῖ ἐν συνεχείᾳ τὴν ἀθλιότητα τῆς ὑπὸ τὸν Ζήωνα Αὐλῆς, ἣν πρόκειται νὰ αὐξήσῃ ὁ ὑπ' ἐκείνου εἰς τὸν θρόνον καλούμενος Λογγῖνος καὶ ζητεῖ τὴν ἀντίδρασιν κατὰ τῆς κρατούσης τάξεως, κατὰ τρόπον ὅμως οὐχὶ ἐμφανῆ, ἐφ' ὅσον τοῦτο ἐνδέχεται νὰ ὀδηγήσῃ εἰς ὀλέθρια ἀποτελέσματα. Εἰς ἐπίρωσιν δὲ τῆς γνώμης του ταύτης, ἀγγελιαφόροι καθιστοῦν γνωστόν, ὅτι ὑπηρετὰ τοῦ Λογγίνου κατέκαυσαν τὰ κτήματα τοῦ Πελαγίου. Ἐπὶ πλέον ἔφηβοι, ἐπὶ σκηνῆς ἐμφανιζόμενοι, ζητοῦν παρὰ τοῦ βασιλέως σωτηρίαν καὶ βοήθειαν διὰ τὰ [ἐπενεχθέντα κατ' αὐτῶν ἠθικὰ καὶ ὑλικὰ ἀδικήματα. Ἄλλ' ὑπὲρ

τούτων θὰ προσευχηθῆ ἢ πρὸ τοῦ βωμοῦ ὁ Πατριάρχης. Ὁ οὐρανὸς εὐνοεῖ τοὺς ἠττημένους...

ΠΡΑΞΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ (Στίχ. 499)

Σ κ η ν ἠ Α' (Στίχ. 28)

Μεταλλαγείσης τῆς σκηνῆς, ἀνταποκρινομένης ἐνταῦθα ἀπολύτως πρὸς τὴν ψυχικὴν κατάστασιν τοῦ Λογγίνου, ἐμφανίζεται οὗτος μελανοφορῶν καὶ ἐπὶ μελαίνης ἔδρας καθήμενος καὶ προσκαλεῖ τὸν μουσικόν, ἵνα διὰ τοῦ ἄσματος ψυχαγωγῆσῃ τὴν τεθλιμμένην καρδίαν του.

Ὁ Μουσικὸς ἄδει κατ' ἀρχὰς ἄσμα εὐθυμον, ὅπερ ὅμως ἐρεθίζει τὸν Λογγῖνον ἀπαιτοῦντα, ὅπως ψάλλῃ ἤχους πενθίμους, κατὰ τὴν ἐκτέλεισιν τῶν ὁποίων παρακολουθεῖ ἐκ χειρογράφου τοὺς στίχους τῶν ἄσμάτων, ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν ὁποίων πίπτει εἰς ὕπνον βαθύν.

Ἀκολουθεῖ βωβὴ σκηνή, καθ' ἣν χορογραφικῶς ἀπεικονίζεται τὸ μέλλον. Ὑπνώτιοντος τοῦ Λογγίνου προσέρχεται ἡ Τύχη, μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς κεκαλυμμένους, ἀνέχουσα διὰ τῆς ἀριστερᾶς τροχὸν σκοτεινοῦ χρώματος διὰ χρυσῶν στιγμάτων διεσπαρμένον καὶ στηρίζοντα ἐκ τοῦ ἄξονος στέφανον χρυσοῦν. Συγχρόνως πρὸς αὐτὴν ὀρχουμένην ἐμφανίζεται νέος, ὅμοιος πρὸς τὸν Λογγῖνον, ὅστις ματαίως δι' ἁλμάτων, κατὰ τὸν χορὸν, προσπαθεῖ ν' ἀποσπάσῃ ἀπὸ τοῦ τροχοῦ τὸν στέφανον. Οὗτος, μετ' ὀλίγον, θὰ δοθῆ ὑπ' αὐτῆς τῆς Τύχης εἰς ἕτερον νέον, ὁμοιάζοντα πρὸς τὸν Ἀναστάσιον.

Σ κ η ν ἠ Β' (Στίχ. 73)

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐμφανίζεται ἐπὶ σκηνῆς ὁ Ἀναστάσιος, ὅστις ἐκθαμβὸς παρατηρεῖ τὸ καταπεσὸν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ Λογγίνου βιβλίον, ὅπερ μετὰ τινὰς ἐνδοιασμοὺς λαμβάνει πρὸς ἀνάγνωσιν. Πρόκειται περὶ τῶν χρησμῶν τοῦ μάγου Εὐφημιανοῦ, προειπόντος τὸ τέλος τοῦ Ζήνωνος καὶ ὑποδείξαντος ἐν συνεχείᾳ τὸν Ἀναστάσιον ὡς ἐπικίνδυνον διὰ τὴν διαδοχὴν. Οὕτως ἡ ἐξέλιξις τοῦ δράματος θὰ συνεχισθῆ διὰ τοῦ δόλου τοῦ τελευταίου τούτου, ὅστις ὑποστηρίζει, ὅτι ἡ ὑποκρισία μόνη δύναται νὰ ὀδηγήσῃ ἀσφαλῶς εἰς τὸν θρόνον. Εἰς τὴν ὄψιν πρέπει νὰ εἰκονίζεται ἡ εὐσέβεια τοῦ Κίτωνος, νὰ κρύπτηται δὲ εἰς τὰ βάθη τῆς καρδίας τοῦ Νέρωνος ἡ στυγνότης...

Σ κ η ν ἠ Γ' (Στίχ. 90)

Αἴφνης παρουσιάζεται ὁ ρήτωρ Γαζτίος ὑπὸ χοροῦ παίδων ἀκολουθούμενος, διεκτραγωδεῖ τὴν ἀπελπιστικὴν κατάστασιν, εἰς ἣν ὁ τόπος ἤχθη, καὶ ζητεῖ εὐσπλαγχνίαν ἐκ μέρους τῶν ἰσχυρῶν πρὸς τὰ ἀπορφανισθέντα τέκνα.

Ὁ Ἀναστάσιος προτρέπει τοῦτον ν' ἀπευθυνθῆ ἡ πρὸς τὸν ἐπὶ τῆς ἔδρας ὑπνώπιοντα Λογγῖνον, ἐνῶ συγχρόνως προσκαλεῖ εἰς θρηνώδεις κραυγὰς τὸν χορὸν τῶν παιδῶν, οὓς ὁ Λογγῖνος, μόλις ἀφυπνισθεῖς, θεωρεῖ ὡς φαντάσματα καὶ μαινόμενος ρίπεται ἐναντίον ἀνυπερασπίστων.

Ἐπεμβαίνων ὁμοῦς ὁ Γαζαῖος, ἐξηγεῖ εἰς τὸν Λογγῖνον πῶς ἔχουν τὰ πράγματα, θεωρεῖ δὲ τοῦτον ὑπαίτιον τοῦ αἵματηροῦ φόνου, δι' ὃν ζητεῖται ἡ ἐκδίκησις τοῦ Ὑψηλοῦ Τιμωροῦ. Ὁ Λογγῖνος εἰς ἀπάντησιν, εἰρωνικῶς ἰσχυρίζεται ὅτι ἀρμόζει εἰς τὰ χεῖλη τοῦ ἠδυεποῦς ῥήτορος ἡ ἀμβροσία καὶ ζητεῖ νὰ φέρουν οἶνον ἐντὸς τοῦ ὁποίου ρίπτει δηλητήριο καὶ δίδει εἰς τὸν Γαζαῖον, ἀναγκάζων διὰ λόγων σαρκαστικῶν τοῦτον νὰ πῖη. Οὕτω, μετὰ τὸν μάγον Εὐφημιανόν, καὶ δεύτερον θῦμα καταβαίνει εἰς τὸν τάφον...

Σ κ η ν ἠ Δ' (Στίχ. 68)

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Λογγῖνος μονολογῶν ἀναμιμνήσκει τῶν λόγων τοῦ Πελαγίου καὶ ἐκφράζει μελαγχολικὰς σκέψεις περὶ τῆς ἐναλλαγῆς τῆς τύχης, εἰς ἣν ἐν τούτοις θέλει νὰ ἐναντιωθῆ καὶ βεβαιοῖ, ὅτι οὐδέποτε θὰ ἐκδυθῆ τοῦ μέλανος χιτῶνος, ἂν μὴ λάβῃ ἐκδίκησιν διὰ τοῦ φόνου τοῦ Πελαγίου.

Ὁ Ζήνων ἐνισχύει ἠθικῶς τὸν ἀδελφόν, ἰσχυριζόμενος, ὅτι οὐδεμία φροντίς ἐπὶ μακρὸν ἐνοχλεῖ τοὺς βασιλεῖς, θὰ ζητήσῃ δὲ καὶ ὁ αἰώνιος δόλος τιμωροῦς ὀργάς. Ἐνθαρρυνθεῖς δ' ὑπὸ τούτων τῶν λόγων ὁ Λογγῖνος συμπληροῖ, ὅτι μία μόνη ἀρχὴ ὀφείλει νὰ διέπῃ τοὺς βασιλεῖς, ἡ ὑπεροψία καὶ περιφρόνησις πρὸς τὸν ὄχλον καὶ τὴν ἔξαψιν τῶν ἡγεμόνων.

Σ κ η ν ἠ Ε' (Στίχ. 33)

Ἐν τῷ μεταξὺ ἀναγγέλλεται διὰ τοῦ ἤχου τῶν σαλπύγγων καὶ τῆς κλαγγῆς τῶν ὀπλῶν ἡ νικηφόρος ἐπιστροφή τοῦ Ἀρμακίου εἰς τὴν πόλιν, γεγονὸς ὅπερ ἀνησυχεῖ τοὺς δύο ἀδελφούς, οἵτινες ἤδη ἐν καταφανῇ ταραχῇ συσκέπτονται περὶ τοῦ καταλλήλου τρόπου ἀπωθήσεως τοῦ νικητοῦ ἀρχιστρατήγου, προσπαθοῦντες διὰ τοῦ Οὐρβικίου, πρὸς ὃν ὑπόσχονται συμβασιλείαν, νὰ κρατήσουν ἐκεῖνον μακρὰν τῶν τειχῶν.

Σ κ η ν ἠ Ϛ' (Στίχ. 35)

Ὁ Οὐρβίκιος ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ Ἀναστασίου, ἐλπίζοντος ἤδη εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῶν ὑπὸ τῆς μοίρας ἐξαγγελθέντων ἐνεργεῖ ἐναντίον τοῦ Ζήνωνος, σπεύδων πρὸς συνάντησιν τοῦ

στρατηγοῦ, πρὸς ὃν θεωρεῖται σκόπιμον νὰ προσαχθῇ ὁ ἔξωσμένος ἐκ τῆς Αὐλῆς καὶ περιβεβλημένος τὸ σχῆμα τοῦ μοναχοῦ υἱὸς Βασιλίσκος, ἵνα δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου ὀργισθῇ ἔτι μᾶλλον κατὰ τῶν βασιλευόντων ὁ Ἀρμάκιος.

Σ κ η ν ἠ Ζ' (Στίχ. 24)

Ἡ συνάντησις πραγματοποιεῖται πρὸ τῶν πυλῶν, ἐνθα ὁ στρατηγὸς διὰ συγκινητικῶν λόγων ἐκφράζει τὴν χαρὰν του ἐπὶ τῇ ἐπανόδῳ εἰς τὴν ποθητὴν πατρίδα, ἀναγγέλλων ἅμα, ὅτι παντοῦ ἐπικρατεῖ ἡσυχία. Εἰς τοὺς λόγους τούτους ὁ Οὐρβίκιος ἀνταποδίδει ἐνθουσιώδη χαιρετισμόν, ἵνα καταστρέφων τὸν λόγον ἀναγγείλῃ, ὅτι ὁ δόλος κατέχει τὸ βασίλειον.

Σ κ η ν ἠ Η' (Στίχ. 94)

Ἐν τῷ μεταξὺ προσέρχεται ὁ Ἀναστάσιος μετὰ τοῦ Βασιλίσκου, εἰς τὴν οἰκτρὰν θέαν τοῦ ὁποίου, ἐκπληκτος ὁ Ἀρμάκιος, ζητεῖ νὰ πληροφορηθῇ τὰ διαδραματισθέντα. Ὁ Ἀναστάσιος δράττεται τῆς εὐκαιρίας νὰ ἐπιρρίψῃ τὴν εὐθύνην εἰς τὸν Ζήωνα, ἐνῶ ὁ υἱὸς περιγράφει διὰ μελανῶν χρωμάτων τὰ συμβάντα, προκαλῶν οὕτω κατὰ τῶν δύο ἀδελφῶν τὸ μῖσος τοῦ Ἀρμακίου, ὅστις ἀπειλεῖ νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς παραβιάσαντας τὰς συνθήκας.

Ἐπεμβαίνει ὅμως ὁ Οὐρβίκιος συνιστῶν νὰ ἐπικρατήσῃ πνεῦμα φρονήσεως, ὥστε δι' εὐσιόχων ἐλιγμῶν καὶ ἐφαρμογῆς τῶν ἀρμοδίων σχεδίων νὰ ἐπιτευχθῇ τὸ ἐπιδιωκόμενον, χάριν τοῦ ὁποίου ἀνάγκη ὅπως χρησιμοποιηθῇ ὁ δόλος, πρὸς ὃν οὐδεὶς δύναται ν' ἀνταγωνισθῇ. Προτείνει δὲ νὰ εἰσέλθῃ ὁ Ἀρμάκιος πρὸς ἑορτασμόν τῆς νίκης εἰς τ' ἀνάκτορα εἰρηνικῶς, προσποιούμενος, ὅτι ἀγνοεῖ τὰ διατρέξαντα, ἐνῶ δέκα ἔμπιστοι συνοδοί, καλῶς ὀπλισμένοι, θ' ἀκολουθοῦν πρὸς ὑπεράσπισίν του, ἅμα δὲ καὶ τιμωρίαν τῶν ἐπιβουλευομένων τοῦτον ἐν κρισίμῳ στιγμῇ. Ὁ Ἀρμάκιος συμφωνεῖ κατὰ ταῦτα πρὸς τὸν Οὐρβίκιον.

Σ κ η ν ἠ Θ' (Στίχ. 54)

Τὴν ἐφαρμογὴν ὅμως τῶν ἐπιχειρουμένων ἐν ὅλαις ταῖς λεπτομερείαις ἀναλαμβάνει ὁ Ἀναστάσιος, ὅστις προδιαθέτει καταλλήλως τὰ στρατεύματα, ἐξασφαλίζων τὴν πρόθυμον ἀρωγὴν των εἰς τὸ ἀναληφθὲν ἔργον διὰ τῆς διανομῆς μεγάλων χρηματικῶν ἀμοιβῶν.

ΠΡΑΞΙΣ ΤΡΙΤΗ (Στίχ. 403)

Σ κ η ν ἠ Α' (Στίχ. 21)

Ὁ Ζήνων ὑπερηφάνως ἐκδηλοῖ τὴν αὐτοπεποίθησίν του, ἐνισχυ-
ΚΡΗΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ Θ.

μένην ἤδη ὑπὸ τῆς βεβαιότητος τῆς συμπαραστάσεως τοῦ ἀδελφοῦ, εἰς τὴν ἀρωγὴν τοῦ ὁποίου στηρίζεται πρὸς ἀποτροπὴν τῶν αἰωνίων ἐχθρῶν τοῦ βασιλείου—ἦτοι τοῦ πλούτου, τοῦ δόλου καὶ τῆς ἀρετῆς— ἐνῶ ὁ Οὐρβίκιος ἐξαίρει τὰ προσόντα τοῦ βασιλέως.

Σ κ η ν ἠ Β' (Στίχ. 242)

Ὁ Σεβαστιανὸς ἀναγγέλλει τὴν ἄφιξιν τοῦ Ἀρμακίου, ἐπιθυμοῦντος νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν βασιλέα, ὅστις, κατόπιν συντόμου συνεννοήσεως μετὰ τοῦ Λογγίνου, καὶ τῶν φρουρῶν του, πρὸς παρασκευὴν τῆς ἐνέδρας, φιλοφρόνως δέχεται τὸν νικητὴν στρατηγόν. Εἰς τοὺς κολακευτικούς λόγους τοῦ Ζήνωνος ὁ Ἀρμάκιος ἀποκρίνεται δι' ἀναλόγων ἐκφράσεων, ἰδιαιτέρως ὑπογραμμίζων τὸν θαυμασμόν καὶ τὴν πίστιν του πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως.

Ἀκολουθεῖ ἔνοπλος ὄρχησις τῶν αὐλικῶν, πρὸς φαινομενικὸν ἑορτασμόν τῆς νίκης καὶ μετὰ ἐπιδεικτικὴν εἴσοδον ἄρματος, ἐφ' οὗ, συρομένου ὑπὸ τεσσάρων τίγρεων, μεγαλοπρεπῆς κάθηται ὁ Ἄρης, αἴφνης, σημείου δοθέντος, ἄνδρες ἔμπιστοι τοῦ Λογγίνου συλλαμβάνουν ὡς προδότην τὸν στρατηγόν· παρὰ τούτου ζητεῖται ν' ἀπολογηθῇ εἰς τὴν ἀπαγγελλομένην ὑπὸ τοῦ Λογγίνου ἐπὶ ἀνατρεπτικῇ τοῦ καθεστῶτος διαθέσει κατηγορίαν. Ματαίως ὁ Ἀρμάκιος διαμαρτυρόμενος ἐπικαλεῖται τὴν ἀθωότητά του καὶ τὴν διὰ τῶν πολεμικῶν τραυμάτων ἀπόδειξιν τῆς πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὸν βασιλέα ἀφοσιώσεως. Πρόθυμοι μάρτυρες προσέρχονται πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τοῦ ἀληθοῦς τῆς καταγγελίας. Ὁ Οὐρβίκιος καταθέτει, ὅτι ὁ στρατηγὸς πληροφορηθεὶς τὴν κατὰ τοῦ υἱοῦ του ἕβριν ὠρκίσθη ἐκδίκησιν κατὰ τοῦ βασιλέως. Ὁ Ζήνων προσθέτει, ὅτι ὁ Ἀρμάκιος οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἀγαθός, ἐπιβουλεύεται δὲ νῦν καὶ τὴν βασιλείαν. Ὁ τελευταῖος οὗτος καίτοι ἀναγνωρίζων, ὅτι οὐδεμία ὑπολείπεται σωτηρία, καταβάλλει ἐν τούτοις ὑστάτην προσπάθειαν, ὅπως, διὰ λογικῶν ἐπιχειρημάτων, πείσῃ περὶ τῆς ἀθωότητός του, προλέγων ἐν τέλει τὴν μετὰ θάνατόν του τιμωρίαν τῶν φονέων.

Ὁ Λογγίνος ἀποφασίζει ὡς ποινὴν τὸν ἀποκεφαλισμὸν τοῦ Ἀρμακίου καὶ ἱκανοποιημένος, ὅτι ἀπηλλάγη ἐνὸς ἐχθροῦ, ὑπολογίζει, ὅτι μόνος πλέον ἀπομένει ὁ Πελάγιος, ὃν δὲν διστάζει νὰ συκοφαντήσῃ ὡς εἰδωλολάτρη ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἐξοντώσεως.

Κατόπιν τούτων ὁ Ζήνων ἀναγνωρίζει τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Λογγίνου εἰς τὰς σκευωρίας, ζητεῖ παρὰ τῶν Σεβαστιανοῦ καὶ Οὐρβικίου νὰ ἡρεμήσουν τὸν ἐνδεχομένως μέλλοντα νὰ ἐπαναστατήσῃ στρατὸν διὰ δωροδοκίας, καίτοι δὲ ἀμφιβάλλων διὰ τὸ εὐστοχον τῆς κατὰ τοῦ Πελαγίου συκοφαντίας, ὑπόσχεται ἐν τούτοις τὴν εἰς θάνατον κατα-

δίκην αὐτοῦ.

Σ κ η ν ἢ Γ' (Στίχ. 28)

Ὁ Οὐρβίκιος σπεύδων εἰς τὸ στρατόπεδον πρὸς διανομὴν φιλοδοξημάτων ἀναγγέλλει τὴν ἀπόφασιν ταύτην εἰς τὸν Ἀναστάσιον, ὅστις, αἴφνης, αἰσιόδοξος ἐκ τῆς μεταλλαγῆς τῶν πραγμάτων, προτρέπει νὰ συνεχισθῇ ἐπιμελῶς ἢ προσπάθεια πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἐπιδιωκομένου σχεδίου.

Σ κ η ν ἢ Δ' (Στίχ. 26)

Ἀκολουθεῖ μονόλογος τοῦ Ἀναστασίου, ὅστις στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ μεταβλητοῦ τῆς ἀνθρωπίνης τύχης, ὡς τροχοῦ στρεφομένης καὶ ἄλλους μὲν καταλειπούσης, πρὸς ἄλλους δὲ συναπτομένης, δραματίζεται τὴν ἡμέραν τῆς ἀνόδου του εἰς τὸν θρόνον.

Σ κ η ν ἢ Ε' (Στίχ. 86)

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Οὐρβίκιος ἀναγγέλλει τὴν τραγικὴν δολοφονίαν τοῦ Ἀρμακίου πρὸς τοὺς στρατηγούς, οἵτινες ἐξοργίζονται διὰ τὸ γεγονὸς καὶ προτείνουν, ὅπως διὰ τοῦ τρομώδους ἤχου τῆς σάλπιγγος διαδοθῶν τὰ συμβάντα πανταχοῦ καὶ τιμωρηθῶν οἱ ἐγκληματῆαι.

Ὁ Οὐρβίκιος ὅμως ζητεῖ παρ' αὐτῶν φρόνησιν, καθ' ὅσον ἰσχυρὰ στρατιωτικὴ δύναμις φρουρεῖ τὴν Αὐλήν, ὥστε νὰ μὴν εἶναι εὐχερῆς πᾶσα ἀπόπειρα ἐκπορθήσεως, συμβουλεύει δὲ ὡς μόνην λύσιν πρὸς κατάπαυσιν τῶν ἀδικημάτων, νὰ παραδώσῃ ὁ στρατὸς τὸ σκῆπτρον εἰς τὸν Ἀναστάσιον, ἄνδρα διακεκριμένον ἐπὶ ἀρετῇ, ὑποσχόμενον δὲ ἀπὸ τοῦδε διανομὴν μεγάλων χρηματικῶν ποσῶν.

Ἀσμένως πάντες δέχονται τὴν πρότασιν, ἐπευφημοῦν τὸν μέλλοντα νὰ ἄρξῃ ἡγεμόνα καί, ἀναμνησθέντες πρὸς στιγμὴν τοῦ ἀτυχοῦς Ἀρμακίου, ἀποσύρονται τῆς σκηνῆς.

ΠΡΑΞΙΣ ΤΕΤΑΡΤΗ (Στίχ. 244)

Σ κ η ν ἢ Α' (Στίχ. 56)

Ὁ Πελάγιος ἀπερχόμενος εἰς τὰ ἀνάκτορα, ὅπου τὸν καλεῖ τὸ καθῆκον, δίδει συμβουλὰς πρὸς τὸν υἱὸν του Ἐρασμον, εἰς τὴν κρίσιμον ἐφηβικὴν ἡλικίαν εὕρισκόμενον, ὅπως συνειῶς ἀντιμετωπίσῃ τὰ ἐμφανιζόμενα ἐνώπιόν του προβλήματα τῆς ζωῆς, ἀποφύγῃ τοὺς ἀπειλοῦντας τὴν νεότητά κινδύνους καὶ περιφρονήσῃ τὰς ψευδεῖς μορφάς, αἵτινες προκαλοῦν πάντοτε καταστροφὴν.

Σ κ η ν ή Β' (Στίχ. 33)

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ὠτακουσιῶν μέχρι τοῦδε Ἀναστάσιος, ἐμφανιζόμενος ἐπὶ σκηνῆς παρακαλεῖ τὸν Πελάγιον νὰ τείνη χεῖρα βοηθείας πρὸς σωτηρίαν τοῦ κατολισθαίνοντος βασιλείου, ἐν ᾧ οὔτε δίκαιον ὑπάρχει πλέον, οὔτε πίστις τηρεῖται, ἀλλ' ἡ βασιλεύουσα ἔρις ἐπήνεγκε τὸν ὄλεθρον τῶν ἡγεμόνων.

Ὁ Πελάγιος πληροφορηθεὶς τὴν ἀσάθειαν τῶν ἐν τῇ Αὐλῇ πραγμάτων, μάλιστα δὲ τὸν θάνατον τοῦ ἐναρέτου ἀνδρός, ἐκφράζει τὴν κατάπληξίν του, αὐξηθεῖσαν διὰ τῆς καταλλήλως διατυπωθείσης ἀνακοινώσεως ὑπὸ τοῦ Ἀναστασίου καὶ ἄλλων τρομερῶν συμβάντων, τῆς ἐκθρονήσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀρμακίου καὶ τοῦ τραγικοῦ θανάτου τοῦ ἐνδόξου στρατηγοῦ. Ἡ χώρα ἔχει ἤδη βυθισθῆ εἰς τὴν ἀσέβειαν ἕνεκα τοῦ Ζήνωνος, πρὸς ὃν κρίνεται ὀρθὸν νὰ μεταβῆ ὁ Πελάγιος, ἵνα διὰ λόγων ἐπιτύχῃ τὴν μεταλλαγὴν τῆς στάσεώς του ἔναντι τῶν ὑπηκόων. Ὁ Πελάγιος δέχεται ν' ἀναλάβῃ τὸ ἔργον τοῦτο.

Σ κ η ν ή Γ' (Στίχ. 23)

Ἰσταται ὁμοῦ πρὸς στιγμὴν ὁ Πελάγιος, ἵνα προσευχόμενος ζητήσῃ παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐόδωσιν τῶν ἐπιχειρουμένων. Κακὰ προαισθήματα προκαλοῦν εἰς αὐτὸν φόβον· προσπαθεῖ ὁμοῦ νὰ διασκεδάσῃ ταῦτα διὰ λογικῶν σκέψεων ἐνισχυουσῶν τὴν ἀπόφασίν του, ὅπως ἐνεργήσῃ πρὸς σωτηρίαν τῆς πατρίδος.

Ἀνοίγει τότε ἡ σκηνὴ ἐν τῷ μέσῳ, δίκην οὐρανοῦ, ἐν ᾧ ἐμφανίζεται ὁ Ἐσταυρωμένος, πρὸς ὃν ὁ Πελάγιος ἀπευθύνει εὐλαβεστάτην παράκλησιν, ὅπως εὐνοηθοῦν τὰ σχέδιά του, πρὸς ἡμέρωσιν τοῦ ἀπηνουῦς ἡγεμόνος.

Σ κ η ν ή Δ' (Στίχ. 20)

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς προσευχῆς τοῦ πατρικίου, ἄγγελοι ἑκατέρωθεν τῆς σκηνῆς ἐμφανιζόμενοι ἐνθαρρύνουν τὸν Πελάγιον, καίτοι ἐπιχειροῦντα ἔργον δυσχερές, πρὸς μετάβασιν παρὰ τῷ Ζήνωνι καὶ προλέγουσιν τὸν θάνατόν του, ὃν ὁμοῦ πρόκειται μετὰ μεγάλου ψυχικοῦ σθένους ν' ἀντιμετωπίσῃ, ἐφ' ὅσον ὁ αἰδῖος χρόνος ἀποκαθιστᾷ εἰς τοὺς οὐρανοὺς τὴν δόξαν τῶν μαρτύρων.

Ὁ Πελάγιος μένει ἐν ἐκστάσει, τοῦ χοροῦ ψάλλοντος ὀπισθεν τῆς σκηνῆς ἄσματα θρησκευτικά.

Σ κ η ν ή Ε' (Στίχ. 63)

Τότε παρουσιάζεται ὁ Λογγῖνος, ὅστις, ἐκδιώξας τὸν ἐκθαμβὸν ἐπὶ τῇ εὐσεβείᾳ τοῦ Πελαγίου Ἀναστάσιον, φέρεται διὰ λόγων εἰρωνικῶν

πρὸς τὸν Πελάγιον, ὃν ἐπιθυμεῖ νὰ διαμελίση, ὡς ὁ μυθικὸς κύων κατεσπάραιξε τὸν Ἄκταίωνα διὰ λυσσωδῶν δηγμάτων. Τὸ μῖσος καὶ ὁ κίνδυνος ἀποκλείουν τὰς βραδύτητας, ὁ κοῦφος δὲ φόβος ὀφείλει ν' ἀντικατασταθῇ ὑπὸ τῆς τόλμης.

Αἴφνης ἕμως ὁ ὡς νεκρὸς θεωρηθεὶς Πελάγιος, ἀκούεται ἐπικαλούμενος τὸν Ἰησοῦν, γεγονὸς ὅπερ ὠθεῖ τὸν Λογγῖνον εἰς ἐπίσπευσιν ἐκτελέσεως τῶν σχεδίων του διὰ τῆς τοποθετήσεως πρὸ τοῦ πατρικίου εἰδώλου τοῦ Διός, ἐντὸς τοῦ ὁποίου κρύπτει πλαστὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἄρμακίου.

Σ κ η ν ἢ Γ' (Στίχ. 49)

ἌΟ Λογγῖνος καλεῖ τὸν αὐτοκράτορα καὶ τοὺς αὐλικοὺς ἐνώπιον τῶν ὁποίων καταγγέλλει, ὅτι ὁ Πελάγιος λατρεύει τοὺς Θεοὺς τῆς εἰδωλολατρικῆς ἀρχαιότητος.

ἌΟ Ζήνων πρῶτος, οἱ Ἀναστάσιος καὶ Σεβαστιανὸς κατόπιν, μένουν κατάπληκτοι πρὸ τοῦ θεάματος, ἐνῶ ὁ ἐν ἐκστάσει εὐρισκόμενος Πελάγιος ζητεῖ παρὰ τοῦ Θεοῦ σωτηρίαν τῆς πατρίδος. Συνέρχεται ὅμως ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ἔντρομος ἀντικρῦζει τὸ πρὸ αὐτοῦ τεθὲν εἶδωλον.

ἌΟ Ζήνων διατάσσει τοὺς στρατιώτας νὰ συλλάβουν καὶ ρίψουν εἰς δεσμὰ τὸν Πελάγιον, ὅστις παρακαλεῖ νὰ προσαχθῇ εἰς δίκην, ἵνα ἀνασκευάσῃ τὴν ψευδῆ καταγγελίαν· ὁ Λογγῖνος ἀνασύρει τυχαίως δῆθεν ἐκ τοῦ εἰδώλου τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἄρμακίου πρὸς τὸν πατρίκιον, γεγονὸς ὅπερ ἐξεγείρει τὸν αὐτοκράτορα, ὅστις καλεῖ εἰς ἐπιφυλακὴν τὴν φρουρὰν τῶν ἀνακτόρων καὶ ἀγγέλλει, ὅτι τὸ σκῆπτρον λαμβάνει ὁ Λογγῖνος. Οὗτος ὅμως ἐπισημαίνων τὸν κίνδυνον ἐξ ἐνδεχομένης ἐξεγέρσεως τοῦ θορυβώδους ὄχλου διὰ τὴν σύλληψιν τοῦ Πελαγίου, ζητεῖ τὴν ἄμεσον θανάτωσίν του. Συγκαλεῖται λοιπὸν ἀμέσως δικαστήριον, ἐνῶ ὁ Οὐρβίκιος ἀγγέλλει, ὅτι ὁ στρατὸς καταθέσας διὰ τῆς δωροδοκίας τὰ ὅπλα, ἐπευφημεῖ τὸν βασιλέα καὶ φυλάσσει τὰ τείχη ἀσφαλῆ.

ΠΡΑΞΙΣ ΠΕΜΠΤΗ (Στίχ. 502)

Σ κ η ν ἢ Α' (Στίχ. 130)

ἌΟ Ζήνων ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς δικαστὰς παρακαλεῖ νὰ κρίνουν ἄνδρα ἀρνηθέντα τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν, λατρεύοντα τὰ εἶδωλα καὶ ἐπιβουλευθέντα τὴν ἀνωτάτην τοῦ κράτους ἀρχήν, καὶ ζητεῖ νὰ προσαχθῇ ὁ ὑπόδικος.

ἌΟ Σεβαστιανὸς ὀδηγῶν τὸν Πελάγιον ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν ἐπὶ τοῦ ἀπατηλοῦ τῆς ἐμφανίσεως τῶν ἀνθρώπων, παρ' οἷς συχνὰ ἡ αἰδη-

μοσύνη καλύπτει τὴν αἰσχροσύνη, ἢ ψευδῆ μεγαλοπρέπεια τὴν κουφότητα τοῦ νοός, ἢ κατ' ἐπίφασιν πίστις τὸν δόλον, καὶ καλεῖ μάρτυρας πρὸς ἐπικύρωσιν τῆς προσαφθείσης κατὰ τοῦ πατρικίου κατηγορίας.

Χορὸς ἐφήβων ψευδῶς καταγγέλλει, ὅτι πράγματι ὁ Πελάγιος ἐλάτρευσε τὸ ὁμοίωμα τοῦ Διός, ἐπιβεβαιοῦν δὲ τοῦτο οἱ Φίλαργος καὶ Οὐρβίκιος, ἐνῶ ὁ Πρόκλος ἀναγινώσκει τὴν πλαστὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἀρμακίου πρὸς τὸν πατρίκιον, δι' ἧς οὗτος ἐμφανίζεται συνωμοτῶν κατὰ τῆς κρατούσης πολιτικῆς καταστάσεως.

Ἐξαλλος ὁ Λογγῖνος καταφέρεται κατὰ τοῦ Πελαγίου. Οὗτος ὁμως, διαμαρτύρεται διὰ τὴν ἐξυφανθεῖσαν κατηγορίαν καὶ ἐπικαλούμενος τὸν Ἰησοῦν ὡς κριτὴν τῆς ἀθωότητός του, παρακαλεῖ τὸν Πρόκλον νὰ παρατηρήσῃ τὴν ἐπὶ τοῦ εἰδώλου ἐπιγραφὴν, ἣτις σαφῶς ἀποδεικνύει, ὅτι ἐγένετο τοῦτο χάριν τοῦ Λογγίνου. Ἀκολουθεῖ λογομαχία μεταξὺ τοῦ τελευταίου καὶ τοῦ Πρόκλου, ἀναγκαζομένου νὰ καταλίπη τέλος τὸ ἀδίκον δικαστήριον, ὅπερ ἐν τούτοις ἀποφαίνεται ὑπὲρ τῆς ἐνοχῆς τοῦ Πελαγίου, καταδικάζον τοῦτον εἰς τὸν διὰ διστόμου πελέκεως θάνατον.

Ὁ ἀθῶος πατρίκιος οἰκτεῖρει τὴν ἀθλίαν κατάστασιν εἰς ἣν κατέπεσε τὸ βασίλειον, ἀφ' ὅτου ἡ ἀρετὴ ὑπέκυψεν εἰς τὴν βίαν, ἢ διαφθορὰ ὑπεσκέλισε τὸν νόμον καὶ ἐξηπλώθη πανταχοῦ τὸ ἀπέραντον τῆς ἀδικίας χάος. Προλέγει δὲ εἰς τὸν περιφρονητικῶς ἀπερχόμενον Λογγῖνον τὸ ἐγγίζον τέλος του. Ἐνῶ δὲ στρατιῶται συλλαμβάνουν πρὸς ἐκτέλεσιν τὸν Πελάγιον, ἐμφανίζεται ἐπὶ σκηνῆς ὁ υἱὸς του, καὶ ἐκδηλῶν συγκινητικὴν πρὸς τὸν πατέρα στοργήν, δι' ἱκετευτικῶν λόγων ἐκλιπαρεῖ τοὺς ἰσχυροὺς εἰς ἀναστολὴν τῆς ἐκτελέσεως τῆς ἀποφάσεως.

Ὁ Ζήνων ἀποκρινόμενος ζητεῖ νὰ ὀδηγηθῇ ὁ υἱὸς εἰς τ' ἀνάκτορα, ἵν' ἀνατραφῇ ἐν τῷ περιβάλλοντι τῶν Αὐλικῶν, προκαλῶν οὕτω τὰς διαμαρτυρίας τοῦ Πελαγίου, ὅστις ἐπιγραμματικῶς ἐκφράζει τὴν παρατηρουμένην ἀντίθεσιν μεταξὺ φαινομένων καὶ γεγονότων εἰς τοὺς βασιλεῖς, κατὰ κανόνα ἐπὶ ὑποκρισίᾳ διακρινομένους.

Σ κ η ν ἢ Β' (Στίχ. 21)

Ὁ Πελάγιος μονολογῶν, οἰκτεῖρει ἑαυτὸν διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν μεταβολὴν τῆς τύχης καὶ ἐπικαλεῖται τὸν Χριστὸν εἰς ἐπιβεβαίωσιν τῆς πρὸς τὴν θρησκείαν πίστεώς του καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα, ἣτις τώρα κατεδίκασε τὸν πατρίκιον εἰς τὴν ἐσχάτην τῶν ποινῶν.

Σ κ η ν ἢ Γ' (Στίχ. 36)

Ὁ Σεβαστιανὸς ζητεῖ παρὰ τῶν στρατιωτῶν νὰ προσαγάγουν πρὸς

ἐκτέλεσιν τὸν Πελάγιον, ἀπειλῶν διὰ θανάτου πάντα, ὅσους θὰ ἐτόλμηνά παράσχη εἰς τοῦτον βοήθειαν.

Ὁ Πελάγιος προσέρχεται εἰς τὸ «μοιραῖον θέατρον», πλήρης χριστιανικῆς καρτερίας.

Σ κ η ν ἢ Δ' (Στίχ. 24)

Ἐν τῷ μεταξὺ σπεύδει ἐπὶ σκηνῆς ὁ Πρόκλος ματαίως προσπαθῶν νὰ ἐμποδίσῃ τὸ ἔγκλημα καὶ κινεῖ εἰς ἐπανάστασιν τὸν ἀκολουθοῦντα λαόν, ὃν ὅμως οἱ στρατιῶται τοῦ Σεβαστιανοῦ, μετὰ συναφθεῖσαν φονικὴν μάχην, διασκορπίζουν, τραυματίσαντες καὶ αὐτὸν τὸν ἀρχηγόν, ὅστις ἐν πλήρει ἀγανακτήσει ἐπικαλεῖται τὸ διακεχυμένον αἷμα ὡς μάρτυρα τοῦ ἐπικειμένου ἐν τοῖς ἀνακτόροις ὀλέθρου.

Σ κ η ν ἢ Ε' (Στίχ. 28)

Ἐνῶ μένουσιν προσηλωμένοι ἐπὶ τῶν τειχῶν αἱ κεφαλαὶ τῶν ἀδίκως φονευθέντων καὶ οἱ δύο ἀδελφοὶ ἐπαίρονται θεωροῦντες, ὅτι ἐγένοντο κύριοι τῆς μοίρας των, ὁ Λογγῖνος σαρκαστικῶς εἰρωνεύεται τὴν τύχην τοῦ Πελαγίου καὶ ὁ Ζήνων καλεῖ τοὺς ἡγεμόνας εἰς μεγαλοπρεπὲς συμπόσιον.

Σ κ η ν ἢ Ϛ' (Στίχ. 7)

Ἐκ παραλλήλου ὁ Ἀναστάσιος προτρέπει τὸν Οὐρβίκιον, ὅπως τηρῇ ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Αὐλῆς ἐν ἐπιφυλακῇ τὸν στρατόν, ἐνῶ οὗτος θὰ προσπαθῇ, ὅπως μεθύσῃ τὸν βασιλέα.

Σ κ η ν ἢ Ζ' (Στίχ. 9)

Δίδονται ἀμέσως αἱ δέουσαι πρὸς τὸν στρατὸν συστάσεις.

Σ κ η ν ἢ Η' (Στίχ. 49)

Οἱ δύο ἀδελφοὶ θριαμβευτικῶς πανηγυρίζουσιν ἐν τοῖς ἀνακτόροις ἐπὶ τῇ πιστευθείσῃ νίκῃ, ἐνῶ ἡ τύχη των προμηνύεται αἱματηρὰ καὶ φορικώδης.

Εἰς ἀκολουθοῦσαν βωβὴν σκηνήν, ἐφ' ἄρματος παρελαύνει ὁ Βάχχος προκαλῶν τὴν εὐθυμίαν, ἣν διασπᾷ θρηῆνος ἐκ τῶν τειχῶν προερχόμενος ὑπὸ τῶν ἀπορφανισθέντων τέκνων καὶ μάλιστα τοῦ Βασιλίσκου. Συγχρόνως ἐμφανίζεται πρὸ τοῦ Ζήνωνος ἀπαισία τὴν ὄψιν ἢ σκιά τοῦ ἀπειλοῦντος νὰ σπεύρῃ τὸν ὄλεθρον Ἀρμακίου, ἐνῶ ὁ Ἀναστάσιος, ἐκμεταλλεόμενος τὴν ἐπικρατοῦσαν, ἔνεκα τῆς μέθης τοῦ βασιλέως, σύγχυσιν, κατελθὼν κρυφίως πρὸς τὰ τείχη παροτρύνει τὸν στρατὸν εἰς ἐπίθεσιν. Ἐφηβοὶ ἀναγγέλλουσιν ἤδη τὴν ἀφίξιν τοῦ ἐχθροῦ.

‘Ο Ζήνων ἐν κραιπάλῃ μέθης πίπτει ἐν τῷ μέσῳ τῆς σκηνῆς καὶ ὁ Λογγῖνος σπεύδει πρὸς φυγὴν.

Σ κ η ν ἢ Θ’ (Στίχ. 45)

Δίδεται ἀμέσως ἐντολὴ εἰς τὸν Πρόκλον νὰ συλλάβῃ καὶ θανατώσῃ τὸν ἀποδιδράσκοντα, ἐνῶ ὁ Οὐρβίκιος προσφέρει τὸ στέμμα εἰς τὸν Ἀναστάσιον, ὅστις ἀνακηρύσσεται ὑπὸ τοῦ στρατοῦ βασιλεὺς καὶ ὑπόσχεται ἐκδίκησιν τῶν ἐγκλημάτων καὶ εἰρηνικὴν διακυβέρνησιν. Ἐν τῷ μεταξὺ στρατιῶται τοποθετοῦν τὸν Ζήωνα ζῶντα ἐντὸς λάρνακος.

Σ κ η ν ἢ Ι’ (Στίχ. 84)

‘Ο Λογγῖνος ἄοπλος, ὑπὸ πάντων ἐγκαταλελειμμένος, εἰς ἐκτενῆ μονόλογον, διεκτραγωδεῖ τὴν ἀθλιότητα τῆς καταστάσεώς του, οἰκτεῖρει τὸ εὐμετάβλητον τῆς τύχης καὶ ἀναμιμνησκόμενος τῆς προορήσεως τοῦ μελλοθανάτου Πελαγίου ἀναγνωρίζει, ἡττημένος ἤδη, τὸν ὄλεθρόν του.

Ἐμφανίζονται ἐν συνεχείᾳ αἱ σκιαὶ τῶν ἀγρίως δολοφονηθέντων Πελαγίου, Γαζαίου, Εὐφημιανοῦ καὶ Βασιλίσκου, ἀπειλητικαὶ τὴν ὄψιν, προκαλοῦσαι φρίκην καὶ σύγχυσιν, ἐνῶ ὁ Λογγῖνος συλλαμβάνεται τέλος ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων καὶ θανατοῦται ἐπὶ σκηνῆς.

Σ κ η ν ἢ ΙΑ’ (Στίχ. 69)

Μεταλλαγείσης τῆς σκηνῆς, ἐμφανίζεται ἐντὸς μνήματος ὁ Ζήνων, ὅστις συνελθὼν ἐκ τῆς μέθης καὶ ἀντιληφθεὶς, ὅτι κατάκειται δέσμιος, καλεῖ ματαίως εἰς τὰ ὄπλα τὸν στρατὸν καὶ ἐπικαλεῖται τὴν ἀρωγὴν τοῦ ἀδελφοῦ, οὗτινος ἡ σκιά ἐμφανιζομένη ἐκθέτει τὰ διατρέξαντα καὶ δικαιολογεῖται διὰ τὴν ἀδυναμίαν παροχῆς βοήθειας.

‘Ο Ζήνων θρηνολογεῖ τὴν κατάστασίν του καὶ ἐπιτεθεὶς διὰ λόγων κατὰ τῆς ἐμφανισθείσης σκιᾶς τοῦ Πελαγίου παρακαλεῖ τὰς Εὐμενίδας, ὅπως δώσουν τέλος εἰς τὰ βάσανά του.

Ἡ σκιά τοῦ Πελαγίου φαίνεται ἱκανοποιημένη ἐκ τοῦ τρόπου τοῦ θανάτου τῶν δύο ἀδελφῶν.

Ἐν τῷ μεταξὺ παρέρχεται ἐν βωβῇ σκηνῇ ἡ νεκρικὴ πομπὴ τοῦ Λογγίνου, συνοδευομένη ὑπὸ στρατιωτῶν, οἵτινες ἐν τέλει τοῦ δράματος οἰκτεῖρουν τὴν μοίραν τῶν βασιλέων, αἰρομένων μέχρι τῶν ἄστρον ὑπὸ τῆς τύχης καὶ κατολισθαινόντων εἶτα εἰς τὸν ἔσχατον πυθμένα τῆς Στυγός.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΙΑΣΚΕΥΗ ΥΠΟ ΕΠΟΨΙΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ

Ἡ παραβολὴ τῶν ἀντιστοιχούντων χωρίων τοῦ Ἑλληνικοῦ κειμένου πρὸς τὸ ξένον πρότυπον ἀποδεικνύει κατὰ τρόπον ἀναμφισβήτητον τὴν προέλευσιν τῆς Κρητικῆς τραγωδίας ἐκ τοῦ λατινικοῦ δράματος.

Ἐπὶ ἔποψιν ἐκτάσεως κατὰ πρῶτον τὰ δύο ἔργα ἐμφανίζουν αἰσθητὴν ἀναλογίαν :

Ζ Η Ν Ω Ν				Ζ Ε Ν Ο			
Πρᾶξις	Α΄	Στιχ.	384	Πρᾶξις	Α΄	Στιχ.	440
»	Β΄	»	444	»	Β΄	»	499
»	Γ΄	»	384	»	Γ΄	»	403
»	Δ΄	»	397	»	Δ΄	»	244
»	Ε΄	»	384	»	Ε΄	»	502
Σύνολον	.	.	1993				2088

Ἡ διαφορὰ τῶν στίχων μεταξὺ τῶν πράξεων Δ΄ καὶ Ε΄ εἰς ἀμφοτέρα τὰ ἔργα εἶναι φαινομενικὴ μόνον, ὀφειλομένη εἰς τὴν διαφορὰν κατανομῆς τῶν σκηνῶν.

Ἀλλὰ καὶ γενικώτερον, ὑπὸ ἔποψιν περιεχομένου, ὁ Κρῆς ποιητὴς φαίνεται, ὅτι ἠκολούθησε τὸ ξένον πρότυπον πιστῶς.

Εἰς τοῦτο δ' ὀφείλεται καὶ ἡ ἔλλειψις χορικῶν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τραγωδίᾳ, ἐπομένη κατὰ τοῦτο εἰς τὸ λατινικὸν δράμα τοῦ *Simonis*.

Τὸ γεγονός τούναντίον, ὅτι ἐν τῷ Κρητικῷ δράματι δὲν ἀπαντοῦν Ἰντερμέδια, καίτοι τούτων γίνεται μνεία εἰς τὰς διδασκαλίας τοῦ ἔργου, πρέπει ν' ἀποδοθῇ πιθανὸν μὲν εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν Κρῆτα ποιητὴν, ὅστις ἴσως ἐσκέπτετο κατὰ τὴν σύνθεσιν τοῦ ἔργου του, νὰ γράψῃ καὶ Ἰντερμέδια, δὲν ἐπραγματοποίησεν ὅμως τὴν ἐπιθυμίαν του δι' ἀγνώστους εἰς ἡμᾶς λόγους· δὲν ἀποκλείεται πάντως καὶ ἡ ὑπόθεσις, ὅτι ἐμνημόνευσε τούτων κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὴν μεταξὺ τῶν πράξεων τοῦ λατινικοῦ δράματος ἐπαναλαμβανομένην φράσιν : *Chorus musicorum, vel interludium*. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἀντιγράφεα τοῦ χειρογράφου τοῦ Νανιανοῦ κώδικος δυνάμεθα ν' ἀποδώσωμεν τὴν παράλειψιν τῶν Ἰντερμεδίων. Ἀνάλογος ἄλλωστε περίπτωσις ἐμφανίζεται καὶ εἰς τὸ περιέχον τὸν «Γύπαριν» χειρόγραφον τοῦ αὐτοῦ κώδικος, παρ' ᾧ δὲν ὑπάρχουν Ἰντερμέδια⁷⁵.

Ὅσον ἀφορᾷ τώρα εἰς τὰ σημεῖα τῆς μεταξὺ τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ

⁷⁵) Ἰδ. Μ. Ι. Μανούσακα «Ἀνέκδοτα Ἰντερμέδια τοῦ Κρητικοῦ Θεάτρου», περ. «Κρητικὰ Χρονικά», τόμ. Α' (1947), σελ. 527.

τοῦ Λατινικοῦ δράματος, κατὰ τὴν ἔκθεσιν τῶν γεγονότων, παρατηρουμένης διαφορᾶς, πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι αὕτη εἶναι μικρᾶς μᾶλλον σημασίας.

Ταυτότης παρατηρεῖται γενικῶς ὡς πρὸς τὰ δρῶντα πρόσωπα τῶν δύο τραγωδιῶν, ἔξαιρέσει τοῦ ἐν τῷ λατινικῷ προτύπῳ πατριάρχου Εὐφημίου (Euphemius), ὅστις, ἴσως καὶ διὰ τὴν συγγένειαν τοῦ ὀνόματος πρὸς τὸν μάγον Εὐφημιανὸν (Euphemianus), ἀντικατεστάθη διὰ τοῦ πατρικίου Πελαγίου ὑπὸ τοῦ Κρητὸς ποιητοῦ, περὶ τοῦ ὁποῖου ὁ Σάθας παρατηρεῖ⁷⁶, ὅτι «μετέβαλε τὸν πατρικίον Πελάγιον εἰς τὸν ἀνύπαρκτον πατριάρχην Πελάγιον, μὲ σκοπὸν βεβαίως δραματικωτέρας συγκινήσεως, πιθανὸν ὅμως καὶ ἀπλῶς ἐκλαβὼν τὸ λατινικὸν patricius ὡς πατριάρχης».

Καίτοι ἢ ἐν γένει παρακολούθησις τοῦ Λατινικοῦ προτύπου ὑπὸ τοῦ Κρητὸς ποιητοῦ δὲν δικαιολογεῖ τοιαύτην ὑπόνοιαν, ἐν τούτοις οἱ λόγοι τοῦ Πελαγίου—εἰς τὴν παραλειπομένην ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τραγωδίᾳ Α' σκηνὴν τῆς Δ' πράξεως—πρὸς τὸν υἱὸν Ἑρασμον, ὃν δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχη ὁ πατριάρχης, πείθουν, ὅτι πράγματι πρόκειται περὶ πατρικίου. Ἡ μεταβολὴ τοῦ ἀξιώματος τοῦ Πελαγίου ἐν τῇ Κρητικῇ τραγωδίᾳ ἐπιτρέπει νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ὁ Ἕλλην συγγραφεὺς ἐν τῇ σπουδῇ τῆς ἐργασίας του ἴδεν ἔδωκε τὴν δέουσαν προσοχὴν ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου.

Ἀνάλογον ἄλλωστε παράδειγμα—ἄνευ σημασίας ὅμως ὡς πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ δράματος—παρουσιάζεται καὶ ἐν τῇ ἀποδόσει τοῦ Λατινικοῦ Philarchus (φύλαρχος, φυλάρχης), παρὰ τῷ Centurio, Castor, Tribunus militum, διὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Φίλαργος (κύριον ὄνομα), ὃπερ ἀνῆκε μᾶλλον εἰς τὸν Philargum (procerem), ὃν ὡς Φιλάρετον (ἄρχοντα) ἐμφανίζει ὁ Κρητὸς ποιητὴς ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τραγωδίᾳ.

Καθαρῶς δημιουργικὴν σύνθεσιν τοῦ Ἑλλήνος λογίου ἀποτελεῖ ὁ Πρόλογος, ἐνθα κατ' ἀρχὰς μὲν μονολογεῖ ὁ Ἄρης, κατόπιν δὲ διεξάγεται διάλογος μεταξὺ τῶν τριῶν Εὐμενίδων καὶ τοῦ Διονύσου.

Ὁ Κρητὸς ποιητὴς εἰσήγαγε βεβαίως τὸν Πρόλογον κατ' ἀπομίμησιν ἀναλόγων συνθέσεων τῆς Κρητικῆς λογοτεχνίας («Ἐρωφίλη», «Στάθης», «Γύπαρις»), ἀνέπτυξε δὲ τὰ ἐν αὐτῷ ἐκτιθέμενα μετὰ ποιητικῆς τῷ ὄντι διαθέσεως. Σχετικῶς ὁ Σάθας παρατηρεῖ⁷⁷: «Ὁ ἀναγινώσκων τὸν Πρόλογον τοῦτον δύναται νὰ νομίση ὅτι ἐν τῷ ποιητῇ τοῦ Ζήνωνος ἀνεῦρεν ἐφάμιλλόν τινα πρὸς τὸν Χορτάκην καὶ τὸν Κορνᾶρον, ἃν δ' ἔξ ὄνουχος κρίνη καὶ τὸν λέοντα πιθανὸν νὰ φαντα-

⁷⁶) Κ. Ν. Σάθας «Κρητικὸν Θέατρον» ἐνθ' ἀν., σελ. κ'.

⁷⁷) Κ. Ν. Σάθας «Κρητικὸν Θέατρον», ἐνθ' ἀν., σελ. ιε'.

σθῆ ὅτι ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν γνήσιόν τι προῖόν τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν δραματοποιίας, ἀφοῦ μάλιστα καὶ αὐτὴ ἢ τοῦ δράματος ὑπόθεσις ἐλήφθη ἐκ τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας, τὴν ὁποίαν τοσοῦτον ἐνωρὶς ἐλησμόνησαν οἱ ὑπὸ τὸν Τουρκικὸν καὶ Ἑνετικὸν ζυγὸν στενάζοντες Ἕλληνες, ἀλλ' ἢ εἰκασία αὕτη μεταβάλλεται εἰς ἀληθὲς πρόβλημα διὰ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ κυρίου δράματος· ἐν τούτῳ ἢ ρέουσα τοῦ προλόγου γλῶσσα ἐξαφανίζεται, τὴν δὲ ποιητικὴν φαντασίαν διαδέχεται ψυχρὰ πεζολογία...».

Αἱ ἐν λόγῳ κρίσεις τοῦ πρώτου ἐκδότου τῆς τραγωδίας, τόσον ὡς πρὸς τὴν ἔξαρσιν τῆς ἀξίας τοῦ Προλόγου, ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὴν μετριότητα τοῦ ποιητικοῦ λόγου εἰς τὸ κυρίως δράμα εἶναι ὑπερβολικαί, ὅπωςδῆποτε δὲ ἀποκλείουν τὴν ὑπόνοιαν, ἣν αὐτὸς ὁ Σάθας διετύπωσε⁷⁸ «μὴ ἄλλος ποιητὴς ἔγραψε τὸν Πρόλογον, ἕτερος δὲ συνέθεσεν αὐτὸ τὸ δράμα», καθ' ὅσον προσέτι θὰ ἔπρεπεν ὁ συντάκτης τοῦ Προλόγου νὰ γνωρίζῃ καὶ τὸ Λατινικὸν πρότυπον ἐπακριβῶς, δεδομένου ὅτι, κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ αὐτοῦ μελετητοῦ, «ἢ περὶ τὸ τέλος τοῦ Προλόγου ἐμφάνισις τοῦ Διονύσου ἐλήφθη ὡς ἀπλῆ εἰκὼν ἐκ τῆς μετὰ τὴν ὀγδόην σκηνῆν τῆς τελευταίας πράξεως παρεντιθεμένης scena muta, διότι ὁ μὲν Βάκχος τοῦ Σίμωνος εἶναι ἐντελῶς βωβὸν πρόσωπον, ὁ δὲ τῆς Κρητικῆς τραγωδίας Διόνυσος ἀποτελεῖ ἐκ τῶν κυριωτέρων προσώπων τοῦ διαλόγου»⁷⁹.

Ὁ ἰδιαιτέρως ποιητικὸς τόνος τοῦ Προλόγου δέον μᾶλλον ν' ἀποδοθῆ εἰς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ συγγραφέως, ὅστις εἰς μὲν τὸ κυρίως δράμα παρέμεινε πιστὸς εἰς τὸ ξένον πρότυπον, ἐνῶ εἰς τὸν Πρόλογον, εἶχε τὴν εὐχέρειαν πρὸς ἀνάπτυξιν ἰδεῶν καὶ συναισθημάτων κατὰ τρόπον ἀνεξάρτητον.

Ὅπωςδῆποτε ἢ ὑπὸ ἔποψιν περιεχομένου ὁμοιότης τῶν δύο δράματων, ἀναφερομένη εἰς τὴν ὅλην θεατρικὴν οἰκονομίαν καὶ τὸν τρόπον ἀνελίξεως τῶν γεγονότων, θ' ἀποδειχθῆ καλύτερον ἐκ τῆς κατωτέρω ἐπιχειρουμένης ἀναλυτικῆς συγκρίσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ κειμένου πρὸς τὸ λατινικὸν πρότυπον.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Εἰς τὸν Πρόλογον (Στίχ. 202) ἐμφανίζεται κατ' ἀρχὰς ὁ Ἄρης ἐφ' ἀμάξης καθήμενος καὶ ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς θεατὰς ἐξαίρει τὴν ἀξίαν τῆς δυνάμεώς του, δι' ἧς τόσοι ἐνθουσιασμοὶ ἐξάπτονται, τόσαι μάχαι συνάπτονται, τοσαύτη ἀνδρεία ἐμφανίζεται καὶ μεταβολαί

⁷⁸) Κ. Ν. Σάθας «Κρητικὸν Θέατρον», ἐνθ' ἀν., σελ. 1ε'.

⁷⁹) Κ. Ν. Σάθας «Κρητικὸν Θέατρον», ἐνθ' ἀν., σελ. 1ς'.

εἰς τὰνθρώπινα παρατηροῦνται. Διὰ τοῦτον οὐδεὶς ὑπολογίζει τὴν ζωὴν, οὐδεὶς πρὸ τοῦ θανάτου δειλιά, ἀλλὰ πάντες ἀκάθεκτοι φέρονται πρὸς τὸν ἄγωνα εἰς τὴν δόξαν ἀποβλέποντες. Παράδειγμα ὁ Κορνήλιος Κατερὴν, ὁ ἔνδοξος Ἐνετὸς στρατηγός, πρὸς ὃν οὔτε ὁ Ἡρακλῆς, οὔτε ὁ Ἀλέξανδρος, οὔτε ἄλλος τις τῶν ἡγεμόνων δύναται νὰ συγκριθῆ καὶ ὃν ἀποθανόντα, ἀλλὰ μὴ ἠττηθέντα, πάντες μετὰ σεβασμοῦ ἀναλογίζονται.

Αὐτὸς λοιπὸν ὁ θεὸς ὁ ἀνυψῶν τοὺς στρατιώτας εἰς στρατηγοὺς, ὁ δωρούμενος σκῆπτρα καὶ κρημνίζων θρόνους, ἀνεβίβασεν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ τὸν Ζήνωνα, παρέσχεν ὑψηλὰ ἀξιώματα εἰς τὸν Ἄρμακιον καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Βασιλίσκον, προειδοποιεῖ δὲ τῶρα περὶ τοῦ τέλους τοῦ δράματος διὰ τοῦ φόνου τῶν ἡγεμόνων καὶ τῆς ἀνόδου εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ἀναστασίου, μετὰ τὴν καταδίκην τοῦ Ζήνωνος, ὅστις ζῶν θὰ ριφθῆ εἰς τὸν τάφον.

Τότε ἐμφανίζονται ἐπὶ σκηνῆς ἡ Τισιφόνη, ἡ Ἀληκτὼ καὶ ἡ Μέγαιρα, θεότητες τοῦ Ἄδου, τιμωροῦσαι πᾶσαν παράβασιν τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ὑπὸ τοῦ Πλούτωνος ἀποσταλεῖσαι πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἔργου τοῦ Ἄρεως, καὶ κατονομάζουν τὰς περιπετείας τῶν μελλόντων θυμάτων Ζήνωνος, Λογγίνου καὶ Οὐρβικίου. Φθάνει δὲ καὶ ὁ Διόνυσος ζητῶν νὰ μάθῃ τὴν αἰτίαν τῆς συγκεντρώσεως τῶν θεῶν καὶ ἐπαιρόμενος ἐπὶ τῇ ἀπολέμῳ δυνάμει του, περιφρονεῖ ὡς ἀνικάνους πρὸς ἐπιτέλεσιν τοῦ ἐπιχειρηθέντος σχεδίου τόσον τὸν Ἄρην ὅσον καὶ τὰς Ἐρινύας καὶ ἰσχυρίζεται, ὅτι μόνος αὐτὸς διὰ τῆς ἰσχύος τοῦ οἴνου δύναται νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ποθουμένην μεταλλαγὴν τῶν πραγμάτων.

ΠΡΑΞΙΣ ΠΡΩΤΗ

Ἡ πρώτη πράξις, διηρημένη εἰς πέντε σκηνάς, συνολικοῦ ἀριθμοῦ 384 στίχων, ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὰς πέντε πρώτας σκηνάς τῆς αὐτῆς πράξεως τοῦ Λατινικοῦ προτύπου, συγκειμένης ἐκ 440 στίχων. Παραλείπεται ὅμως ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τραγωδίᾳ ἡ ἕκτη σκηνὴ τοῦ ξένου κειμένου (Στίχ. 66).

Ἐν τῇ Α' Σκηνῇ (Στίχ. 50) ἐμφανίζεται ἡ σκιά τοῦ δολοφονηθέντος Βασιλίσκου, ζητοῦντος νὰ παύσουν τᾶςματα καὶ διασκορπισθοῦν τὰ βασιλικά σύμβολα, πρὸς ἃ συνήθως ἄγονται δι' ἀπατηλῶν τεχνασμάτων οἱ ἄφρονες, κατακρημνιζόμενοι ἀπὸ βιαράθρου εἰς βάραθρον, πρὸς ὃ φέρεται ἤδη καὶ ὁ Λογγῖνος. Προαγγέλλει ἐν συνεχείᾳ τὴν μέλλουσαν νὰ ἐπέλθῃ ἐν τῷ οἴκῳ καταστροφὴν, δι' ἣν ἡ λέμβος τοῦ Ἀχέροντος θὰ πληρωθῆ ψυχῶν καὶ καλεῖ τὰς θεότητας τοῦ Ἄδου νὰ λάβουν ἐκδίκησιν παρὰ τοῦ ἐγκληματίου Ζήνωνος, μακρόθεν

ἤδη ἐμφανιζομένου. Παραλείπει ὅμως ὁ Κρῆς ποιητῆς τὴν συμβουλήν τῆς ἀπειλούσης τὰ πάντα σκιάς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ὅπως ζητήσῃ πληροφορίας περὶ τῆς μελλούσης τύχης.

Οὕτω ἐν τῇ Β' Σκηνῇ (Στίχ. 132) ὁ Ζήνων ἀδικαιολογήτως ὑπὸ κακῶν προαισθημάτων κατεχόμενος ἀνησυχεῖ καὶ σπύδει πρὸς τὸν μάγον Εὐφημιανὸν ἵνα μάθῃ τι περὶ τοῦ μέλλοντος. Οὗτος εἶναι πρόθυμος νὰ βοηθήσῃ τὸν βασιλέα, ὅστις ὅμως δὲν ἀποδέχεται ὑποδείξεις τρόπων βίου τρυφηλοῦ, ἢ ὑπεροχῆς καὶ ἐπιβολῆς ἐπὶ τῶν συγχρόνων του καὶ ἐπιμένει νὰ γνωρίσῃ σαφέστερον τὸ πεπωμένον. Ὁ ἀστρολόγος προσφέρει τότε μαγικὸν δακτύλιον καί, μετὰ τινος ἐνδοιασμοῦς, πληροφορεῖ τὸν ἔκπληκτον βασιλέα ὅτι πρόκειται νὰ κλεισθῇ ζῶν ἐντὸς τάφου. Πλήρης ὀργῆς ὁ Ζήνων ἐπιτίθεται μαινόμενος κατὰ τοῦ μάγου, παρὰ τοῦ ὁποίου μανθάνει συμπληρωματικῶς, ὅτι ὁ μέλλων δράστης τοῦ ἐγκλήματος ἀνήκει εἰς τὸ ἄμεσον περιβάλλον τοῦ αὐτοκράτορος, χωρὶς ὅμως σαφεῖς περὶ τοῦ προσώπου ἐνδείξεις. Ἐντρομος ἀρνεῖται νὰ δεχθῇ ὡς ἀληθεῖς τοὺς λόγους τοῦ Εὐφημιανοῦ, ὃν καὶ διὰ ξίφους ἐπὶ σκηνῆς φονεύει.

Ἐν τῇ Γ' Σκηνῇ (Στίχ. 44) ὁ ἐμφανισθεὶς Λογγῖνος, μὴ διακρίνας ὑπὸ τὸ σκότος τῆς νυκτὸς τὸν Ζήωνα, ἐπιχειρεῖ νὰ συλλάβῃ τοῦτον. Ἀκολουθεῖ μονομαχία τῶν δύο ἀδελφῶν, καθ' ἣν οὗτοι ἀναγνωρίζονται, καὶ ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τοῦ ἐξαγγελθέντος καθ' ἑαυτοῦ πεπωμένου, ἀνταλλάσσουν λόγους στοργικούς, ὑποσχόμενοι ἀλληλεγγύην πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν κοινῶν ἐχθρῶν.

Ἐν τῇ Δ' Σκηνῇ (Στίχ. 24) ὁ Λογγῖνος μονολογῶν, ἀπευθύνει ὕμνον ἐνθουσιώδη πρὸς τὴν πηγὴν τῆς ζωῆς, τὸν ἥλιον, ὃν καὶ παρακαλεῖ νὰ φωτίσῃ διὰ τῶν ἀκτίνων του τὴν πορείαν τῶν ἐπιχειρουμένων πρὸς ἀνάληψιν τῆς ἐξουσίας σχεδίων. Εἰς τὸ τέλος — κατ' ἀπομίμησιν τοῦ προτύπου — ἐμφανίζεται ὁ Λογγῖνος ὑποχωρῶν καὶ κρυπτόμενος ὅπως παρακολουθήσῃ τὰς σκέψεις τοῦ Ζήνωνος, ὅστις πρόκειται νὰ συνεδριάσῃ μετὰ τῶν συγκλητικῶν.

Ἐν τούτοις ἡ ἐν ἀρχῇ τῆς Ε' σκηνῆς διδασκαλία παρουσιάζει τοῦτον ἀμέσως παρακαθήμενον εἰς τὸ συμβούλιον, ἐνῶ κατὰ τὸ ξένον κείμενον ὁ Λογγῖνος, «ἰδιαιτέρως» παραμένων, ἐμφανίζεται μετὰ τὴν καθαίρεσιν τοῦ Βασιλίσκου, ἵνα λήβῃ ἐνεργὸν δράσιν ἅμα τῇ διατυπώσει τῶν περὶ αὐτοῦ γνωμῶν τῶν συγκλητικῶν.

Ἐν τῇ Ε' Σκηνῇ (Στίχ. 134) ὁ Ζήνων ζητεῖ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Βασιλίσκου ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς τυραννικῆς πρὸς τοὺς ὑπηκόους διαθέσεως τούτου καὶ ἐπὶ τῇ προφάσει, ὅτι διὰ τὴν συμπεριφορὰν του κινδυνεύουν πάντες οἱ ἡγεμόνες· προτείνει δὲ ὅπως καρῆ οὗτος πρὸς τιμωρίαν μοναχός.

Ὁ Βασιλίσκος, καίτοι οἰκτεῖρων ἑαυτὸν ἐπὶ τῇ γενομένη μεταβολῇ τῆς τύχης, ἐμφανίζεται ἐν τούτοις καρτερικῶς ἀποδεχόμενος τὴν νέαν κατάστασιν, ἀλλὰ καὶ ἀπειλῶν δι' αὐστηρᾶς ἐκδικήσεως τὸν Ζήνωνα. Οὗτος ὅμως περιφρονεῖ τὸν ἐκπεπτωκότα ἄρχοντα καὶ ζητεῖ τὴν γνώμην τῶν παρισταμένων περὶ τοῦ μέλλοντος νὰ ἄρξη Λογγίνου.

Ὁ Κρηὶς ποιητὴς ἐπιφέρει ἐνταῦθα μετατροπὴν τινὰ ἐν τῇ διατυπώσει τῆς γνώμης τῶν συμβούλων τοῦ βασιλέως, κατὰ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ Λατινικοῦ κειμένου. Ἐνῶ δηλαδὴ ἐν τῷ ξένῳ προτύπῳ τίθενται ὑπὲρ τοῦ Λογγίνου οἱ Οὐρβίκιος, Σεβαστιανὸς καὶ Φίλαργος, κατ' αὐτοῦ δὲ οἱ πατριάρχης Εὐφῆμιος καὶ Πελάγιος, ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τραγωδίᾳ ὑποστηρίζουν τὸν Λογγῖνον οἱ Οὐρβίκιος καὶ Σεβαστιανός, ἐξαίροντες τὴν εὐγενῆ καταγωγὴν καὶ τὰς ἀρετάς του, ἀντιτίθενται δὲ οἱ Πελάγιος καὶ Φίλαργος. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος ἐκφράζει τοὺς ἐν τῷ Λατινικῷ κειμένῳ λόγους τοῦ πατριάρχου, ὑποστηρίζων ὅτι ἡ χριστιανοσύνη διέρχεται κρίσιν, δι' ἣ ἀπαιτεῖται νὰ ἄρξη διακεκριμένος ἐπ' ἀρετῇ ἀνὴρ, ἐνῶ ὁ Φίλαργος ἰσχυρίζεται, κατὰ τοὺς ἐν τῷ ξένῳ προτύπῳ λόγους τοῦ Πελαγίου, ὅτι εἶναι ἀκατάλληλος πρὸς διακυβέρνησιν τῆς χώρας ὁ Λογγῖνος, ὅστις ἔνεκα τούτου ἐξοργίζεται καὶ ἀπειλεῖ διὰ θανάτου τὸν βασιλικὸν σύμβουλον. Ὁ Ζήνων τέλος πρὸς ἱκανοποίησιν τοῦ ἀδελφοῦ, αὐταρχικῶς φερόμενος, διατάσσει νὰ σεβασθοῦν πάντες τὴν ἀπόφασίν του περὶ συμβασιλείας.

Ἐνταῦθα περατοῦται ἡ πρώτη πράξις, παραλειπομένης τῆς 5' σκηνῆς τοῦ Λατινικοῦ ἔργου, ἐν ἣ ὁ ἀντικατασταθεὶς ἐν τῇ Κρητικῇ τραγωδίᾳ ὑπὸ τοῦ Φιλάρχου Πελάγιος συμβουλεύει μετριοπάθειαν καὶ συνετὴν ἀντιμετώπισιν τῆς κρατούσης ἀθλιότητος, ἣν ζωηρῶς εἰκονίζει χορὸς ἀπορφανισθέντων παίδων, ζητούντων παρὰ τοῦ βασιλέως βοήθειαν.

ΠΡΑΞΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

Ἡ δευτέρα πράξις, διηρημένη εἰς ὀκτὼ σκηνὰς συνολικοῦ ἀριθμοῦ 444 στίχων, ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὰς ὀκτὼ πρώτας σκηνὰς τῆς αὐτῆς πράξεως τοῦ Λατινικοῦ δράματος, συγκειμένης ἐκ 499 στίχων. Ἡ ἐνάτη ὅμως σκηνὴ τοῦ ξένου προτύπου (Στίχ. 54) μετηνέχθη ὑπὸ τοῦ Κρητὸς ποιητοῦ εἰς τὴν Γ' πράξιν, ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὴν Α' σκηνὴν αὐτῆς. Παραλείπεται ἀκόμη ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τραγωδίᾳ ἡ μεταξὺ τῶν δύο πρώτων σκηνῶν παρεντιθεμένη χορογραφικὴ ἀπεικόνισις τοῦ μέλλοντος.

Ἐν τῇ Α' Σκηνῇ (Στίχ. 78) ἐμφανίζεται μελανοφορῶν ὁ Λογγῖνος, πλήρης προαισθημάτων διὰ τὴν ἀναμένουσαν αὐτὸν μοῖραν καὶ καλεῖ μουσικόν, ὅπως διὰ τοῦ ᾄσματος μαλάξῃ τὴν τεθλιμμένην καρ-

δίαν του. Ὁ Μουσικὸς ψάλλει κατ' ἀρχὴν ᾄσμα τευρνόν, ὅπερ ἐρεθίζει ἐναντίον του τὸν Λογγῖνον, ἀπαιτοῦντα ἄμεσον ἀλλαγὴν τοῦ τόνου καὶ προστάσσοντα τὸν ἐν ἀμηχανία εὗρισκόμενον Μουσικόν, ὅπως ἐκτελέσῃ ᾄσμα δυνάμενον καὶ θηρία νὰ ἡμερώνῃ, ὡς ἀκριβῶς τοῦ Ὁρφέως ἢ λύρα. Ὁ Μουσικός, καίτοι ἀμφιβάλλων περὶ τῆς τοιαύτης ἱκανότητος τῆς τέχνης του, ἐν τούτοις ψάλλει τὴν κρατοῦσαν μεταξὺ τῆς ψυχικῆς καταστάσεως τοῦ Λογγίνου καὶ τοῦ κάλλους τῆς φύσεως διαφορὰν, ἵνα τέλος συνάψῃ, κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἡγεμόνος, πρὸς τοὺς ἤχους τοῦ ὄργάνου του στίχους πλήρεις ἀπαισιοδοξίας διὰ τὸ εὐμετάβλητον τῆς ἀνθρωπίνης τύχης, ἐνῶ ὁ Λογγῖνος βυθίζεται εἰς ὕπνον.

Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι ἐνῶ ἐν τῷ ξένῳ προτύπῳ οἱ στίχοι τοῦ ᾄσματος δὲν καταγράφονται, σημειουμένου ἀπλῶς περὶ τοῦ Μουσικοῦ «canitur», ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τραγωδίᾳ ὁ Κρῆς ποιητὴς παρεμβάλλει ἀναλόγους πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Λατινικοῦ δράματος στίχους. Οὕτω δ' ἐξηγεῖται καὶ ἡ διαφορὰ ἐκτάσεως τῆς αὐτῆς σκηνῆς μεταξὺ τῶν δύο ἔργων, ἧτις εἶναι μόνον φαινομενική, ὀφειλομένη εἰς τὴν καταχώρισιν ἐν τῷ Κρητικῷ δράματι τῶν στίχων τοῦ ᾄσματος τοῦ Μουσικοῦ.

Ἐν τῇ Β' Σκηνῇ (Στιχ. 50) ἐμφανίζεται ὁ Ἀναστάσιος, ὅστις παρατηρεῖ εὐθύς ἄμέσως τὸ καταπεσὸν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ ἀποκοιμηθέντος Λογγίνου βιβλίον, ὅπερ καὶ μετὰ πολλοὺς ἐνδοιασμοὺς ἀναλαβὼν ἀναγινώσκει. Πρόκειται περὶ τῶν χρησμῶν τοῦ μάγου Εὐφημianoῦ, συμφώνως πρὸς τοὺς ὁποίους ὁ Ζήνων ἔμελλε νὰ ταφῇ ζῶν ἐντὸς μνήματος, ν' ἀνέλθῃ δὲ τέλος ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ Ἀναστάσιος. Οὗτος, ἐνθαρρυνόμενος διὰ τῶν προφητικῶν τούτων λόγων, σκέπτεται ἤδη πῶς θὰ ἐπιτύχῃ τὸ ποθούμενον, δεδομένου ὅτι ἡ τύχη διὰ τῆς ἀενάου μεταβολῆς τὸν εὐδαίμονα καθιστᾷ δυστυχῆ, διασώζει δὲ τὸν εἰς βάραθρον καταπίπτοντα.

Ἐν τῇ Γ' Σκηνῇ (Στίχ. 106) ἐμφανίζεται ὁ Γατζέος, ὅστις δικαιολογῶν τὴν ἀφιξίν του περιγράφει διὰ τῶν μελανωτέρων χρωμάτων τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐν τῇ χώρᾳ ἀθλιότητα. Εἰς ἀπάντησιν ὁ Ἀναστάσιος ἐπικαλεῖται τὴν ἐκδίκησιν τοῦ Διὸς μὲν, ἵνα ρίψῃ τὸν κεραυνόν του κατὰ τῶν ἀδίκων, τοῦ Ἄρεως δέ, ἵνα καταπολεμήσῃ τὸν τύραννον, καὶ συνιστᾷ εἰς τὸν Γατζέον, ὅπως ἀπευθυνθῇ πρὸς τὸν ὑπνώτοντα Λογγῖνον, μήπως ἐπιτύχῃ τὴν ἡμέρωσιν τοῦ χαρακτηῆρός του. Ἀπερχομένου δὲ τοῦ Ἀναστασίου, ὁ Γατζέος προτρέπει τὸν ἀκολουθοῦντα εἰς τοῦτον ὄμιλον ἀπορφανισθέντων παιδῶν, ὅπως ζητήσῃ παρὰ τοῦ ἡγεμόνος ἐλεημοσύνην. Ὑπὸ τοῦ θρηνώδους ᾄσματος τῶν παιδῶν ὁ Λογγῖνος ἀφυπνισθεὶς, ἐκλαμβάνει τούτους ὡς τέρατα τοῦ Ἄδου καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ τὰ ἐκδιώξῃ. Ἐπεμβαίνει ὁμως ὁ Γατζέος, ὅστις

ἐξηγεῖ εἰς τὸν Λογγῖνον, ὅτι πρόκειται περὶ ἀξίων οἴκτου παίδων καὶ ἐπιρρίπτει τὴν εὐθύνην τῆς δυστυχίας εἰς αὐτόν, ὅστις ἐξαγριοῦται ἤδη ἐπὶ τούτῳ καὶ ἐκδιώκει μανιωδῶς ἐκ τῆς σκηνῆς τὸν χορόν. Ματαίως ὁ Γατζέος προσπαθεῖ νὰ πείσῃ τὸν Λογγῖνον, ὅπως ἴδῃ τὰ πράγματα ὑπὸ τὴν ἀληθῆ των ὄψιν, ἤρεμήσῃ ψυχικῶς καὶ κρίνῃ ἀντικειμενικῶς τὴν κατάστασιν. Οὗτος ἀντὶ ἄλλης ἀπαντήσεως προσφέρει ποτήριον οἴνου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔχει ριφθῆ δηλητήριο καὶ βιάζει τὸν Γατζέον νὰ πῖῃ. Ἡ σκηνὴ περατοῦται διὰ τοῦ θανάτου τοῦ τελευταίου τούτου, προειπόντος ὅμως τὸν ἄμεσον θάνατον τοῦ σκληροῦ ἡγεμόνος.

Ἐν τῇ Δ' Σκηνῇ (Στίχ. 34) ὁ Λογγῖνος ἐκφράζεται περιφρονητικῶς περὶ τῆς ἀξίας τῆς ἐλπίδος, ἣτις κενὴ ἐνέπαιξε καὶ αὐτὸν ὑπολογίσαντα εἰς τὴν νίκην, ἀλλὰ μὴ ἐπιτυχόντα διὰ τὴν παρεμβολὴν τοῦ Πελαγίου, οὕτινος ζητεῖ τὸν θάνατον. Ὁ Ζήνων ἐνθαρρύνει τὸν ἀδελφόν του ὑποσχόμενος νὰ τιμωρήσῃ τὸν Πελάγιον καὶ ἀναβιβάσῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτόν, ὅστις σαφῶς ὑποδεικνύει τὸν ἀπειλοῦντα τοὺς δύο ἀδελφοὺς κίνδυνον, ἂν μὴ περιφρονηθοῦν καὶ ἐξαφανισθοῦν οἱ ἀντίπαλοι.

Ἡ διαφορὰ τῶν στίχων τῆς ἐν λόγῳ σκηνῆς μεταξὺ τῶν δύο ἔργων ὀφείλεται εἰς τὸν ἐκτενέστερον διάλογον τῶν δύο ἀδελφῶν, ἀναπτυσσόντων τὰς αὐτὰς ἐννοίας διὰ περισσοτέρων ἐπιχειρημάτων ἐν τῷ Λατινικῷ προτύπῳ.

Ἐν τῇ Ε' Σκηνῇ (Στίχ. 28) ἀνακοινοῦται ὑπὸ τῶν Σεβαστιανοῦ καὶ Οὐρβικίου, ὅτι ὁ ἦχος τῶν σαλπύγγων σημαίνει θριαμβευτικὴν ἐπάνοδον τοῦ Ἀρμακίου ἐν τῇ πόλει. Ὁ Ζήνων τεθορυβημένος συσκέπτεται ἀμέσως μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ περὶ τοῦ τρόπου ἀπωθήσεως τοῦ νικητοῦ στρατηγοῦ. Ὁ Ἀναστάσιος ἀγγέλλει τὴν πρὸ τῶν ἀνακτόρων ἀφίξιν τούτου, ἐνῶ ὁ Οὐρβίκιος αὐθορμήτως ἀναλαμβάνει νὰ ὀδηγήσῃ διὰ τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν καταστροφὴν τὸν Ἀρμάκιον, λαμβάνων ὑπόσχεσιν συμβασιλείας παρὰ τοῦ Ζήνωνος, ἐὰν ἤθελεν ἐπιτύχει τοῦ σκοποῦ.

Ἐν τῇ Ϛ' Σκηνῇ (Στίχ. 34) ὁ Ἀναστάσιος συνεννοεῖται μετὰ τοῦ Οὐρβικίου περὶ τοῦ καλυτέρου τρόπου ἀντιμετωπίσεως τῆς ἐχθρικῆς διαθέσεως τῶν δύο ἀδελφῶν καὶ ἀποφασίζεται ὅπως προσαχθῆ εἰς τὸν νικητὴν στρατηγὸν ὁ ρασοφορῶν υἱὸς Βασιλίσκος, ἐκπεπωκῶς τῆς ἐξουσίας, ὥστε νὰ προκαταληφθῆ ὁ Ἀρμάκιος καὶ ὀργισθῆ κατὰ τῶν βασιλευόντων.

Ἐν τῇ Ζ' Σκηνῇ (Στίχ. 26) ὁ στρατηγός, συγκεκριμένος ἐπὶ τῇ ἐπανόδῳ, ἀπευθύνει στοργικὸν χαιρετισμὸν πρὸς τὴν πατρικὴν γῆν, ἐνῶ ὁ Οὐρβίκιος ἐνθουσιωδῶς ὑποδέχεται τὸν Ἀρμάκιον, πληροφορεῖ δὲ τοῦτον περὶ τῆς ἐν τῇ χώρᾳ κρατούσης καταστάσεως.

Ἐν τῇ Η' Σκηνῇ (Στίχ. 88) ὁ Ἀρμάκιος ἔκκλητος πρὸ τῆς θέας τοῦ ἐμφανιζομένου ἤδη υἱοῦ του Βασιλίσκου, ὅστις διεκτραγωδεῖ εἰς αὐτὸν τὰ συμβάντα, ὀρκίζεται ἐκδίκησιν καὶ καλεῖ τὸν στρατὸν εἰς ἐπίθεσιν κατὰ τῶν ἀνακτόρων, ὑποσχόμενος ἅμα τὸ σκῆπτρον εἰς τὸν παρευρισκόμενον Ἀναστάσιον. Ὁ Οὐρβίκιος συμβουλεύει σύνεσιν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἐπιδιωκομένων, πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν ὁποίων ἀνάγκη, ὅπως δέκα ἔμπιστοι φύλακες, κατὰ τὴν ὥραν τοῦ ἑορτασμοῦ τῶν ἐπινικίων ἐπιτεθοῦν πρὸς σύλληψιν καὶ φόνον τοῦ βασιλέως, ὥστε ὁ υἱὸς Βασιλίσκος ν' ἀνέλθῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου. Ὁ Ἀρμάκιος ἀποδέχεται τὸ σχέδιον τοῦ Οὐρβίκιου καὶ ἀπέρχεται μετὰ τοῦ υἱοῦ πεποισθῶς εἰς τὴν θείαν ἐπέμβασιν.

ΠΡΑΞΙΣ ΤΡΙΤΗ

Ἡ τρίτη πράξις διηρημένη εἰς ἕξ σκηνὰς συνολικοῦ ἀριθμοῦ 384 στίχων ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἐνάτην σκηνὴν (Στίχ. 55) τῆς Β' πράξεως τοῦ λατινικοῦ δράματος καὶ τὰς πέντε σκηνὰς τῆς Γ' πράξεως τοῦ αὐτοῦ ἔργου, συγκειμένης ἐκ 403 στίχων.

Ἐν τῇ Α' Σκηνῇ (Στίχ. 14), ἀντιστοιχούση πρὸς τὴν ἐνάτην τῆς Β' πράξεως τοῦ ξένου προτύπου, ὁ Ἀναστάσιος ἀπευθύνεται διὰ λόγων κολακευτικῶν πρὸς τοὺς στρατηγούς καὶ διανέμει χρηματικὰ ποσά, ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὴν εὐνοίαν τούτων, ὑποσχομένων ἤδη ἀρωγὴν πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἐπιχειρουμένου σχεδίου.

Ἡ διαφορὰ τῶν στίχων τῆς αὐτῆς σκηνῆς μεταξὺ τῶν δύο ἔργων ὀφείλεται εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ἐκτενοῦς λόγου ἐκ μέρους τοῦ Centurio-pis ἐν τῷ λατινικῷ προτύπῳ, ὅστις παραλείπεται ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τραγωδίᾳ.

Ἐν τῇ Β' Σκηνῇ (Στίχ. 22), ὡς καὶ ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Simonis, ὁ Ζήνων μονολογῶν ἐκφράζει τὴν αὐτοπεποίθησίν του, ἣτις στηρίζεται μὲν ἐπὶ τῆς δυνάμεως τῆς ἐξουσίας, ἔτι δὲ μᾶλλον ἐνισχύεται διὰ τῆς συμπαραστάσεως τοῦ ἀδελφοῦ πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ἐχθρῶν του. Τοῦτο ὅμως δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ μόνον διὰ καταλλήλου χειρισμοῦ τῶν πραγμάτων, καὶ μεγάλης συνέσεως, ἐπὶ τῇ ὁποίᾳ καὶ διακρίνεται ὁ βασιλεὺς, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ ἐμφανιζόμενος ἐπὶ σκηνῆς Οὐρβίκιος.

Ἐν τῇ Γ' Σκηνῇ (Στίχ. 182) ἀγγέλλεται ἐπισήμως ὑπὸ τοῦ Σεβαστιανοῦ ἡ ἄφιξις τοῦ Ἀρμακίου, ὅστις ζητεῖ νὰ γίνῃ δεκτὸς ὑπὸ τοῦ Ζήνωνος. Ὁ βασιλεὺς ὑποδέχεται τοῦτον, — μετὰ συνεννόησιν πρὸς τὸν Λογγῖνον περὶ τῆς παρασκευαζομένης ἐνέδρας, — διὰ λόγων ἐπαινετικῶν, εἰς οὓς ὁ στρατηγὸς ἀπαντᾷ διὰ κολακευτικῶν ἐπίσης ἐκφράσεων. Τότε ἐμφανίζονται οἱ δέκα πιστοὶ ἄνδρες τοῦ Ἀρμακίου, ἐνῶ ὁ

Λογγίνος καλεῖ τὴν φρουρὰν εἰς βοήθειαν. Μετὰ σχετικὸν ἀγῶνα— ὅστις ἐν μὲν τῷ ξένῳ προτύπῳ ἐκτενῶς καὶ διὰ στιχομυθίας μεταξὺ τῶν ἀγωνιζομένων στρατιωτῶν ἀναπτύσσεται, ἐνῶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τραγωδίᾳ ἀπλῶς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ δράματος ἀναφέρεται—ὁ Ἀρμάκιος συλλαμβάνεται.

Ἄς σημειωθῇ ἀκόμη ὅτι ὁ Κρῆς ποιητὴς παρέλιπε τὴν βωβὴν σκηνὴν τῆς ἐνοπλίου ὀρχήσεως τῶν αὐλικῶν καὶ τῆς μεγαλοπρεποῦς ἐμφανίσεως τοῦ Ἄρεως, συντέμνων κατὰ πολλοὺς στίχους τὴν ἔκτασιν τῆς σκηνῆς.

Ὁ στρατηγὸς διαμαρτίζεται διὰ τὴν σύλληψιν ἐπικαλούμενος τὴν ἀθωότητά του, ἐνῶ ὁ κατηγορῶν τὸν Ἀρμάκιον ἐπὶ προθέσει ἀνατροπῆς τῆς βασιλείας Λογγίνος προσκαλεῖ ὡς μάρτυρα τὸν Οὐρβίκιον. Οὗτος ἐπιβεβαιοῖ, ὅτι σκοπὸς τοῦ συλληφθέντος ἦτο νὰ ἐκδικηθῇ τὸν βασιλέα διὰ τὴν πρὸς τὸν υἱὸν Βασιλίσκον ὕβριν. Ματαίως ὁ Ἀρμάκιος προσπαθεῖ ν' ἀποδείξῃ διὰ συγκεκριμένων στοιχείων τὴν πρὸς τὸν βασιλέα ἀφοσίωσίν του. Ὁ Λογγίνος διατάσσει τὸν ἀποκεφαλισμὸν τοῦ στρατηγοῦ, εὐτυχῆς πλέον διότι ὁ μόνος ἀπομείνας ἐχθρὸς Πελάγιος, θὰ λάβῃ ὁμοίαν ποινὴν διὰ τῆς κατηγορίας, ὅτι ἠσπάσθη τὴν εἰδωλολατρίαν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ζήνων προτρέπει τοὺς Σεβαστιανὸν καὶ Οὐρβίκιον νὰ διανεῖμουν χρηματικὰ ποσὰ εἰς τὸν στρατὸν πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς πειθαρχίας, καίτοι δὲ διστάζων ν' ἀποδεχθῇ τὸ εὐστοχὸν τῆς συκοφαντικῆς καταγγελίας τοῦ ἀδελφοῦ κατὰ τοῦ Πελαγίου, ὑπόσχεται νὰ διατάξῃ τὴν εἰς θάνατον καταδίκην τοῦ τελευταίου.

Ἐν τῇ Δ' Σκηνῇ (Στίχ. 34) ὁ Οὐρβίκιος ἀγγέλλει τὴν ἀπόφασιν τοῦ βασιλέως πρὸς τὸν Ἀναστάσιον, ὅστις συμβουλεύει ἐκεῖνον περὶ τοῦ καταλληλοτέρου τρόπου ἀνακοινώσεως τῶν διαδραματισθέντων πρὸς δημιουργίαν ἐπαναστατικοῦ πνεύματος εἰς τὸν στρατὸν, καθ' ὅσον θεωρεῖται σκόπιμον νὰ πιστευθῇ ὑπ' αὐτοῦ, ὅτι τὰ χρήματα ἀποστέλλει ὁ Ἀναστάσιος ὡς φιλοδώρημα.

Ἐν τῇ Ε' Σκηνῇ (Στίχ. 22) ὁ Ἀναστάσιος, μονολογῶν ἐπὶ τοῦ εὐμεταβλήτου τῆς Τύχης, ἰσχυρίζεται, ὅτι ἐνίστε οἱ ἄνθρωποι δημιουργοὺν μόνοι τὴν τύχην των, ὡς αὐτός, ὅστις λογίζεται ἤδη εὐδαίμων καὶ κραταιός, ἐφ' ὅσον πρόκειται ν' ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τοῦ βασιλείου.

Ἐν τῇ Στ' Σκηνῇ (Στίχ. 110) ὁ Οὐρβίκιος συμφώνως πρὸς τὴν ἀνέλιξιν τοῦ καταστρωθέντος σχεδίου ἀνακοινοῖ πρὸς τοὺς στρατηγοὺς τὴν οἰκτρὴν δολοφονίαν τοῦ Ἀρμακίου, πρὸς ἕξασιν τοῦ φρονήματος τῶν στρατιωτῶν κατὰ τῶν βασιλευόντων· συνιστᾷ φρόνησιν πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν ἐπιχειρουμένων, καθ' ὅσον ἄμεσος ἐπίθεσις θὰ ἀπέβαινε

ὑπὲρ τῶν κρατούντων, οἵτινες προστατεύονται δι' ἰσχυρᾶς φρουρᾶς· προτείνει δὲ ὡς λύτρωσιν ἀπὸ τῶν δεινῶν τὴν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ ἀνακήρυξιν τοῦ Ἀναστασίου, ἐπ' ἀρετῇ διακρινομένου, ὡς βασιλέως. Ἡ πρότασις γίνεται ἐνθουσιωδῶς δεκτὴ, πάντες ἐλευφημοῦν τὸν διανείμενα μεγάλα χρηματικὰ ποσὰ Ἀναστάσιον, ἐνῶ ὁ Οὐθβίκιος ἀπέρχεται, ἵνα ἀναγγείλῃ τὰ γεγονότα εἰς τὸν μέλλοντα νὰ ἄρξῃ τοῦ βασιλείου.

ΠΡΑΞΙΣ ΤΕΤΑΡΤΗ

Ἡ τετάρτη πράξις διηρημένη εἰς ὀκτὼ σκηνὰς συνολικοῦ ἀριθμοῦ 397 στίχων, ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὰς σκηνὰς Β' - Γ' τῆς αὐτῆς πράξεως τοῦ λατινικοῦ προτύπου, συνολικοῦ ἀριθμοῦ 188 στίχων καὶ πρὸς τὰς σκηνὰς Α', Γ' - Δ' τῆς Ε' πράξεως τοῦ ξένου ἔργου, στίχων συνολικῶς 190. Παρελείφθησαν ὁμως ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τραγωδίᾳ ἡ Α' σκηνὴ τῆς Δ' πράξεως τοῦ κειμένου τοῦ Simonis (Στίχ. 56), καθ' ἣν ὁ Πελάγιος μέλλων ν' ἀπέλθῃ εἰς τὰ ἀνάκτορα παρέχει ἠθικὰς συμβουλὰς περὶ τοῦ βίου εἰς τὸν υἱὸν του Ἐρασμον, καὶ ἡ Β' σκηνὴ τῆς Ε' πράξεως τοῦ λατινικοῦ δράματος (Στίχ. 21), καθ' ἣν ὁ αὐτὸς Πελάγιος οἰκτεῖρων ἑαυτὸν ἐπὶ τῇ γενομένη μεταβολῇ, ἐπικαλεῖται τὸν Χριστὸν εἰς ἐπιβεβαίωσιν τῆς πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ πατρίδα ἀφοσιώσεως.

Ἐν τῇ Α' Σκηνῇ (Στίχ. 50), ἀντιστοιχούση πρὸς τὴν Β' τοῦ λατινικοῦ κειμένου, ὁ Ἀναστάσιος ἀγγέλλει εἰς τὸν Πελάγιον τὰ διατρέξαντα, παρακαλῶν ὅπως, διὰ τῆς διακρινοῦσης τοῦτον φρονήσεως, παράσχῃ τὴν βοήθειάν του πρὸς ἀποτροπὴν ἀνεπανορθώτου κακοῦ ἐν τῇ χώρᾳ, ἐνθα πλέον οὔτε δίκαιον ὑφίσταται, οὔτε ἀρετὴ ὑπάρχει. Περιγράφει ἐν συνεχείᾳ τὴν καθάρσιν ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος τοῦ παιδὸς Βασιλίσκου καὶ τοὺς φόνους τοῦ Ἀρμακίου καὶ Γαιζέου, ἐπιτυχῶν διὰ τούτων νὰ πείσῃ τὸν Πελάγιον, ὅπως ἐπιχειρήσῃ μεταλλαγὴν τῆς στάσεως τοῦ βασιλέως.

Ἐν τῇ Β' Σκηνῇ (Στίχ. 24) ὁ Πελάγιος αἰσθανόμενος ἀδικαιολόγητον φόβον προσπαθεῖ μονολογῶν νὰ ἀπαλλαγῇ τούτου, παραδεχόμενος ὅτι οὐδένα κίνδυνον διατρέχει ὁ ἐκτελῶν τὰς θείας ἐντολάς. Μεταλλαγείσης δ' αἴφνης τῆς σκηνῆς δίκην οὐρανοῦ, ὁ Πελάγιος ἱκετεύει τὸν θεὸν ὅπως βοηθήσῃ πρὸς ἡμέρωσιν τοῦ ἐξηγησιωμένου ἤδη βασιλέως.

Ἐν τῇ Γ' Σκηνῇ (Στίχ. 28) ἄγγελοι Κυρίου, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς προσευχῆς τοῦ Πελαγίου ἐμφανισθέντες, προλέγουσιν τὸ μοιραῖον τέλος του, ἐνθαρρύνοντες ἅμα τὸν πατριάρχην εἰς ἐπιτέλεσιν τοῦ ἀναληφθέντος ἔργου. Ὁ Πελάγιος μένει ἐν ἐκστάσει ἐπὶ σκηνῆς.

Ἐν τῇ Δ' Σκηνῇ (Στίχ. 58) ὁ Λογγίνος, ἀπομακρύνας τὸν ἔκθαμβον διὰ τὴν θρησκευτικὴν πίστιν τοῦ Πελαγίου Ἀναστάσιον, εὐρίσκει κατάλληλον εὐκαιρίαν πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ δολίου σχεδίου του. Εἰς ἐκτενῆ μονόλογον ἐκφράζει τὰ συναισθήματά του, ἀντιληφθεὶς δ' ὅτι ὁ Πελάγιος, ὃν ἐθεώρησε πρὸς στιγμὴν ἀποθανόντα, ζῆ, ἐπισπεύδει τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ληφθείσης ἀποφάσεώς του καὶ τοποθετεῖ πρὸ αὐτοῦ εἶδωλον τοῦ Διὸς μετὰ πλαστῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἀρμακίου, ὥστε ἡ ἐνοχοποίησις τοῦ πατριάρχου νὰ εἶναι ἀναμφισβήτητος.

Ἐν τῇ Ε' Σκηνῇ (Στίχ. 55) ὁ Λογγίνος καλεῖ τοὺς πατρικίους, ἵνα βεβαιωθοῦν ἰδίους ὄμμασι περὶ τῆς ἀθείας τοῦ Πελαγίου, ὅστις ἐν ἐκστάσει διατελῶν ἐξακολουθεῖ νὰ προσεύχεται πρὸ τοῦ εἰδώλου ὑπὲρ τῆς διασώσεως τῆς χώρας, προκαλῶν οὕτω τὴν κατάπληξιν τοῦ Ἀναστασίου. Συνελθὼν ὁμως τέλος ὁ πατριάρχης καὶ ἀντιληφθεὶς τὴν δολοπλοκίαν διαμαρτύρεται διακηρύσσων τὴν πρὸς τὸν Χριστὸν πίστιν του. Ὁ Λογγίνος, διατυπώσας σαφῆ ἐπὶ εἰδωλολατρεία κατ' αὐτοῦ καταγγελίαν, σπεύδει πρὸς εὔρεσιν μαρτύρων κατηγορίας, ἐνῶ ὑπὸ τοῦ Οὐρβικίου ἀνακοινοῦται, ὅτι δωροδοκηθεὶς ἤδη ὁ στρατὸς εὐρίσκει παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ βασιλέως.

Ἐν τῇ Στ' Σκηνῇ (Στίχ. 138), ἀντιστοιχούση πρὸς τὴν Α' τῆς Ε' πράξεως τοῦ ξένου προτύπου, ὁ Ζήνων παραδίδων τὴν προεδρίαν τοῦ δικαστηρίου εἰς τὸν Σεβαστιανὸν προσκαλεῖ τοὺς ἄρχοντας νὰ κρίνουν ἄνδρα ἐπιβουλευθέντα τὴν βασιλείαν. Οὗτος δὲ προσάγων τὸν Πελάγιον, συνιστᾷ ὅπως ἡ κρίσις στηριχθῆ ἐπὶ τῶν γεγονότων καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῆς ὑποκριτικῶς μειλιχίου μορφῆς τοῦ κατηγορουμένου. Ματαίως ὁ πατριάρχης διαμαρτύρεται· τρεῖς ἔφηβοι καταθέτουν, ὅτι πράγματι ὁ Πελάγιος ἐλάτρευσε τὰ εἶδωλα. Καὶ τὴν μαρτυρίαν ταύτην προσεπιβεβαιοῦν οἱ Πρόκλος, Φιλάρετος καὶ Οὐρβίκιος, ἐνῶ ὁ Λογγίνος ἀναγινώσκει τὴν πλαστὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἀρμακίου. Παρὰ τὴν συγκινητικὴν δὲ ἀπολογία τοῦ Πελαγίου, οὗτος καταδικάζεται εἰς θάνατον.

Ὁ Κρῆς ποιητῆς παραλείπει ἐνταῦθα τὴν διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ εἰδώλου ἐπιγραφῆς ἀπόδειξιν τῆς ἀθωότητος τοῦ πατριάρχου καὶ τὴν ἀκολουθήσαν εἰς ταύτην λογομαχίαν μεταξὺ Λογγίνου καὶ τοῦ ἀναγνώσαντος καὶ τὴν πλαστὴν ἐπιστολὴν Πρόκλου, ὅστις καὶ ἀποσύρεται ἀντιληφθεὶς τὸν ἐξυφανθέντα δόλον.

Ὁ Πελάγιος ἐν συνεχείᾳ οἰκτεῖρων τὴν ἐπικρατοῦσαν ἀθλιότητα προλέγει τὸ τέλος τῶν δύο ἀδελφῶν. Ἐν τῷ μεταξὺ παρουσιάζεται ἐπὶ σκηνῆς ὁ υἱὸς Ἐρασμος ὀδυρόμενος καὶ ἱκετεύων εἰς εὐσπλαγχνίαν τὸν βασιλέα. Ὁ Ζήνων ὁμως ἀντὶ ἄλλης ἀπαντήσεως ὑπόσχεται ν' ἀναλάβῃ τὴν ἀνατροφὴν τοῦ Ἐράσμου εἰς τὰ ἀνάκτορα, γεγονὸς ὅπερ θλί-

βει τὸν Πελάγιον, συνιστῶντα εἰς τὸν υἱὸν ν' ἀποφεύγη διὰ παντὸς τρόπου τὴν πρὸς τοὺς αὐλικοὺς ἀναστροφὴν.

Ἐν τῇ Ζ' Σκηνῇ (Στίχ. 28), ἀντιστοιχούση πρὸς τὴν Γ' τῆς Ε' πράξεως τοῦ λατινικοῦ προτύπου, ὁ Σεβαστιανὸς συνιστᾷ ἰδιαιτέρως προσοχὴν εἰς τοὺς μεταφέροντας τὸν Πελάγιον στρατιώτας πρὸς ἀποφυγὴν ἐνδεχομένης ἀποδράσεως ἢ ὑπὸ τρίτων ἀπολυτρόσεως, συμβουλεύει δὲ τὸν πατριάρχην νὰ ὁμολογήσῃ, κατὰ τὴν ὑστάτην στιγμήν τοῦ βίου, τὴν ἐνοχὴν του. Ἀτάραχος ὅμως καὶ γαλήνιος ὁ Πελάγιος προσέρχεται εἰς τὸ «ὀλέθριον θέατρον», ἔνθα πρόκειται ν' ἀποδώσῃ τὴν ψυχὴν εἰς τὸν δημιουργόν της.

Ἐν τῇ Η' Σκηνῇ (Στίχ. 16), ἀντιστοιχούση πρὸς τὴν Δ' τῆς Ε' πράξεως τοῦ ξένου κειμένου, ὁ Φιλάρετος ἡγούμενος ομάδος πολιτῶν, ἐκπροσωποῦντων τὸν λαόν, σπεύδει πρὸς διάσωσιν τοῦ Πελαγίου, ὅστις ὅμως ἐν τῷ μεταξὺ ἀποκεφαλίζεται. Ἀκολουθεῖ φονικὴ συμπλοκή, καθ' ἣν ἠττῶνται οἱ πολῖται φονευομένου καὶ αὐτοῦ τοῦ Φιλαρέτου, ὅστις ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τραγωδίᾳ ἀντικαθιστᾷ τὸν ἐν τῷ λατινικῷ ἔργῳ ἐμφανιζόμενον Πρόκλον.

Εἶναι δ' ἄτεχνος βεβαίως ἡ τοιαύτη ἐναλλαγὴ τῶν προσώπων ὑπὸ τοῦ Κρητὸς ποιητοῦ, καθ' ὅσον δικαιολογεῖται μὲν ὁ ἀναγνωρίσας δόλον ἐν τῇ καταγγελίᾳ τοῦ Πελαγίου Πρόκλος νὰ ἡγηθῇ τῶν πολιτῶν πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ ἐγκλήματος, οὐχὶ δὲ καὶ ὁ παρουσιασθεὶς ὡς μάρτυς κατηγορίας Φιλάρετος, ψευδῶς ἐπιβεβαιώσας τὴν ὑπὸ τοῦ Λογγίνου ἐπὶ ἀθείᾳ συκοφαντικὴν κατὰ τοῦ Πελαγίου καταγγελίαν.

ΠΡΑΞΙΣ ΠΕΜΠΤΗ

Ἡ πέμπτη πράξις διηρημένη εἰς ὀκτὼ σκηνὰς συνολικοῦ ἀριθμοῦ 384 στίχων ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὰς σκηνὰς Ε' - ΙΑ' τοῦ λατινικοῦ προτύπου, συγκειμένας ἐκ στίχων συνολικῶς 291. Ἡ Ε' ὅμως σκηνὴ τῆς ἐν λόγῳ πράξεως τοῦ Ἑλληνικοῦ δράματος (Στίχ. 14) ἀποτελεῖ προσθήκην τοῦ Κρητὸς ποιητοῦ, μὴ παρατηρουμένης ἀντιστοιχίας τινος πρὸς τὸ ξένον κείμενον.

Ἐν τῇ Α' Σκηνῇ (Στίχ. 40), ἀντιστοιχούση πρὸς τὴν Ε' τῆς αὐτῆς πράξεως τοῦ ἔργου τοῦ Simonis, ὁ Σεβαστιανὸς ἐπιδεικνύει τὰς κεφαλὰς τῶν φονευθέντων ἐχθρῶν τοῦ βασιλέως, ἐκφράζοντος τὴν ἐπὶ τούτῳ ἱκανοποίησιν, ἐπαιρομένου διὰ τὴν παντοδυναμίαν του καὶ πρὸς ἔορτασμόν τῶν ἐπινικίων προσκαλοῦντος τοὺς αὐλικοὺς εἰς συμπόσιον, ἐνῶ ὁ Λογγῖνος εἰρωνεύεται τὴν τύχην τοῦ Πελαγίου.

Ἐν τῇ Β' Σκηνῇ (Στίχ. 16) ὁ Ἀναστάσιος συμβουλεύει τὸν Οὐρβίκιον ὅπως τηρήσῃ ἐν ἐπιφυλακῇ παρὰ τὰ τεῖχη τὸν στρατόν,

καθ' ὃν χρόνον οὗτος θὰ προσπαθῆ νὰ μεθύσῃ τὸν βασιλέα.

Ἐν τῇ Γ' Σκηνῇ (Στίχ. 22) ὁ Οὐρβίκιος οἰκτείρει τὴν τύχην τῆς βασιλείας ἀπὸ ἀλλαγῆς εἰς ἀλλαγὴν συνεχῶς μεταπιπτούσης, ἅμα δὲ καὶ συνιστᾷ εἰς τὸν στρατόν, ὅπως εὐρίσκειται ἕτοιμος εἰς πᾶσαν πρόσκλησιν τοῦ Ἀναστασίου.

Ἐν ἀρχῇ τῆς Δ' Σκηνῆς (Στίχ. 80) οἱ δύο ἀδελφοὶ εὐωχούμενοι πανηγυρίζουν διὰ τὴν ὑποτιθεμένην νίκην.

Ἐνταῦθα, ἐν τῷ λατινικῷ προτύπῳ, παρεντίθεται ἡ παραλειπομένη ὑπὸ τοῦ Κρητὸς ποιητοῦ βωβὴ σκηνὴ τῆς ἐφ' ἀμάξης παρελάσεως τοῦ Βάκχου, ἐνῶ ὁ Ἑραστός ὀδύρεται ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τοῦ πατρὸς ἐξοργίζων οὕτω τὸν βασιλέα, ὅστις καλεῖ πρὸς διασκέδασιν χορὸν παίδων.

Εἰς ἀμφοτέρωτα τὰ ἔργα τὴν εὐθυμίαν διακόπτει ὁ θρῆνος τοῦ Βασιλίσκου οἰκτείροντος ἑαυτὸν διὰ τὸν τραγικὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του, ἡ σκιά τοῦ ὁποῖου ἐμφανιζομένη ἀπειλεῖ δι' ἀμέσου κινδύνου τὸν ἐν μέθῃ διατελοῦντα Ζήνωνα. Ὁ Λογγῖνος προσπαθεῖ νὰ πείσῃ τὸν βασιλέα, ὅτι πρόκειται περὶ παραισθήσεως, ἣν μάλιστα ὁ Σεβαστιανὸς ἀποδίδει εἰς τὴν μέθην. Παραλλήλως δ' ὁ Ἀναστάσιος δρατιόμενος τῆς εὐκαιρίας καλεῖ εἰς τὰ ἀνάκτορα τὸν στρατόν. Ἡ ἀγγελία τῆς ἀφίξεως τούτου ἀναγκάζει τὸν Λογγῖνον νὰ σπεύσῃ εἰς φυγὴν, ἐνῶ ὁ Ζήνων λόγῳ τῆς μέθης κατάκειται ἐν τῷ μέσῳ τῆς σκηνῆς.

Ἡ διαφορὰ τῶν στίχων τῆς ἐν λόγῳ σκηνῆς μεταξὺ τῶν δύο ἔργων ὀφείλεται εἰς εὐρύτεραν ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος ὑπὸ τοῦ Κρητὸς ποιητοῦ, ἐκφραζομένου διὰ διστίχων, μάλιστα γνωμικοῦ χαρακτῆρος.

Ἐν τῇ Ε' Σκηνῇ (Στίχ. 14), ἥτις, ὡς ἐλέχθη, ἀποτελεῖ προσθήκην τοῦ Κρητὸς ποιητοῦ εἰς τὸ δράμα, ἄγγελοι ἐξ οὐρανοῦ ὑπομιμνήσκουν εἰς τὸν βασιλέα τὰ ὑπ' αὐτοῦ διαπραχθέντα ἐγκλήματα, προλέγοντες ἅμα καὶ τὸ μοιραῖον τέλος του.

Ἐν τῇ Ϛ' Σκηνῇ (Στίχ. 38) ὁ Ἀναστάσιος δίδει ἐντολὴν εἰς τὸν Φίλαργον, ἀντικαθιστῶντα τὸν ἐν τῷ ξένῳ προτύπῳ Πρόκλον, ὅπως συλλάβῃ ζῶντα τὸν ἀποδράσαντα Λογγῖνον, ἐνῶ ὁ Οὐρβίκιος ἐξαίρων τὴν ἀρετὰς τοῦ Ἀναστασίου προσφέρει τὸ στέμμα εἰς τοῦτον. Ὁ νεωστὶ ἀνακηρυχθεὶς βασιλεύς, εὐτυχῆς ἤδη ἐπὶ τῇ εὐνοίᾳ τῆς τύχης, διατάσσει νὰ τεθῆ ἐντὸς μνήματος ὁ Ζήνων, πρὸς ὃν ἀπευθύνει καὶ εἰρωνικοὺς λόγους, ὑποσχόμενος ν' ἀποστείλῃ συντόμως εἰς τὸ μνημα καὶ τὸν Λογγῖνον.

Ἐν τῇ Ζ' Σκηνῇ (Στίχ. 88) παρουσιάζεται ὁ Λογγῖνος θρηνηλογῶν εἰς ἐκτενῆ μονόλογον ἐπὶ τῇ ἀθλιότητι τῆς καταστάσεώς του, καὶ ἠττημένος ἀναγνωρίζει, ὅτι ὑπὸ πάντων ἐγκαταλειφθεὶς, ἀπέβη ἔρμαιον τῆς τύχης του. Αἴφνης μεταλλαγείσης τῆς σκηνῆς, ἐμφανίζονται

μόλις ἐκ τοῦ Ἄδου ἐξελθοῦσαι σκιαὶ — τοῦ Πελαγίου, τοῦ Εὐφημιανοῦ, τοῦ Ἄρμακίου καὶ τέλος τοῦ Βασιλίσκου—ἐκφράζουσαι τὸ μῖσός των πρὸς τὸν σκληρὸν ἡγεμόνα καὶ τὴν ἱκανοποίησίν των ἐπὶ τῷ ἀναμένοντι τοῦτον ὀλέθρῳ καὶ προκαλοῦσαι εἰς τὸν νοῦν τοῦ Λογγίνου ἔτι περισσοτέραν σύγχυσιν καὶ ταραχήν, δι' ἣν καὶ συλλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ Φιλάργου καὶ ἐπὶ σκηνῆς θανατοῦται.

Ἐν τῇ Η' Σκηνηῇ (Στίχ. 86) τέλος ὁ Ζήνων ἐντὸς μνήματος κατακείμενος, μόλις συνελθὼν ἐκ τῆς μέθης καὶ ἀντιληφθεὶς ὅτι δέσμιος κρατεῖται, καλεῖ εἰς βοήθειαν τοὺς ἡγεμόνας Πρόκλον, Ἀναστάσιον καὶ Οὐρβίκιον, ζητεῖ δὲ καὶ τὴν ἀρωγὴν τοῦ Λογγίνου. Ἡ σκιά τοῦ τελευταίου τούτου ἐμφανιζομένη διεκτραγωδεῖ τὰ συμβάντα εἰς τὸν Ζήωνα, ὅστις οἰκτεῖρει ἑαυτὸν διὰ τὴν τύχην του. Ἀπελπισ πλέον ὁ βασιλεὺς παρακαλεῖ τὰς Εὐμενίδας, ὅπως λυτρώσουν αὐτὸν ἐκ τῶν δεινῶν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ζήωνος παρουσιάζεται ἡ σκιά τοῦ Πελαγίου, ἥτις καὶ ἐκφράζει τὴν ἱκανοποίησίν της ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῶν δύο ἀδελφῶν. Τὴν σκηνηὴν κλείει πομπὴ στρατηγῶν διερχομένη πρὸς ταφὴν τοῦ Λογγίνου, ἥτις καὶ στοχαστικῶς ἐκφράζεται περὶ τῆς ἀνθρωπίνης μοίρας, πρὸς δένδρον προσομοιαζούσης, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁποίου πρὸς καιρὸν ἀνέρχονται οἱ βασιλεῖς, ἵνα καταπέσουν ὁμῶς ἀποτόμως ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ συντριβοῦν.

Π Ι Ν Α Ξ

ΤΗΣ ΚΑΤΑ ΠΡΑΞΕΙΣ ΚΑΙ ΣΚΗΝΑΣ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΑΣ ΤΩΝ ΔΥΟ ΕΡΓΩΝ

ΖΗΝΩΝ		ΖΕΝΟ	
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	Στίχ. 202		
ΠΡΑΞΙΣ Α'	» 384	ΠΡΑΞΙΣ Α'	Στίχ. 440
Σκηνη Α' Στίχ.	50	Σκηνη Α' Στίχ.	45
» Β' »	132	» Β' »	132
» Γ' »	44	» Γ' »	36
» Δ' »	24	» Δ' »	45
» Ε' »	134	» Ε' »	116
		» Ϛ' »	66
ΠΡΑΞΙΣ Β'	» 444	ΠΡΑΞΙΣ Β'	Στίχ. 499
Σκηνη Α' Στίχ.	78	Σκηνη Α' Στίχ.	28
» Β' »	50	» Β' »	73
» Γ' »	106	» Γ' »	90
» Δ' »	34	» Δ' »	68
» Ε' »	28	» Ε' »	33
» Ϛ' »	34	» Ϛ' »	35

Σκηνή Ζ' Στίχ.	26	Σκηνή Ζ' Στίχ.	24
» Η' »	88	» Η' »	94
ΠΡΑΞΙΣ Γ'	Στίχ. 384		
Σκηνή Α' Στίχ.	14	Σκηνή Θ' »	54
» Β' »	22	ΠΡΑΞΙΣ Γ'	Στίχ. 403
» Γ' »	182	Σκηνή Α' Στίχ.	21
» Δ' »	34	» Β' »	242
» Ε' »	22	» Γ' »	28
» Ϛ' »	110	» Δ' »	26
		» Ε' »	86
ΠΡΑΞΙΣ Δ'	Στίχ. 397	ΠΡΑΞΙΣ Δ'	Στίχ. 244
Σκηνή Α' Στίχ.	50	Σκηνή Α' Στίχ.	56
» Β' »	24	» Β' »	33
» Γ' »	28	» Γ' »	23
» Δ' »	58	» Δ' »	20
» Ε' »	55	» Ε' »	63
		» Ϛ' »	49
Σκηνή Ϛ' »	138	ΠΡΑΞΙΣ Ε'	» 502
» Ζ' »	28	Σκηνή Α' Στίχ.	130
» Η' »	16	» Β' »	21
		» Γ' »	36
ΠΡΑΞΙΣ Ε'	Στίχ. 384	» Δ' »	24
Σκηνή Α' Στίχ.	40	Σκηνή Ε' Στίχ.	28
» Β' »	16	» Ϛ' »	7
» Γ' »	22	» Ζ' »	9
» Δ' »	80	» Η' »	49
» Ε' »	14		
» Ϛ' »	38	» Θ' »	45
» Ζ' »	88	» Ι' »	84
» Η' »	86	» ΙΑ' »	69

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΙΑΣΚΕΥΗ ΥΠΟ ΕΠΟΨΙΝ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗΝ

Ἡ συγκριτικὴ ἐργασία ἐπὶ τοῦ κειμένου τοῦ «Ζήνωνος» πρὸς τὸ λατινικὸν πρότυπον πείθει, ὅτι ὁ Κρήσις ποιητὴς εἰργάσθη, κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς τραγωδίας του, ἐπόμενος εἰς τὸ ὁμώνυμον δράμα τοῦ Simonis, τόσον κατὰ τὸ γενικὸν τῆς ὑποθέσεως διάγραμμα, ὅσον καὶ

κατὰ τὰς λεπτομερείας, τὴν ἀπεικόνισιν τῶν χαρακτήρων τῶν ἡρώων, τὴν φραστικὴν ὁμοιότητα τῶν στίχων κλπ.

Ἐνωτέρω διεπιστώθη, ὅτι ὁ Ἕλληνας ποιητὴς ἠκολούθησε κατὰ γενικὸν κανόνα τὸν Ἄγγλον συγγραφέα πιστῶς εἰς τε τὴν ἔκθεσιν τῶν γεγονότων καὶ τὴν ἔκφρασιν τῶν συναισθηματικῶν καταστάσεων, αἵτινες ἀποδίδονται εἰς τὰ πρόσωπα τῆς τραγωδίας, χωρὶς νὰ παρουσιάσῃ ἀξιόλογα στοιχεῖα πρωτοτυπίας κατὰ τὴν δραματικὴν πλοκὴν ἢ τὴν σκηρικὴν δρασίαν.

Τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶναι ἐξ ἄλλου κοινὸν καὶ εἰς ἄλλα ἔργα τῆς Κρητικῆς σχολῆς, ἔστω καὶ ἂν εἰς τινὰ ἐξ αὐτῶν («Ἐρωτόκριτος», «Θυσία τοῦ Ἀβραάμ», «Ἐρωφίλη»), οἱ συγγραφεῖς κατώρθωσαν ἕν τι μῆτρον νὰ πρωτοτυπήσουν χρησιμοποιοῦντες τὸ πλούσιον λαογραφικὸν ὕλικόν τῆς Νήσου, προσδίδοντες οὕτω ἔθνικόν χαρακτῆρα εἰς τὰ δημιουργήματά των καὶ μάλιστα μέχρι σημείου ὥστε νὰ θεωρηθῶν ταῦτα γνήσια προϊόντα τῆς Ἑλληνικῆς μούσης.

Ὁ ποιητὴς τοῦ «Ζήνωνος» δὲν ἔχει ἀσφαλῶς τὴν δύναμιν ἑνὸς Κορνάρου ἢ ἑνὸς Χορτάτζη· γνωρίζων ὅμως καὶ τὸ κοινὸν ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ἐπρόκειτο νὰ διδάξῃ τὸ δράμα του, ἠθέλησε νὰ προσαρμοσθῇ καὶ ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς πνευματικὰς ἀπαιτήσεις καὶ τὰς δεκτικὰς του ἰκανότητας, πρὸς τοῦτο δ' ἠναγκάσθη πολλάκις νὰ θυσιάσῃ λογιώτερα στοιχεῖα τοῦ ξένου προτύπου, νὰ παραλίπη μυθολογικὰ τοιαῦτα, μὴ εὐχερῶς ὑπὸ τῶν συγχρόνων του ἐννοούμενα καὶ νὰ ποικίλῃ τὴν σύνθεσίν του διὰ χαρακτηριστικῶν τύπων λαϊκῆς γλώσσης καὶ διανοήσεως.

I. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν τρόπον, καθ' ὃν ὁ Κρῆς ποιητὴς ἐχρησιμοποίησε τὴν πρόχειρον εἰς αὐτὸν ὕλην, ὀφείλομεν νὰ παρατηρήσωμεν πρῶτον, ὅτι ἐνίοτε μεταφέρει πιστῶς τὰ παράλληλα χωρία τοῦ ξένου κειμένου.

Ἴδου παραδείγματά τινα :

α) .....*Grande et excelsum petis
solitumque ducibus munus Augustis dari.* (I. 76 - 77)

*Μεγάλο χάρισμα ζητᾷς, χάρισμα ὁπὸν ζητοῦσι
οἱ βασιλεῖς νὰ ἔχουσι, νὰ κάνου ὅ, τι μπορούσι.* (A. 73 - 74)

β) *Sed cur latenti conditis ornatu jubar ?
Cur solus ? Unde sanguine immersus suo
Euphemianus ?* (I. 196 - 198)

*Μὰ γιάντα ἔτσι μοναχὸς καὶ ἔτοιμας λογιῆς ντυμένος;
Γιὰ ποιά ἀφορμὴ ὁ Ἐουφημιανὸς κείτεται ἀποθαμένος;*
(A. 203 - 204)

- γ) *Secura vulpes prodit, ubi dormit leo.* (II. 25)
 ὄντα; θωροῦ τ' ἄγριο θεροῖο λιοντάρει γὰ κοιμᾶται
 ἢ γυαλονπεῦ ἢ πολύξερον βγαίνει καὶ δὲ φοβᾶται (B. 79 - 80)
- δ) *Dictum est abunde. Tempus excludit moram* (III. 38)
 Καῖσαρ, φτάνει ὅ,τ' εἶπαμε, ἔδέ τὸν καιρὸ πῶς φεύγει (Γ. 51)
- ε) *Lugubre mugiat aere sub rauco tuba*
maestosque frangant tympana e corio sonos (III. 401 - 402)
 Παίξετε θλιβερώτατα, σάλπιγγες, τοὺς καημούς μας,
 κτυπήσατε, ὦ τύμπανα, τοὺς ἀναστεναγμούς μας (Γ. 383 - 4)
- ς) *Tandem volutam cerno fortunae rotam* (V. 315)
 Τὸν κύκλο βλέπω ἐγύρῃσε ἢ Τύχη ὡς ἐπεθύμου (E. 191)

Χαρακτηριστικὸς ἐπίσης εἶναι ὁ τρόπος τῆς ἀποδόσεως «κοσμητικῶν» ἐπιθέτων, ἢ ἀναλόγων ἐκφράσεων τοῦ λατινικοῦ προτύπου:

Trifauc canis (I. 167) — Τρίμουρε σκύλλε (A. 152)

Coedis patrator (I. 180) — Πίβουλε φονιά τῶν καλαθρόπω
 (A. 183)

Gemina Acherontis capita (II. 50) — Διαβόλου τὸ ζευγάρι
 (B. 99)

O machinator fraudis (IV. 211) — ὦ τοῦ δαιμόνου κεφαλή
 (Δ. 183)

II. Πρέπει πάντως νὰ σημειωθῆ, ὅτι παρὰ τὴν κατὰ κανόνα πιστὴν ἀπόδοσιν τῶν ἀντιστοιχῶν χωρίων τοῦ λατινικοῦ δράματος ὑπάρχουν καὶ περιπτώσεις, καθ' ἃς ὁ Κρηῖς ποιητὴς ἀναπτύσσει καὶ διαγράφει ἐλευθέρως πῶς τὰς ἰδέας καὶ συναισθήματα τῶν ἡρώων—μάλιστα εἰς τοὺς μονολόγους—ἔστω καὶ ἂν ὑπὸ ἔποψιν ὕφους ὡς πρὸς τὰ σημεῖα ταῦτα ὑπολείπεται ἐνίοτε τοῦ ξένου κειμένου.

Χαρακτηριστικὰ παραδείγματα εἶναι ὁ μονόλογος τοῦ Λογγίνου, καλύπτων τὴν Γ' σκηνὴν τῆς Α' πράξεως, ἣτις καὶ ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν διαφέρει τῆς ἀντιστοίχου τοῦ προτύπου, ὑπολειπομένη κατὰ εἴκοσι καὶ ἓνα στίχους, καὶ τὰ ἄσματα τῶν Ἀγγέλων ἐν τῇ Γ' σκηνῇ τῆς Δ' πράξεως, δι' ὧν μάλιστα ὁ Ποιητὴς εἰσέρχεται ἐντὸς ἀτμοσφαιρας καθαρῶς χριστιανικῆς θερησκευτικότητος:

Ἦ τὸν ἔμπυρο οὐρανὸ σὲ καρτεροῦσι
 οἱ μάρτυρες, ἀπειτὸι μαρτυροῦσιν,

για τὸ Χριστὸ τὸ αἷμα σου νὰ χύσῃς
τὸ χαῖρε οἱ Ἄγγελοι νὰ σοῦ ποῦσι. (Δ. 95 - 98)

Ἐνταῦθα πρέπει νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι ὁ Κρῆς ποιητὴς ἀντικαθίστα ἑνίστε «πραγματιστικωτέρας» σκηναῖς τοῦ βίου δι' εἰδυλλιακῶν :

Vin'te libido vastet et Veneris puer?
En Asmodaeus. Stupra et illicitos toros
luxumque et ignes et chomorraeum scelus
docebit iste . . . . (I. 80 - 83)

Ἄ θές τς ἀγάπης τές δροσές, τοῦ πόθου ἄ θές βοτάνι
τὸν Ἀσμοδαῖο δίνω σου, ὁποῖος μπορεῖ καὶ κάνει
νά ἔχῃς μεγάλες τές δροσές, ὄντας κρατῆς ἔς τὸ ἀγκάλες
τὴν Ἀφροδίτη καὶ μ' αὐτὴ νά ἔχῃς χαρὲς μεγάλες (Α. 77 - 80)

Ἐπίσης ἐκφράσεις δηλοῦσαι σκληρότητα εἰς τὸ λατινικὸν κείμενον ἀντικαθίστανται μὲ ἄλλας διακρινομένας διὰ τὸν συναισθηματικὸν αὐτῶν τόνον. Οὕτως ἐν τέλει τῆς Γ' σκηναῖς τῆς Α' πράξεως, μετὰ τὴν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μονομαχίας ἀναγνώρισιν τῶν ἀδελφῶν Ζήνωνος καὶ Λογγίνου, ἀκολουθοῦν λόγοι τρυφεροί, τοὺς ὁποίους εἰς μὲν τὸ λατινικὸν πρότυπον διακόπτει ἀποτόμως τὸ πρακτικὸν πνεῦμα τοῦ Ζήνωνος, θεωροῦντος ἱκανὰ ὅσα στοργικῶς φερόμενος εἶπεν ὁ Λογγίνος :

Dictum est abunde. Phoebus attollit comam (I. 214)

ἐνῶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τραγωδίᾳ ὁ Ζήνων ἐκφράζεται διὰ τόνου τρυφεροῦ ἀδελφικῆς ἀγάπης :

Ἄς δείχνουν ποῦρι τὰ κακὰ ἄστρα ὅ,τι καὶ ἄ θέλου,
μεγάλες καλορριζικὲς καὶ δόξες μᾶσε μέλλον
ἐσένα νά ἔχω σύντροφο καὶ ὅ,τι ἢ Τύχη κάμη
δὲν τὴ φοβοῦμαι, κάτεχε, μόνο νά ἔμεστα ἀντάμι (Α. 223-226)

III. Ἄλλοτε ὁ ποιητὴς τοῦ «Ζήνωνος» παραφράζει τὰ ἀντίστοιχα χωρία τοῦ λατινικοῦ κειμένου ἀποδίδων τὰς ἰδέας τοῦ προτύπου διὰ τῆς προσθήκης περιγραφῶν ἢ ἀναπτύξεως ἐπεισοδίων, ἐνίστε δὲ καὶ διὰ συμπτύξεως χωρίων τοῦ λατινικοῦ κειμένου ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ προσδώσῃ ζωηρότητα καὶ λυρισμὸν εἰς τὸ δράμα.

Ἴδου παραδείγματά τινα :

α) *Diripite, famuli, regiae sortis notas;*
spoliatus, atram, more mystarum, togam
gestet sacrandus . . . . (I. 283 - 285)

Τὸ σκῆπτρο ἅς ρίξῃ ἢ χέρα σου, σύρειτε, τῇ χλαμύδα
ἔβγάλειέ τη, δοῦλοι μου, γιὰ νὰ μὴν ἔχῃ ἐλπίδα
ποιεὲ σὲ θρόνο βασιλειᾶς νὰ κάτση, κ' ἕνα ράσο
τοῦ βάλετε καὶ νὰ γενῆ καλόγερος σᾶς τάσσω. (A. 283 - 6)

β) *Digne, qui mundum regas* (II. 462)
"Οποῖος τὸ χέρι ἔχει ἀνοιχτό, ἐκεῖνο μόνο πρόπει
γιὰ βασιλιὸ ὁ κόσμος μας καθημερὸν νὰ βλέπη (Γ. 13 - 14)

γ) . . . *Ternus imperium obsidet*
hostis; dolosus, opibus excellens, probus.
Dolus dolosum, miles opulentum, probum
simulata virtus cohibet. (III. 16 - 19)

Τρεῖς ἔχει πάντα ὁ βασιλιᾶς ὀχθροὺς πὸν τοὺς τρομάσσει,
πὸν ἀνατριχιάζει ἢ κεφαλῇ καὶ ὁ νοῦς νὰ τοὺς λογιᾶση,
τὸν πλούσιον καὶ τὸν δολερό, τὸ ἴσιο πλιὰ φοβᾶται
ὁ πλούσιος εἰς τὰ πλούτη του πέτεται καὶ καυχᾶται,
ὁ δολερὸς μὲ τὸ πολὺν δόλος ἀνακατώνει
τῇ βασιλείᾳ, κ' ὅπου βαλθῆ φνιτρώνει καὶ ριζώνει,
τὸν ἴσο πάλι κ' εὐλαβῆ πλιὰ τρέμει ἀπὸ τοὺς ἄλλους,
γιατὶ ὅπου θέλει τοὺς μικροὺς σύρει καὶ τοὺς μεγάλους
(Γ. 27 - 34)

δ) *Saluete coelo proximae heroum domus,*
regum penates, patria optati lares,
regina sedes, artis annosae labor,
o chara salue terra . . . . (II. 333 - 336)
Χαίρειτε τόποι τοῦ εὐγενειᾶς, θρονὶ τῷ βασιλέω,
σήμερο πῶς σᾶς χαίρομαι καὶ ὄκ τῇ χαρᾷ μου κλαίω.
(B, 337 - 8)

IV. Κατὰ κανόνα ὅμως ὁ Κρής ποιητῆς ἀφίσταται τοῦ προτύπου,
εἰς ἃ χωρία τοῦτο ἐμφανίζει κλασσικὰ στοιχεῖα λογίας παραδόσεως.
Τοῦτο δὲ πράττει εἴτε διὰ συμπτώξεως τῶν ἀντιστοιχούντων στίχων
τοῦ λατινικοῦ κειμένου, εἴτε δι' ἀντικαταστάσεως τῶν μεταφορικῶν
εἰκόνων, χωρὶς βεβαίως μεταβολὴν τῆς ἐννοίας :

Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἀνήκουν τὰ παραδείγματα :

α) *Potesne silicum frigus aeternum et gelu*
inhospitalis Caucasi et saxa horrida
in has ciere, voce vel plectro fibras?
Potesne rabidas Tugres et dirum gregem

*trahere leonum? Num tenebrosi lacus
revocare torvum vulgus et stygias nurus
agmen tremendum, quas in hostiles agam
dux ipse vultus. Orpheus haec olim pater
traxisse fertur . . . .* (II. 9 - 17)

Μπορεῖς ἐσὺ μ' αὐτήνη σου τῆ λύρα τὰ μερώσης
σὰν τὸν Ὀρφέο τὰ θεριά; . . . . (B. 29 - 30)

β) *Proceres, Eoi decora, Zenonis favor,
quos insolentis arbitros causae lego.
Faveate coelo, cujus haud unquam fides
sic fluctuanti dubia nutavit gradu.
Regnator orbis, regna fundavit deus,
regnisque reges, regibus sceptri decus;
sceptro timorem junxit ac fidem sui.
His stare regno columen aeternum reor.
Quae qui revellit, culmen imperii pari
trahit ruina. Veniat in forum reus* (V. 1 - 10)

Ἄνθρωπο εἰς δικαστήριον, ἄρχοντες, σᾶς καθίζω
καὶ ἀπόφασι, ὡς βούλεσθε, κάμειτε σᾶς ὀρίζω
τὸ νόμο ἐκαταπάτησε, τῆ βασιλείᾳ τὰ δώση
εἰς τῶν ὀχθρῶ τὴν μπόρεσι, τὸν Καῖσαρ τὰ προδώση
ἐνόησε μὲ πανουργία ποιά αἰμωρία τοῦ μπαίνει,
ποιὸς θάνατος, λογιᾶσθε . . . (Δ. 216 - 221)

Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν ἀνήκουν τὰ παραδείγματα :

α) *Horresce, nate. Vanus imperii favor;
peius merenti melior, infidus bonis.
Affulget aula? Fulgor occaecat, vide.
Arrided aula? Casus impendet, time.
Alludit aula? Lusus illudit, cave.
Haec moneo, genitor. Ne levi captus bono
anhelus aulae decora fallacis cole.
His te paternae mentis haeredem creo.
Fuge foeda regum culmina. Tyrannos fuge.* (V. 118 - 126)

Φεῦγε, παιδί καὶ ἀγάπη μου, μὴν πλανεθῆς ποτέ σου,
γιατὶ μὲ τοῦτες τς ἄλυσες καὶ σένα θὰ σὲ δέσου
ἢ τύχη ἢ βασιλικὴ τὸν ἄνθρωπο σηκώνει
σὲ δόξες κ' εἰς ἕναν καιρὸ κιόλας τὸν ταπεινώνει.
Οἱ δόξες εἶναι ἀστραπές, πὺν φέγγου, μὰ πειτοῦσι,

κ' εἰς ἓνα ἀνοιγοσφάλισμα τῶν ἀμματιῶ σκορποῦσι.
Γυαλί εἶν' ἡ τύχη καὶ ὄντας δῆς καὶ φέγγει, τότε ἀρχίζει
νὰ τρίζη καὶ τῆ γυάλινη δόξα νὰ διασκορπίζη. (Δ. 334 - 341)

β) *Haec fata regum. Tollit ambitio gradum,
quem sors ruina sternat. Imperio impotens
exurgit animus, inque sidereas volat
superbus arces, unde sub stygis vada
ultima relapsus, solvat aeternum nefas.* (V. 490 - 494)

Οἱ δόξεις πᾶσα βασιλιοῦ σκληροῦ ἔτσι περνοῦσι,
ὡσάν οἱ ἀνέμοι σιτὸ γιὰ τὸν ἄμμο ὄντας σκορποῦσι·
ς' τοῦτο τὸν κόσμο ἢ μοναρχιὰ πὰ δένδρο ξεφυτρώνει
κι' ἀγάλια - ἀγάλια θρέφεται, ριζώνει καὶ ψηλώνει·
ἀγάλια - ἀγάλια ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ δένδρο ἀναβαίνει,
κ' εἰς τὸ ψηλότερο κλαδὶ στέκεται καὶ προβαίνει,
καὶ μέσα ὅπου χαίρεται, ἄνεμος τὸ τινάσσει
καὶ ἀπὸ ψηλότερο κλαδὶ πέφτει 'ς τὴ γῆ, ταράσσει (E. 373-380)

Γενικῶς εἶπεῖν ἢ λογιότης τοῦ λατινικοῦ κειμένου ὑποχωρεῖ εἰς
τὴν δημοτικότητα τοῦ ὕφους τῆς Κρητικῆς τραγωδίας.

V. Εἰς τὴν προεκτεθεισαν ἀρχὴν ἀσφαλῶς πρόπει ν' ἀποδώσωμεν
καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Κρής ποιητὴς παραλείπει ὅσα χωρία τοῦ ξένου
προτύπου περιέχουν μυθολογικὰ στοιχεῖα⁸⁰· ἐνίοτε πάλιν ἀντικαθιστᾶ
ταῦτα δι' ἀναλόγων ἐκφράσεων μὲ ἐνδιαφέρον συχνά λαογραφικὸν πε-
ριεχόμενον :

⁸⁰) Εἰς λόγους προσαρμογῆς τοῦ Συγγραφέως εἰς τὰς συνθήκας διδασκα-
λίας δραμάτων, κατὰ τὴν ἐποχὴν του, πρὸς ἀποφυγὴν σκηνογραφικῶν δυσχε-
ρειῶν, ὀφείλεται πιθανώτατα καὶ ἡ ἀπλούστευσις τοῦ σκηνικοῦ διακόσμου, εἰς
τὸ Ἑλληνικὸν ἔργον, παρὰ τὰς ἀντιθέτους ὁδηγίας τοῦ συντάκτου τῆς λατινι-
κῆς τραγωδίας. *Ας σημειωθῆῖ χαρακτηριστικῶς ἡ περιγραφή τοῦ ἐργαστηρίου
τοῦ Μάγου εἰς τὸ ἔργον τοῦ Simonis :

(F. 10, V. 71, N. 1) : «*Reducto sipario apparet Magi officina nigris
convestita. Mensa nigra. Super mensa scrinium nigrum et sphaera caele-
stis. Candela nigra accensa, canis hircutus ad pedem mensae vinculus cate-
na. Euphemianus (= Magus) in sede nigra. Puer nigellus ad ejus pedes se-
dens in terra*»

ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἀντίστοιχον περιγραφὴν τοῦ διακόσμου τῆς αὐτῆς σκη-
νῆς, ἐν τῇ Κρητικῇ τραγωδίᾳ :

(Μετὰ τὸν στίχον Α. 68) : «*Τότες ἀνοίγει ἡ προσπετίβα τῆς σένας καὶ φαί-
νεται ὁ Μάγος καὶ ἔχει ἓνα ταβλί ὀμπροσιάς του, μὲ πολλὰ λίμπρα ἀπάνω σὲ αὐτο
καὶ κάθεται εἰσὲ μία καδέκλα καὶ διαβάζει . . .*».

- α) . . . *Nondum claustra nocturni Jovis*
Megaera rurit, agmen Eumenidum trahens (I. 20 - 21)
 Μεγαίρα, ἀκμὴν δὲν ἔσπασες τοῦ Πλούτωνος τὲς πόρτες; (A. 19)
- β) *Vis Tygre et Urso et Hydra et inferno cane*
immanius saevire? . . . (I. 88 - 89)
 . . . . γὰρ σὲ τρομάσσουν ὄλοι
 καὶ τὰ θεοῖα, πᾶσα ἄνθρωπος καὶ ἀκόμη κ' οἱ διαόλοι.
 (A. 85 - 86)
- γ) *I, veriora disce Rhadamantho loqui* (I. 177)
 Πήγαινε ποῦροι μετ' αὐτὸ κ' ἐκεῖ γιὰ μάθε ἀλήθεια
 γὰρ λέγῃς ἐνοῦ Καίσαρος . . . . (A. 181 - 182)
- δ) *Laceretur undique; qualis Actaeona canis*
in mille rictu frustra rabioso dedit,
talis, age, rapta, velle, praemorde, seca. (IV. 154 - 156)

(Οἱ στίχοι παραλείπονται ἐν τῇ ἑλληνικῇ διασκευῇ)

- ε) *Tu funde vinum, Anaste, Ganymedes minor*
tu militares, Urbili, ludos para. (V. 237 - 238)
 Τὸ νέκταρ Ἀναστάσιος κὶ Οὐρβίκιος ἄς κρατοῦσι. (E. 37)

VI. Ὁ Κρηὸς ποιητὴς ἐμφανίζει ἰσχυρὰν τὴν τάσιν ὅπως ἀποδώσῃ τὰς περὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων κρίσεις τῶν προσώπων τοῦ λατινικοῦ δράματος εἰς τόνον ἐπιγραμματικὸν ἢ παροιμιακόν, ἐπηρεασμένος βεβαίως ἐκ τῆς ὅλης ἀτμοσφαιρας καὶ τοῦ γενικωτέρου πνεύματος τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ, διακρινομένου διὰ τὴν ποιητικὴν πνοήν, τὴν συνθετικὴν δύναμιν καὶ τὴν στοχαστικὴν διάθεσιν.

Καὶ ἄλλοτε μὲν μεταφράζει πιστῶς τὸ κείμενον τοῦ προτύπου του:

- α) . . . . *Posuit haec simul deus*
regnum ac timorem . . . . (I. 56 - 57)
 Ὁ κτίστης ὁποῦ ἔκαμε τὸν κόσμον ὅλον μόνος,
 ἔκαμε γὰρ ἔχου συντροφιὰ ἢ βασιλειὰ καὶ ὁ πόρος (A. 61 - 62)
- β) *Aurumque terra trahitur, effulget tamen*
et scabra gemmam concha pretiosam tegit (I. 113, 115)
 Ἀπὸ τὴν γῆν βγαίνει ὁ χρυσός, μὰ ἔχει μεγάλη χάρι,
 κ' ἡ πεταλίδα ἢ ἄσκημη κάνει μαργαριτάρη (A. 103 - 104)

Ἄλλοτε δ' ἀναπτύσσει, ὅσα θεωρεῖ ὅτι συνιόμως ἐκτίθενται ἐν τῷ προτύπῳ, ὥστε ν' ἀποδώσῃ τὰς ξένας ἐννοίας διὰ γνωμικῶν διστίχων :

- α) . . . . *Tempus alloquium vetat.*
clarescit aether . . . . (I. 198 - 199)
 Δὲν εἶν' καιρὸς γὰ σοῦ τὸ πῶ· θωροῶ πὼς ξημερώνει
 κι οὐ εἰς σκοτάδι γίνονται τὸ φῶς ξεφανερώνει (A. 205 - 206)
- β) *O spem caducam ! . . .* (II. 192)
 Ἡ ἐλπίδα εἶναι ὡς ἀστραπή, πὸν ὡσὰν τῆ δῆς ἐχάθη·
 τὸ πόδι της, ὅπου ἔβαλε, ποτέ της δὲν ἐσιάθη. (B. 235 - 236)
- γ) . . . . *Falsa mendaces ferunt.* (V. 23)
 Γλῶσσα κακόλογος ποτέ ἀλήθεια γὰ μιλῆση
 δὲν ἠμπορεῖ, σ' τὸν κόσμον μας ὅσο καιρὸ και ἄ ζήση
 (Δ. 232 - 233)

Ἄλλοτε πάλιν παραφράζει τοὺς στίχους τοῦ λατινικοῦ κειμένου, διατηροῦν ὅμως ἐν τῇ ἀποδόσει τῆς ἐννοίας τούτων τὸν παροιμιακὸν τόνον τῶν λαϊκῶν διστίχων :

- α) *Quantus superbos turbo fortunae lares*
hinc inde verset . . . . (I. 266 - 267)
 ὦ κακοροζικώτατη Τύχη καὶ πὼς ψηλώνεις
 καὶ μὲ τί τρόπο καὶ σκληρὸ κιόλας μᾶς ταπεινώνεις!
 (A. 261 - 262)
- β) . . . . *Saepe mendaci gradus*
patuit honoris, vera dum pietas stetit
procul repulsa . . . . (II. 67 - 69)
 Σηκώνει ἡ Τύχη τς ἄμαθους, τς ἄγνωστους, πᾶσα ψεύτη
 καὶ ὡσὰν τὴν μπάλα ὁ φρόνιμος σηκώνεται καὶ πέφτει
 (B. 127 - 128)
- γ) . . . . *Jus perit . . . .*
 . . . . *Fidem fefellit Caesar . . . .*
Obruimur omnes . . . . (IV. 61, 62, 64)
 Ἡ δικαιοσύνη ἐοβήστηκε κ' ἡ γιορειτὴ ἐχάθη
 καὶ ὅπου γυρίσης δὲ θωρεῖς παρὰ μαλιᾶς καὶ πάθη (Δ. 9 - 10)

Χαρακτηριστικὸν παράδειγμα τῆς διασκευῆς τοῦ ξένου προτύπου ἐπὶ τὸ λαϊκώτερον εἶναι ἡ ἀπόδοσις τῆς λατινικῆς φράσεως :

- Sic nos triumpho Bacchus ad currum trahat.*
Evome bibamus . . . . (V. 260 - 261)

διὰ τοῦ διστίχου :

*Τῆς Χιός, τῆς Κρήτης, τῶ Χανιῶ ἡ ἀμβροσία ἐτούτη
καὶ ἀπὸ τὴν τόση μου χαρὰ ἀκράτη πίνω σοῦ τη.* (E. 81 - 82)

IV. Ὡς ἐκ πολλῶν μνημονευθέντων ἤδη χωρίων καταφαίνεται, τὸ γνωμολογικὸν στοιχεῖον εἶναι λίαν διαδεδομένον, δυνάμενον νὰ κατανεμηθῇ εἰς κυρίως παροιμίας, παροιμιώδεις φράσεις καὶ γνώμας. Ἰδοὺ χαρακτηριστικὰ τινὰ παραδείγματα :

- α) *Ἔτσι ἡ Τύχη τὰ φτερὰ τοῦ νοῦ μας πῶς σηκώνει
ἀπάνω εἰς τ' ἄστρα καὶ ἄξαρτα κιόλας μᾶς ταπεινώνει!* (A. 293 - 294)
- β) *Εἰς ἓνα ὁμορφο κορμὶ στέκει ἡ ψυχὴ μεγάλη
καὶ καιρικᾶ πᾶσ' ἀρετῇ εἰς γνωστικὸ κεφάλι.* (A. 313 - 314)
- γ) *Εὐσέβεια καὶ εὐλάβεια τυχαίνει μὲ τς ὀχθρούς του
νὰ δείχνῃ ὅποιος βούλεται, ὅς ὅ,τι καὶ ἂ βάνῃ ὁ νοῦς του
νὰ θὲ νὰ λάβῃ, καὶ ἡ πολλὴ ταπείνωσι ψηλώνει
πᾶσα ἓνα κ' ἡ περηφανεὶά πάλι μᾶς χαμηλώνει.* (B. 115 - 118)
- δ) *Στὴ ρόδα στέκεις κι ἄνεμος τῆ ρόδα σου φυσάει
καὶ στανικῶ σου, ὅπου δὲ θές, ἐσένα ἐκεῖ πάει.* (Γ. 261 - 262)
- ε) *Ὅποιος τὸ φῶς του ἔχασε, ὅσον καιρὸ καὶ ἂ ζήσῃ
ἄθροπος δὲν εὐρίσκειται νὰ τὸν παρηγορήσῃ.* (Γ. 293 - 294)
- ς) *Ὁ φταίστης πάντα τῆς ὄψης του χαρίζει τὴν εἰρήνην,
μὰ τὴν καρδιάν του εἰς τοὺς καημοὺς τοῦ φόβου τὴν ἀφίνει.* (Δ. 228 - 229)
- ζ) *Μεγάλον πόνο ἔχει τινας, ὅς τὸ θάνατον ὄντας τρέχῃ,
κι ὅσο ὅπου σύρνει τὸν καιρὸν, τὸ γλυτωμὸν ἀπαρτέχει.* (Δ. 302 - 303)
- η) *Πῶς τὸ κρασιὸν τὸν ἄθροπον βγάνει ὄκ τὰ λογικά του!* (E. 145)
- θ) *Ἔτσι εἶναι τοὺς φιλόδοξους ἡ Τύχη τοὺς σηκώνει
καὶ ὡσὰν τὸ ἄκαρπο δένδρον κιόλας τοὺς ξεροζιώνει.* (E. 381 - 382)

V. Ἄξιον ἰδιαίτερας παρατηρήσεως εἶναι, ὅτι πολλὰ παροιμιακὰ δίστιχα ἢ ἄλλαι ἐκφράσεις, μὴ ἀντιστοιχοῦσαι εἰς χωρία τοῦ λατινικοῦ κειμένου, ἢ ἐλεύθεραι διασκευαί⁸¹ ἀναλόγων φράσεων τοῦ προτύπου,

⁸¹) Περαιτέρω ἐν ὑποσημειώσει θὰ μνημονεύηται ἐκάστοτε τὸ χωρίον τῆς λατινικῆς τραγωδίας, ὅπερ διασκευάζει ὁ Κρήσιος ποιητής.

ἀπαντοῦν καὶ εἰς ἄλλα κείμενα τῆς Κρητικῆς λογοτεχνίας («Ἐρωφίλην», «Ἐρωτόκριτον», «Θυσίαν τοῦ Ἀβραάμ», «Γύπαριν», «Ρίμαν Θεσηνητικὴν» τοῦ Πικατόρου κλπ.), ἢ εἰς δημώδη ἄσματα, κατὰ τρόπον ὅμοιον ἢ συγγενῆ:

ZHN. Τὰ γέλια μὲ τὰ κλάηματα δμάδι ἐγεννηθῆκα,
καὶ πάλι ἢ προίκα κ' ἢ χαρὰ ἀντάμα ἀναθραφῆκα (E. 59 - 60)

ΕΡΩΦ. Τὰ γέλια μὲ τὰ κλάηματα, μὲ τὴ χαρὰν ἢ προίκα
μιὰν ὄραν ἐσπαρθήκασιν κι δμάδι ἐγεννηθῆκα. (Γ. 1 - 2)

ΕΡΩΤ. Μὰ ἴλαχε τοῦτο γιαιτρικό, μὲ τὴ χαρὰν ἢ προίκα
τὰ δυὸ συγκερασιήκασιν δμάδι κι' ἐσμικτῆκα. (E. 755 - 6)

ZHN. Ὅϊμὲ φωτιά ὀπού' καψε μέσα τὰ σωθικά μου. (Δ. 147)

ΕΡΩΦ. Ὄφου μὲ ποιά φωτιά' καψες μέσα τὰ σωθικά μου. (E. 409)

ΘΥΣ. Ὄφου φωτιά πού μ' ἔκαψε, ὄφου κορμιού τρομάρα. (172)

ZHN. Παιδί μου, πᾶψε τὸν κλαθμόν, καὶ αὐτὰ δὲ σὲ φελοῦσι⁸² (Δ. 322)

ΘΥΣ. Μὲ κλάηματα καὶ μὲ δαρομούς, καημένη, δὲ φελαῖσαι (332)

ΓΥΠ. Βοσκοί, τὰ δάκρυα τὰ πολλὰ ποσῶς δὲ σᾶς φελοῦσι (Δ. 129)

ZHN. Ἄ θές τσ' ἀγάπης τὲς δροσές, τοῦ πόθου ἄ θές βοτάνι⁸³ (A. 77)

ΕΡΩΦ. Ὅποιος ποθεῖ, τοῦ πόθου του σὰν πιάση τὸ βοτάνι (A. 13)

ZHN. Ὄφου μὲ ποιά σκληρότητα σίδερο ἀκονισμένο
τέτοιο κεφάλι ἐθέρισε, ἄξιο, χαριτωμένο! (Γ. 303 - 4)

ΘΥΣ. Ὄφου! μὲ ποιὰν ἀποκοιὰ νὰ δυνηθῆς νὰ σφάξης
τέτοιο κορμὶ ἀκοιμάτιστο καὶ νὰ μηδὲν τρομάξης; (341 - 2)

ZHN. Νὰ δῆ τὸ πρόσωπο χλομὸ τὰ μάτια του κλαημένα (B. 317)

Νί' χη κλιτὸ τὸ πρόσωπο, περίσσα πικραμένος⁸⁴ (B. 320)

ΘΥΣ. Τὸ πῶς ἐδὰ παρὰ ποτὲ εἶν' ἀποχλομισμένο. (414)

Γιὰ κεῖνο κείτεσαι κλιτὸ καὶ παραπονεμένο; (418)

ΕΡΩΤ. Κλιτὸς πολλὰ καὶ ταπεινός, χλομὸς καὶ μαραμένος. (A. 1106)

ZHN. Ἄπ' τὸ κεφάλι δὲ μπορεῖ τρίχα ποτὲ νὰ πέση
δίχως τὴν θεϊκὴν βουλήν . . . . (A. 156 - 7)

PIM. ΘΡΗΝ. Δὲν πέφτει φύλλον εἰς τὴν γῆν, ἐκ τὸ δένδρον ἀπάνω
ἀνόριστα τοῦ ἀφεντός, καθὼς καταλαμβάνω. (362)

ΘΥΣ. Φύλλο δὲν πέφτει ὄκ τὸ δέντρο χωρὶς τὸ θέλημά σου (986)

ZHN. Καὶ ἔχε κλιτὰ τὰ μάτια σου κάτω ἔς τῆ γῆς τὸν πάτο (A. 260)

ΘΥΣ. Μὰ νὰ θωροῦν τὰ μάτια μου χάμαι ἔς τῆ γῆς τὸν πάτο (359)

⁸²) Absiste nate; fundis incassum preces. (V. 110)

⁸³) Vin' te libido vastet et Veneris puer? (I. 80)

⁸⁴) Horror capillos obruet, vultum, dolor
teget ora fletus, latera singultu gement. (II. 315 - 6)

- ZHN. Τῆς τύχης τὸν παντοτινὸ κύκλον τότε καρφώνω. (B. 98)
 Τὸν κύκλον βλέπω ἐγύρισε ἡ Τύχη ὡς ἐπεθύμου. ⁸⁵ (E. 191)
- EPΩΦ. Ἄνεν κ' οἱ κακοροίζικοι τὸν κύκλον ἐμποροῦσα
 τοῦ ριζικοῦ, μὲ τὰ σκοινιὰ δεμένο νὰ κρατοῦσα
 γῆ ἄνεν κ' ἡ τύχη σὰν τροχὸς δὲν ἤθελε γυρίζει (A. 559 - 61)
- EPΩΤ. Τοῦ κύκλου τὰ γυρίσματα, π' ἀνεβοκατεβαίνου
 καὶ τοῦ τροχοῦ, π' ὄρες ψηλὰ κι ὄρες σιὰ βάρη πηαίνου
 (A. 1 - 2)
- ZHN. ὦ Τύχη κακοροίζικη, Τύχη ἀσβολωμένη ⁸⁶ (E. 287)
- MANTIN. Τύχη κακὴ, τύχη στραβή, τύχη μου ἀσβολωμένη ⁸⁷
- ZHN. Τὸ σίδερο μὲ τῆ φωτιὰ μερώνει κι' ἀπαλαίνει
 μὰ ἡ καρδιά του αὐτιουνοῦ ἀγριεύει καὶ σκληραίνει (Δ. 25 - 26)
- MANT. Τὸ σίδερο λυγίζεται ἔς τοῦ σιδεοῦ τ' ἀμόνι
 μὰ ἡ γνώμη του ἐκεῖνὰ βασιᾶ καὶ δὲν ἀνελιγώνει ⁸⁸

Εἶναι πιθανὸν ἢ ὁμοιότης τῶν στίχων νὰ μὴ ὀφείληται εἰς ἄμεσον μίμησιν συγχρόνων ἔργων ἅτινα, — πάντως ὡς προγενέστερα πρέπει νὰ ἐγνώριζεν ὁ ποιητὴς τοῦ «Ζήνωνος», — δεδομένου ὅτι τινὲς τῶν ἐν λόγῳ στίχων ἀποτελοῦν ἴσως κοινὸς τόπους καὶ ἔχουν λαϊκὴν τὴν προέλευσιν ⁸⁹.

⁸⁵) Tandem volutam cerno fortunae rotam. (V. 315)

⁸⁶) . . . . Heu! Fata improba! (V. 4:2)

⁸⁷) Μαρίας Λιουδάκη: Λαονογραφικὸ Κρήτης. Τόμος Α' «Μαντινάδες» ἐν Ἀθήναις [1936] σελ. 177.

⁸⁸) Μαρίας Λιουδάκη, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 216.

⁸⁹) Εἰς τὰ λαϊκὰ ἐπίσης στοιχεῖα πρέπει νὰ κατατάξωμεν καὶ στίχους μὲ παρομοιώσεις ὡς αἱ ἐπόμενοι :

Καὶ ὡσὰν τὸ ψάρι ἔς τὸ γυαλὸ πού πιάνουσι σφαράσσεις (Δ. 52)

Σὰν κρῦο νερὸ δροσίζει με σήμερο ἡ ἐμιλιά σου (Γ. 44)

Ὅσα ξυράφι ἡ γλώσσα του ἤσφαξε τὴν καρδιά μου (Γ. 183)

Τ' ἄγρια θεριὰ θωροῶντας με τρέμουσι ὡσὰν καλάμια (E. 234)

Ἄκόμη τὴν χρῆσιν τῶν «ἀδυνάτων» :

- α) Πῶς εἶναι μπορεζάμερο τ' ἄγολο περιστέρι
 νὰ θέλῃ νὰ ἴχῃ ὁ κόρακας ὀγιά δικόν του ταῖρι; (B. 411 - 412)

Πρὸβλ. καὶ τοὺς στίχ. 81 - 83 τοῦ Β' Ἰντερμεδίου τῶν ἐκδ. ὑπὸ Μ. Μανούσακα «Ἀνεκδότων Ἰντερμεδίων τοῦ Κρητικοῦ Θεάτρου» (ἐνθ' ἄν., σελ. 557) :

Τὸ περιστέρι νὰ σμιχτῆ μαζί μὲ τὸ ξιφτέρι,
 τὰ δυὸ νὰ κάμουσι πουλιὰ καὶ νὰ γενοῦσι ταῖρι
 κι ὄχι ποτὲ ἄλλη ἀγαφικὴ νὰ μπῆ σὸ λογισμό μου.

- β) Πρῶτας τοῦ ἡλίου θέλει ἰδῆς τς' ἀκτῖνες ματωμένες
 κι οἱ μέρες νὰ γενοῦσιγε νύκτιες σκοιεινιασμένες,

Ἄλλως τε παραδείγματα στίχων ἐπαναλαμβανομένων εἰς πλείονας συνθέσεις τῆς Κρητικῆς σχολῆς ἔχομεν ἤδη ἐκ τῶν ἀναφερομένων εἰς τὰ διάφορα ἔργα ἐρευνῶν.

Ὡς ὅμως ὀρθῶς διευπλώθη⁹⁰, πρὸς συναγωγήν ἀσφαλῶν παρατηρήσεων ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς σχέσεως τῶν διαφόρων ποιημάτων τῆς Κρητικῆς λογοτεχνίας καὶ τῶν ἀμοιβαίων ἐπιδράσεων, εἶναι ἀνάγκη νὰ προηγηθῇ διεξοδικὴ μελέτη ἐφ' ἑκάστου τῶν Κρητικῶν κειμένων.

ΑΜΕΣΟΣ ἢ ΕΜΜΕΣΟΣ ΠΗΓΗ ΤΟ ΛΑΤΙΝΙΚΟΝ ΠΡΟΤΥΠΟΝ

Νῦν τίθεται τὸ ἐρώτημα: Τὸ λατινικὸν δράμα εἶναι ἄμεσος ἢ ἔμμεσος πηγὴ εἰς τὸν συγγραφέα τοῦ «Ζήνωνος»; Ὁ Κρῆς δηλαδὴ ποιητῆς ἐγνώρισεν εἰς τὸ πρωτότυπον τὸ δράμα τοῦ Ἄγγλου ἰησουίτου, ἢ εἶχεν ὑπ' ὄψιν του ἰταλικὴν μετάφρασιν, ἢ ἰταλικὴν διασκευὴν τοῦ λατινικοῦ κειμένου, ὅπερ καὶ δι' ἄλλους Κρητὰς συγγραφεῖς παρατηρήθη;

Τὴν σκέψιν ταύτην διέτύπωσε μετ' ἐπιφυλάξεως τὸ πρῶτον ὁ καθηγητῆς Γ. Θ. Ζώρας, ἐν τῇ Εἰσηγητικῇ ἐκθέσει περὶ τῆς παρουσίας πραγματείας, στηριζόμενος εἰς τὴν γενικωτέραν ἀρχὴν τῆς κατὰ κανόνα ἐξ ἰταλικῶν προτύπων διασκευῆς τῶν Κρητικῶν ἔργων, ἔτι δὲ εἰς τὴν τάσιν τοῦ Ἑλλήνος ποιητοῦ πρὸς περιορισμὸν τῶν κλασσικῶν στοιχείων τῆς τραγωδίας καὶ εἰς τὴν παρουσίαν λέξεων ἢ φράσεων, αἵτινες μαρτυροῦν ἐπίδρασιν ἰταλικῆς γλώσσης.

Κατ' ἀρχὴν οὐδαμοῦ ἀναφέρεται, ὅτι τὰ ἔργα τοῦ Simonis μετεφράσθησαν. Τοῦναντίον γνωρίζομεν, ὅτι ταῦτα ἐδιδάσκοντο, καὶ μάλιστα, ὁ «Ζενο», ἐπιτυχῶς εἰς κολλέγια καθολικῶν (καὶ δὴ καὶ ἰησουϊτῶν).

*παρὰ κιανεῖς ἔς τὸ πρόσωπο τοῦτο μου νὰ θ' ἀρχίσῃ
ἔς καθὼς μιλεῖς, ὡ πρέντζιπε, νὰ μὲ κατηγορήσῃ* (Γ. 115 - 118)

Περὶ τῶν «ἀδυνάτων» ἴδ. κυρίως: Στ. Δεινάκι «Περὶ τινος λεκτικοῦ σχήματος ἀπαντῶντος εἰς τὰ Κρητικὰ ποιήματα «Ἐρωφίλην» καὶ «Γύπαριν» καὶ ἄλλα δημῶδη νεοελληνικὰ ποιήματα καὶ δίστιχα» περ. «Χριστιανικὴ Κρήτη», τόμ. Β' (1915), σελ. 425 - 436 — Φαίδωνος Κουκουλέ «Συμβολὴ εἰς τὴν Κρητικὴν λαογραφίαν ἐπὶ Βενετοκρατίας», περ. «Ἐπετηρὶς Ἑταιρίας Κρητ. Σπουδῶν», τόμ. Γ' (1940), σελ. 72 κ. ἐξ. Ἰδ. ἀκόμη: I. Μαρκαντώνη «Τὰ ἀδύνατα ἢ ἀμήχανα εἰς τὴν δημοτικὴν ποίησιν», περ. «Ἑλληνικὴ Δημιουργία», τόμ. Θ', τευχ. 105 (15 Ἰουνίου 1952), σελ. 725 - 731.

⁹⁰) Γεωργίου Θ. Ζώρα: «Περὶ τὰς πηγὰς τῆς Θυσίας τοῦ Ἀβραάμ», ἐνθ' ἀν., σελ. 43. Ἰδ. καὶ Μ. Μανούσακα «Ζητήματα τοῦ Κρητικοῦ Θεάτρου», περ. «Κρητικὰ Χρονικά», τόμ. Α' (1947), σελ. 52. Στ. Ἀλεξίου «Φιλολογικαὶ παρατηρήσεις εἰς Κρητικὰ κείμενα», ἐνθ' ἀν., σελ. 254.

εὐλογον ἄρα εἶναι ὅτι ἐκεῖ ἡ διδασκαλία ἐγένετο εἰς τὸ πρωτότυπον.

Ἄτυχῶς ἀγνοοῦμεν τὸ ὄνομα τοῦ Κρητὸς ποιητοῦ, ὥστε νὰ ἐρευνήσωμεν ἀκριβέστερον τὰ κατ' αὐτόν, εἰδικῶς δὲ πῶς οὗτος ἐδιδάχθη ἐνδεχομένως καὶ ἐγνώρισε τὴν λατινικὴν.

Ὡς ἐπιχείρημα κατὰ τῆς λογιότητος τοῦ Συγγραφέως δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ἡ τῆς αὐτοῦ πρὸς κατάργησιν ἢ περιορισμὸν τῶν κλασικῶν στοιχείων τῆς λατινικῆς τραγωδίας· ἀνωτέρω ὅμως ἀπεδόθη τὸ φαινόμενον εἰς προσπάθειαν αὐτοῦ νὰ προσδώσῃ λαϊκώτερον τόνον εἰς τὴν ἀφήγησίν του — γνώρισμα γενικώτερον τῶν ἔργων τῆς Κρητικῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας. «Στὴν Κρήτη — γράφει σχετικῶς ὁ Κριαρᾶς⁹¹ — ἡ λογοτεχνία καὶ στίς καλὰς καὶ στίς μέτριες δημιουργίας της διατηρεῖ τὸ λαϊκὸ χρῶμα, τὸ καθαυτὸ δημοτικόν, τὴ λαϊκὴ σκέψη, τὴ λαϊκὴ παράδοσι, τὸν ἐθνικὸν χρωματισμό...». Πρὸς τούτοις πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἀναφέρονται ἐν τῇ Κρητικῇ τραγωδίᾳ ὁ *Κέοβερος* (Α 163), ἡ *Ἀστραία* (Β 310, Δ 297), ὁ *Μαθουσαλέμ* (Α 162, 172) καὶ μάλιστα εἰς χωρία μὴ ἀντιστοιχοῦντα ἀπολύτως εἰς φράσεις τοῦ λατινικοῦ προτύπου, ἀποδίδοντα ὅμως τὴν ἐννοίαν αὐτῶν ἀκριβῶς. Καὶ ταῦτα δὲν μαρτυροῦν βεβαίως περιορισμένην ἀναστροφὴν τοῦ Συγγραφέως πρὸς τὰ κλασσικὰ κείμενα. Ἄλλως τε οὐδαμοῦ τῆς Κρητικῆς τραγωδίας παρατηρεῖται ἐσφαλμένη ἀπόδοσις χωρίων τοῦ ξένου προτύπου, ἢ παρερμηνεία τοῦ ἀκριβοῦς περιεχομένου φράσεων τῆς λατινικῆς τραγωδίας ὑπὸ τοῦ Κρητὸς ποιητοῦ.

Στοιχεῖα ὑποδηλοῦντα ἐνδεχομένην μεσολάβησιν ἰταλικοῦ κειμένου εἶναι: α) ὁ ἰταλικὸς τύπος κυρίων τινῶν ὀνομάτων καὶ τινες ἰταλισμοὶ φράσεων τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου, β) ἡ εἰσαγωγὴ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τραγωδίᾳ τῶν ἁσμάτων (Μουσικοῦ, Χοροῦ παίδων, Ἀγγέλου), ἅτινα δὲν ἀπαντοῦν ἀντιστοιχῶς εἰς τὸ λατινικὸν πρότυπον.

Εἰδικώτερον ὡς πρὸς τὸν γλωσσικὸν τύπον τῶν ἐν τῇ ἑλληνικῇ τραγωδίᾳ κυρίων ὀνομάτων πρέπει νὰ παρατηρηθοῦν τὰ ἑξῆς: Τὰ ὀνόματα τῶν ἡρώων τοῦ δράματος ἀποδίδονται κατὰ κανόνα ὀρθῶς ὑπὸ ἔποψιν ἑλληνικὴν,⁹² μὲ μόναν ἐξαιρέσειν τοὺς τύπους: Ἐράστος (Δ 318, κ. ἀλλαχοῦ) τοῦ *Γαιζέο* (Δ 28),⁹³ *Ζηρόνε* (Α 379). Ἐκ τῶν ἄλ-

⁹¹) Ε. Κριαρᾶ «ὁ λαϊκώτερος χαρακτήρας τῆς Κρητ. λογοτεχνίας», ἐνθ' ἀν., σελ. 302.

⁹²) Ὁ Στ. Ἀλεξίου («Φιλολογικαὶ παρατηρήσεις εἰς Κρητικὰ κείμενα», ἐνθ' ἀν., σελ. 264), μνημονεύει τοῦ τύπου «Καστόρες» (σελ. 61 [ἐκδ. Σάθα] κ. ἄ.). Εἰς τὴν ἐκδοσιν Σάθα ὅμως ἡ λέξις φέρεται διὰ κεφαλαίων γραμμάτων. Ἐν τῷ χειρογράφῳ δὲ τονίζεται ἐπὶ τῆς προπαραληγούσης (Κάστορες). Ἄλλωστε ἔχομεν τοὺς τύπους: ὦ Κάστορα (Γ. 9, Γ. 351) καὶ Κάστορας (Γ. 11).

⁹³) Ἀνάλογος εἶναι καὶ ἡ γενικὴ τοῦ Ὀρφέο (Β. 34).

λων κυρίων ὀνομάτων τὰ πλείστα ἀποδίδονται ὀρθῶς (Ἄφροδίτη, Ἑρμῆς, Ἀσμοδαῖος, Ἀλέξανδρος, Ἡρακλῆς, Διός, Πλούτωνος, Ὀδυσσεύς, Κάτωνος, Κικέρωνος, Σίμωνος, Νέρωνος, Μαρκαντώνιου, Κέρβερου)· ἔχομεν ὅμως καὶ τοὺς τύπους *Καρόντε* (Διδ. Ε. 116, Ε. 226), παρὰ τὸ *Χάρος* (Ε. 346), Ἄκερόντε (Ε. 115) παρὰ τὸ Ἀχέροντος (Α. 26), *Κλώθω* (Δ. 111), *Λακέζη* (Δ. 112), *Φλεγετόντε* (Ε. 116, Ε. 325), *Φειτόντε* (Ε. 249), *Φοῖμπο* (Α. 237), *Στύγε* (Ε. 280), στὸ *Λάτεο τὸν ποταμὸ* (Ε. 166), ὁ *Γαλατᾶς* (Ε. 166)⁹⁴. Ἄς σημειωθῆ δὲ ὅτι σπανίως τὰ κύρια ὀνόματα (εἴτε ὑπὸ τὸν ἑλληνικὸν τύπον, εἴτε ἑξιταλισμένα) ἀπαντοῦν εἰς χωρία μὴ ἀντιστοιχοῦντα εἰς στίχους τοῦ λατινικοῦ προτύπου.

Ὅπωςδήποτε οἱ ἰταλικοὶ τύποι κυρίων ὀνομάτων ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τραγωδίᾳ, μάλιστα ἢ παράλληλος παρουσία τῶν δύο τύπων τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος — ἀπόδειξις ὅτι ὁ Κρήσιος ποιητὴς ἐγνώριζε τὴν ἑλληνικὴν λέξιν — προκαλεῖ τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι ὁ Συγγραφεὺς τοῦ «Ζήνωνος», ἐπηηρεασμένος ἐκ τῆς ἐνδεχομένως γενομένης ἰταλικῆς μεταφράσεως τοῦ λατινικοῦ κειμένου, δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποφύγη τοὺς ἰταλισμούς, παρὰ τὴν προσπάθειάν του, ὅπως ἀποκαθάρῃ ξενισμῶν τὸ κείμενον.

Πρὸς τὴν γνώμην ὅτι ὁ Κρήσιος ποιητὴς ἐγνώρισε τὸ δράμα τοῦ *Simonis* δι' ἰταλικῆς μεταφράσεως, ἀποκλίνων ὁ Στ. Ἀλεξίου⁹⁵ ὑποδεικνύει δύο χωρία (Γ. 299 - 30, Δ. 134), μαρτυροῦντα, κατὰ τὴν γνώμην του, ἐπίδρασιν ἰταλικῆς γλώσσης, προβαίνει μάλιστα καὶ εἰς σχετικὴν διόρθωσιν τοῦ πρώτου ἐξ αὐτῶν. Ἄλλ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν στίχον Γ. 299 ἀπεδείχθη ἤδη⁹⁶ — ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ λατινικοῦ προτύπου — ὅτι ἡ προτεινομένη ὑπὸ τοῦ Στ. Ἀλεξίου διὰ τὴν ἀνωτέρω αἰτίαν διόρθωσις δὲν εἶναι ἀναγκαία. Τὸ δεύτερον χωρίον, ἦτοι ὁ στίχος:

Δίχως νὰ δώσω θάνατο μὲ βλέπω ἀποθαμένο

δὲν ἀντιστοιχεῖ πρὸς ἀνάλογον ἀκριβῶς φράσιν τοῦ λατινικοῦ κειμένου, ὥστε ὁ ἔλεγχος νὰ εἶναι ἀκριβέστερος. Ἡ φράσις βεβαίως προδίδει ἰταλισμὸν (*mi vedo* — μὲ βλέπω) ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅμως ὅτι δὲν γίνεται ἀποδεκτὴ ἡ γραφὴ *σὲ βλέπω*, ἣν καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλεξίου δὲν ἀποκλείει⁹⁷. Ὅπωςδήποτε τὸ χωρίον ἀνήκει εἰς μονόλογον τοῦ Ἀναστασίου — καὶ οἱ μονόλογοι τῆς Κρητικῆς τραγωδίας, ἐμφανίζουσι πολ-

⁹⁴) *Γαλατᾶς* εἶναι βεβαίως ὁ *Γαλαξίας*. Ἀποδίδεται δ' ἴσως οὕτω ἢ ἰταλικῆ ἐκφρασίς *via lattea*. Τὸ χωρίον ἀνήκει εἰς τὸν λόγον τοῦ Ἀγγέλου, ὅστις, ὡς ἤδη ἐλέχθη ἀποτελεῖ προσθήκην τοῦ Κρητὸς ποιητοῦ εἰς τὸ κείμενον τῆς τραγωδίας. Τὸ λατινικὸν πρότυπον στερεῖται τῆς ἀντιστοίχου σκηνῆς.

⁹⁵) Στ. Ἀλεξίου, «Φιλολογικαὶ παρατηρήσεις εἰς Κρητικὰ κείμενα», ἐνθ' ἀν., σελ. 264 - 265.

⁹⁶) Ἰδ. ἀν., σελ. 25.

λὰ ἀνάλογα παραδείγματα ἐλευθεριωτέρας ἀναπτύξεως τῶν ἰδεῶν καὶ συναισθημάτων τοῦ ξένου κειμένου.

Ἡ τοιαύτη ἀπόδοσις τῶν μονολόγων τῆς λατινικῆς τραγωδίας ὑπὸ τοῦ Κρητὸς ποιητοῦ εἶναι βεβαίως ἐνδεχόμενον νὰ θεωρηθῆ ὡς ἓν ἔτι γνῶρισμα τῆς μεσολαβήσεως ἰταλικοῦ κειμένου, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅμως ὅτι ὁ Ἑλληὴν συγγραφεὺς μετέφρασε πιστῶς τὸ κείμενον τῆς ἰταλικῆς διασκευῆς τοῦ λατινικοῦ προτύπου. Οὐδὲν ὅμως ἀναγκάζει ἡμᾶς νὰ ἀποκλείσωμεν ὅτι ὁ τρόπος τῆς ἀποδόσεως τῶν μονολόγων ἐν τῇ Κρητικῇ τραγωδίᾳ ἀποτελεῖ ἀκριβῶς σημεῖον πρωτοτυπίας τοῦ Ἑλληνοποιητοῦ, γεγονός ὅπερ παρατηρήθη καὶ εἰς ἄλλους Κρητὰς συγγραφεῖς, ἀναμφισβητήτως συντάξαντας τὰ ἔργα των ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τῇ βάσει ἰταλικῶν προτύπων.

Ἰταλικὴν τέλος ἢ Δυτικὴν γενικώτερον ἐπίδρασιν ὑποδηλοῦν ἴσως τὰ ἄσματα τοῦ Μουσικοῦ (B. 17 - 24, 37 - 54, 61 - 74, 77 - 78), ὁ Χορὸς τῶν παίδων (B. 155 - 160) καὶ οἱ λόγοι τοῦ Ἀγγέλου (E. 159 - 172), ἐφ' ὅσον δὲν ἀπαντοῦν εἰς τὸ λατινικὸν κείμενον τοῦ Ἀγγέλου Ἰησουίτου. Μέχρις οὗτος ὅμως ἀποδειχθῆ ἡ πηγὴ ἐξ ἧς ἦντλησε τὰ θέματα τῶν χωρίων τούτων τῆς τραγωδίας τοῦ ὁ Κρητὸς ποιητῆς — ἐὰν ἦντλησεν ἐκ Δυτικῶν προτύπων — ἢ ἐπ' αὐτῶν ξένη ἐπίδρασις παραμένει καταφανὴς μόνον κατὰ τὴν μειοψηφίαν τῶν μορφῶν.

Συμφώνως πρὸς ὅσα ἀνωτέρω ἐξετέθησαν ἀπόλυτος βεβαιότης, ὅτι ὁ Κρητὸς ποιητῆς ἔσχεν ὑπ' ὄψιν του, κατὰ τὴν σύνθεσιν τῆς τραγωδίας του, τὸ ἔργον τοῦ Simonis εἰς τὸ πρότυπον δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ. Ἐλλείπουν ὅμως καὶ τὰ σαφῆ στοιχεῖα τὰ δυνάμενα ν' ἀποδείξουν, ὅτι οὗτος ἐχρησιμοποίησεν ἰταλικὴν μετάφρασιν τοῦ λατινικοῦ κειμένου, ἐφ' ὅσον μάλιστα καὶ ἡ συγκριτικὴ μεταξὺ τῶν δύο ἔργων ἐρευνα, οὐδὲν ἀσφαλὲς κριτήριον παρέχει περὶ μεσολαβήσεως ἰταλικῆς μεταφράσεως. Ἐπομένως μόνον ἢ τυχὸν εἰς τὸ μέλλον ἀνεύρεσις ἰταλικῆς μεταφράσεως τῆς τραγωδίας τοῦ Simonis θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιβεβαιώσῃ, ὅτι ὁ Κρητὸς ποιητῆς ἐγνώρισε τὸ λατινικὸν δράμα οὐχὶ ἀπ' εὐθείας εἰς τὸ πρότυπον, ἀλλὰ ἐξ ἰταλικῆς μεταφράσεως αὐτοῦ.

Φ. Κ. ΜΠΟΥΜΠΟΥΛΙΔΗΣ

97) Ἴδου οἱ σχετικοὶ στίχοι :

.....
Τί, θέλεις ζῶντας του αὐτουνοῦ πάντα νὰ τυραννᾶσαι ;
Σίμωσε, πλήγωσέ τονε' δῖμένα ! ἀποκρναίνω,
δίχως νὰ δώσω θάνατο, μὲ βλέπω ἀποθαμένο.
Ἀφίνεις τονε τὸ λοιπὸ νὰ ζῆ ; Ἐσὺ ἀποθαίνεις (Δ. 132 - 135)
 .....